Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

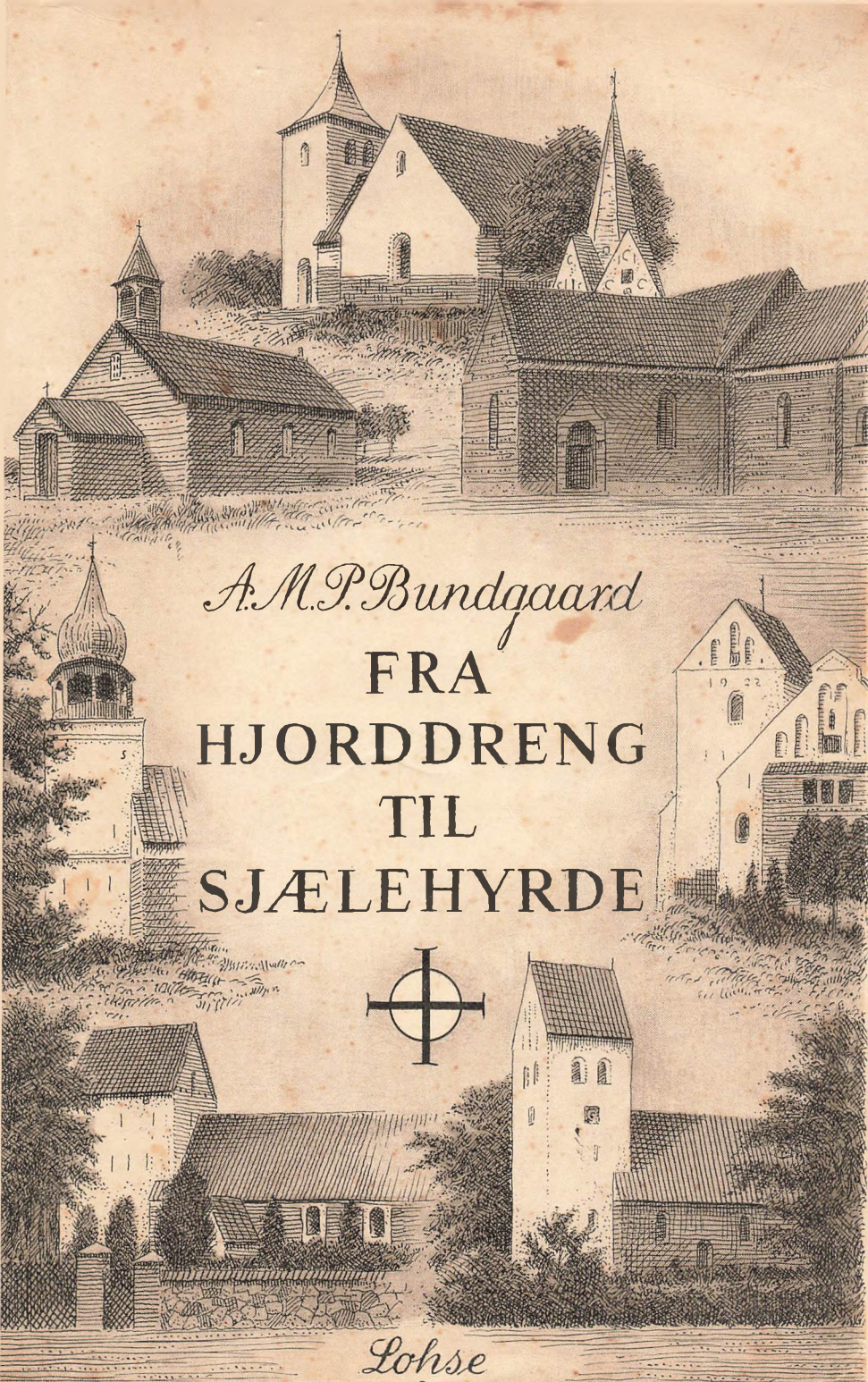

A. M. P. Bundgaard

FRA HJORDDRENG TIL SJÆLEHYRDE

Lohse

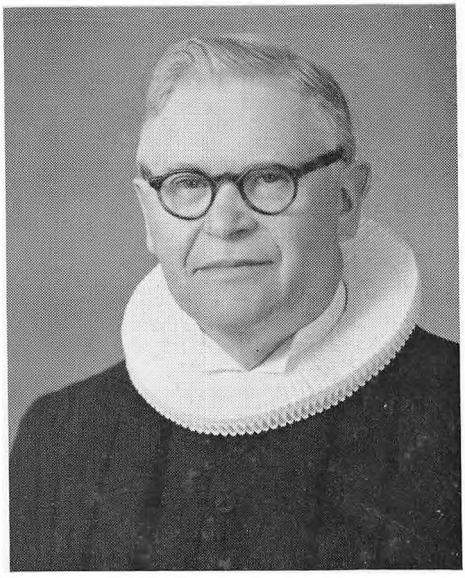

A. M. P. BUNDGAARD

FRA HJORDDRENG TIL SJÆLEHYRDE

Erindringer fra Liv og Præstegerning

LOHSES FORLAG

København 1963

MISSIONSTRYKKERIET
V/ O. SIEBUHR-KØBENH.

FORORD

Når jeg har vovet at skrive denne bog, så skyldes det dels, at det gang på gang har lydt fra tidligere sognebørn, at jeg burde skrive mine erindringer, dels at jeg gennem årene har ført en slags dagbog over åndelige oplevelser og sygebesøg i sognene, og dels og ikke mindst et inderligt ønske om også ad den vej at kunne bringe en eller anden en åndelig velsignelse.

Bogen er hovedsagelig opbygget på ovennævnte dagbøgers notater. For Skjerns vedkommende dog også for en stor del på litterære oplysninger om Skjern og på mundtlige meddelelser fra nulevende skjernboere.

Tilegnet min Hustru
med Tak for trofast Samarbejde

BARNDOM OG UNGDOM

Det er blevet mig fortalt, at lørdag den 10. august 1895 var mine forældre og deres tjenestefolk ude at høste rug med le og krat, et strengt arbejde. Det kneb nok især mor lidt at følge far den dag og ikke så underligt, for næste dag, søndag den 11. august, lå mor i barselseng og fødte sin førstefødte, en dreng, som siden fik navnet Aksel Marinus Pedersen Bundgaard.

Om det skulle være sunget ved min vugge, at jeg skulle være præst, ved jeg ikke; dog ved jeg, at en af vore piger på gården mere end een gang skal have sagt: »Jeg tror nu, han skal være præst.«

En ting ved jeg imidlertid, at næst efter det, at min mor lærte mig at bede aftenbøn og i det hele taget at tage det med Guds rige alvorligt, så har søndagsskolen og religionsundervisningen i skolen og konfirmandstuen sin store andel i den åndelige velsignelse, der livet igennem blev mig til del.

Søndagsskolen i Tjele sogn, mit fødesogn, blev begyndt, da jeg var dreng. Det var frk. Elinor Lüttichau, datter af kammerherre Lüttichau, Tjele, der begyndte den. De første år blev den holdt på selve herregården, siden blev den flyttet til Foulum menighedshus.

Endnu står frk. Lüttichaus søndagsskoletimer for mig som noget af det bedste og skønneste, jeg oplevede i den retning i min barndom, og jeg kan ikke komme til Tjele kirkegård, uden at jeg også må dvæle en stund ved frk. Lüttichaus gravsted; og det ender som oftest med, at jeg

nynner de kendte salmelinier: »Du lærte os til Gud vore øjne opslå, evindelig være du lovpriset«. Og så tænker jeg ikke blot på min frelser, som der er tænkt på i salmen, men også på min søndagsskolelærerinde.

Med lignende taknemmelighed ser jeg tilbage på den undervisning, som vor dygtige og samvittighedsfulde lærer i Foulum, enelærer Søren Jensen, gav os. Det gjaldt i alle fag, men ikke mindst i religion. Fagfordelingen gik efter Bibelens ord: »Søg først Guds rige — —«. Hver eneste skoledag begyndte med religion og det både bibelhistorie, katekismus og salmevers, og vi mærkede gennem lærer Jensens undervisning noget af den hellige respekt, hvormed han selv stod overfor sit stof.

Også konfirmandundervisningen hos sognepræst S.Widding var jeg glad for. Måske man her som i skolen var mindre begejstret for de mange og lange salmer og skriftsteder, der skulle læres; men siden hen har man forstået at skønne på det åndelige forråd, man derigennem fik i eje i nogle af vore kernesalmer og skriftsteder. Især kom een bestemt salme til at gøre indtryk på mig både i forberedelsestiden og siden hen, nemlig salmen: »Sorrig og glæde de vandre til hobe — —«. Denne salme understregede for mig så stærkt denne verdens tings omskiftelighed, og det der ene har blivende værdi.

Tit har jeg måttet sige til mig selv siden hen i livet: Hvor var vi rige, vi der fik en så god og lødig undervisning i det vigtigste af alle fag. Og jeg forstår de ord, som en gammel kvinde i min slægt udtalte, da hun var blevet blind, og jeg unge student sagde til hende: »Er det nu ikke svært at sidde her lukket ude fra alt, ja, selv fra det at kunne læse«? og hun så svarede: »Det er måske ikke altid så let at være stille i det; men så sidder jeg og gentager de skriftsteder og salmevers, som jeg lærte som barn, og så bliver jeg trøstet og glad igen.«

Mine barndomsår gik vel ellers, som årene gik for mine jævnaldrende på landet på den tid. De gik for det første *med leg*. Men det var ikke leg med overdådigt og kostbart legetøj. Nej, vore køer og kalve var nogle sten med huller i, hvori kunne bindes en snor (tøjret) og i tøjret en 3 tommers søm som tøjrepæl. Og et par afdankede hestesko var vore heste, men hvor kunne sådan et par heste springe og vrinske, når vi fik een i hver hånd, og vi var en flok, der var ude at køre med dem. Jo mindre fuldkomment legetøjet er, des mere kaldes der på børnenes fantasi og opfindsomhed.

I de lange vinteraftener spillede vi ludo, dam eller kort. Kortspillet var en meget brugt vare blandt de voksne på min hjemegn, og vi børn trippede selvfølgelig efter de ældre, og jeg tror nok, vi lærte det meget godt. Enhver dreng med respekt for sig selv kunne i hvert fald spille flere spil kort. Og jeg husker tydeligt, at da en af vore nabogårde skiftede ejer, og ejerens søn ikke vidste, hvad klørdame var værd, slog det os med forundring. Tænk den uvidenhed.

I vinteraftenerne regnede vi det også for en kær afveksling, når mor sad så hyggeligt ved rokken og spandt, og pigen kartede ulden, da at få lov til at »ties tow«, det vil sige at pille uldtotterne fra hinanden, så de var lettere at karte.

Kom en af naboerne eller nogle unge på besøg i vinteraftenerne, kom undertiden spøgelseshistorierne på tale. Der var jo den om den hovedløse so med de 12 grise. Det var især i Foulum dal, den holdt til ved midnatstid. Og der var hanen, der flyttede sig et hanefjed hver nytårsnat, og når den nåede Tjele, skulle herregården gå under. Og så var der »den sorte hund« på Tjele. Den holdt til i et lille rum over indgangsporten, og hver nytårsaften sørgede man for, at den fik nyt halm i sit

leje. Det fortaltes også, at den engang havde lagt sine forben på skuldrene af en af gårdens karle, og da denne jog den lidt brutalt bort, lønnede den sorte hund ham med, at han måtte halte resten af sit liv.

Når vi børn fik tilstrækkeligt af den slags en aften, endte det gerne med, at vi til sidst sad med benene oppe under os på langbænken, vi turde ikke have dem nede under bordet.

Jeg mindes da også, at en af vore hjorddrenge, Bette Niels, en aften blev budt 1000 kroner for at gå til Tjele kl. 12 midnat; men Bette Niels svarede: »Nej tak, jeg har da mit liv kærere end 1000 kroner.« Og vi børn forstod ham så godt.

Af adspredelser var der de særlige fester og udflugter. Der var skolejuletræet og skoleudflugten, som vi glædede os meget til, og så var der Toftemarkedet i Viborg, hvor højdepunktet var en sodavand og wienerbrød samt et besøg hos professor Labri.

Og endelig var der familieudflugterne, de var spændende, men endte gerne med, at vi børn på vejen hjem faldt i søvn og sank ned i bunden af vognen og først vågnede, når vi holdt for døren derhjemme. Men herlige var de ture midt i dagligdagens ensformighed.

Henrykt var jeg også, da jeg som løn for en hel del ekstra arbejde fik en cykel. Jeg var da 14 år. Cyklen kostede 15 kr. og havde træfælg og var uden frihjul; men sikken herlighed. — Ja, at det var et privilegium, forstod jeg i hvert fald, når jeg hørte far og mor fortælle, at de gik til Viborg den dag, da de blev ringforlovet, det vil sige 14 km hen og 14 hjem.

En bil nåede jeg ikke at sidde i før op i ungdomsårene. Biler var så stor en sjældenhed, at vi havde den aftale hjemme, at den, der først så eller vel rettere hørte en bil (de kunne gerne høres ca. $^1/_2$ mil borte), skulle kalde på

de øvrige på gården, for at også de kunne få den at se; ofte stod så hele familien ude ved havegærdet og så »fænomenet« snegle sig under megen larm op ad Tjele bakke.

Flyvemaskiner begyndte først at blive omtalt, da jeg var ung mand, og jeg husker da også tydeligt den dag, da vi skulle til Viborg for at se den første flyver, der gik op der. Ulykkeligvis faldt han ned, og folk rystede på hovederne: Hvad ville han også derop efter?

Og børneårene gik *med arbejde*. Vi skulle gøre os nyttige lige så tidligt, det overhovedet var muligt, og jeg undrer mig den dag i dag over, at far allerede, da jeg var godt 7 år, kunne gøre mig til hjorddreng og sende mig alene ud i marken for at hente køerne hjem, og det var dog 2—3 kobbel (alt stod i tøjr dengang). Men sundt var det for os at blive noget betroet. Iøvrigt fik vi efterhånden lov til at hjælpe med i alt, sprede gødning, trille tørv ud osv. osv. Da jeg blev en halv snes år, måtte jeg malke tre køer daglig, også om morgenen inden jeg gik i skole. Det hørte nu engang til.

Dengang havde vi jo også en anseelig flok får på en gård, nogle tvære krabater at arbejde med mangen gang. Der blev gerne slagtet rigeligt af lam og får ved efterårstide til vinterforbrug. Det gav megen talg, og jeg har ofte hjulpet mor med den sjældne men interessante opgave at støbe tællelys. Ligeledes skulle jeg selvfølgelig også hjælpe mor med at fyre ovnen op til bagning ved hjælp af grantop som brændsel. Der blev jo bagt store bagninger dengang, blandt andet en halv snes rugbrød ad gangen.

Som dreng måtte jeg også ofte sammen med far trække til marked i Viborg. Far holdt meget af at handle med stude. Vi stod så op kl. 4 om morgenen, fodrede kreaturerne til og trak med hver sit kobbel de ca. 2 mil til

Viborg, stod så på markedspladsen i al slags vejr, indtil det atter gik hjemad. Solgte far nogle af dyrene, købte han som regel andre, og resultatet var gerne, at jeg måtte trække hjem også. Nå, det generede mig ikke at gå, og så var der jo det store lyspunkt ved denne tur, at jeg fik lov at gå ind til bagermester Hogrebe, Lille Sct. Hansgade, og købe for 25 øre wienerbrød, og når jeg så købte »overgemt« brød, og det gjorde jeg altid, så fik man vel nok en ordentlig posefuld; det smagte, det var jo ikke hverdagskost.

Far holdt som sagt meget af stude og havde gerne i det mindste 2 par kørestude, nogle kraftige og stærke dyr. — Som dreng måtte jeg »nøjes med« at køre med stude, karlen skulle selvfølgelig køre med hestene. Det var ikke med begejstring, jeg gjorde det. Det gik lidt for langsomt og sejgt efter mine begreber. Det eneste, der kunne få studene til at leve op, var oksebremserne, og dem var der mange af dengang.

Jeg mindes, at jeg engang var kørende med far i engen efter et læs hø, vi havde studene for, de kunne bedst gå der, og vi havde fået læsset lidt hø på vognen, så det lige kunne dække skravet. Da blev det pludselig bissevejr, og studene begyndte at blive urolige, og omgående bød far, at vi skulle hjem lige så hurtigt, vi kunne, og det var på høje tid. Holde eller dirigere et par stude i bissevejr var meget vanskeligt, og satte de først i løb, så vidste man aldrig, hvor man endte. — Således husker jeg også, at jeg en dag var i marken for at så roer og havde en stud for maskinen. Roerne blev dengang sået på kamme. Pludselig fik studen nykker, en bremse var efter den, og den sattte straks i trav tværs over rækkerne og standsede ikke, før vi holdt hjemme i gården.

Da jeg var 11 år, skulle jeg lære at bruge le. Det var tjenestekarlen, der ville lære mig det, og han tog da et

vældigt sving for ret at vise mig, hvordan det skulle være, men fik derved leen så langt bag om sig, at han ramte mig i det ene ben. Det gav et ar for livet, men heldigvis intet mén. Senere fik jeg lært at bruge le. Det var især engene, der blev slået med le, der kunne ikke køres på dem. Det var et hårdt arbejde, vi begyndte ved 5-6-tiden om morgenen og blev ved til høj aften. Man skulle nok ligge roligt i sengen det første par nætter, og hvor var kroppen øm om morgenen. Men også det kunne man vænne sig til, og det gav kræfter, og kræfter skulle en ung mand jo se at få nogle af, så han kunne klare sig i de forskellige kraft-konkurrencer overfor de andre unge mænd.

Selvfølgelig var det også et slid, når høstens tid var inde, og mændene høstede med le og kvinderne bandt op. Det var lange dage, og det kostede sved. Det at gå med leen var selvfølgelig det hårdeste arbejde; men så fik mændene til gengæld også lov til at få en middagssøvn efter middagen, det gjorde kvinderne ikke, de måtte malke (dengang malkede man 3 gange) og lave middagsmad og vaske op efter middagen og så have en knaldtår færdig til hele mandskabet, når middagssøvnen var forbi. — Ja, hvor sled de i det til hverdag, men aldrig har jeg set søndagssarbejde, søndagen blev holdt hellig.

Jeg nåede ikke at høste ret meget korn med le, man var begyndt på den tid at høste med aflægger eller høstmaskine; men jeg husker fra min drengetid den spændende dag, da vi fik ophøstet, og karl og pige derefter gik om i kålhaven med le og krat, og karlen begyndte at stryge sin le; det betød, at nu blev kålene høstede, hvis ikke — —. Så gjaldt det om for mor at ile til og love, at hun ville give kaffe og æbleskiver til aften, hvis kålen bare måtte få lov at blive stående.

Som andre måtte jeg også tærske med plejl. Jeg er jo

fra det forrige århundrede, som min kone plejer at sige, når jeg drager minder frem fra hin tid. Det var måske nok det arbejde ved landbruget, jeg var mest ked af, det var jo trivielt dag efter dag i månedsvis at stå på loen og svinge plejlen. Men ellers var jeg glad for det frie og afvekslende liv, som landbruget bød på på så mange måder.

Hvor nød vi den frie natur med dens rige dyre-, fugle- og planteliv. At vore marker for en meget stor dels vedkommende stødte op til Tjele skove kom i høj grad til at præge dyrelivet. Der kom således mange rådyr ud på markerne, og vi frydede os over deres yndige lam; og der var mange harer og fasaner og agerhøns. Selvfølgelig øvede vi drenge os i at efterligne rådyrhannernes brøl og fasanernes og agerhønsenes kalden, og til sidst blev vi virkelig så dygtige dertil, at dyr og fugle svarede på vor kalden.

Ræven så vi også nu og da. En dag jeg kørte og pløjede, kom jeg ham på meget nært hold. Jeg kørte i nærheden af skoven og opdagede da pludselig Mikkel, der listede rundt henne på skovdiget, jeg standsede hestene godt 100 m fra skoven og begyndte at fløjte ligesom en kylling pipper, og i løbet af ganske kort tid kom Mikkel virkelig helt tæt hen til mig, stadig snusende efter den pippende kylling. Nå, der blev ikke kyllingesteg denne gang, og da jeg satte hestene i gang igen, forsvandt Mikkel skyndsomst ind i skoven. Enkelte gange så vi ham dog også i skarpt trav på vej mod skoven med en høne over nakken. Det var vi mindre begejstrede for.

Mere end een gang så vi også en lille flok ræveunger løbe og lege i skovkanten. De var næsten ikke til at stå for.

Men denne leven sig sammen med naturen var så sundt for legeme og sjæl, og tænk den fred og ro, når man gik dagen igennem bag plov eller harve eller stod på loen.

Der blev tid til at tænke og drømme og meget andet. Ja, det var et privilegium at vokse op under sådanne forhold.

Det, at vi boede herregården Tjele så nær, er også i høj grad kommet til at præge vore barndomserindringer. Den store gård, de udstrakte marker og skove, den smukke Tjele Langsø og meget andet satte fantasien i bevægelse. Jeg mindes også, hvor det imponerede os, når kammerherre Chr. Lüttichau kom kørende med de store »oldenborgere« for den elegante stadsvogn med kusk og tjener på bukken. Vi var også glade, når han kom over på marken til os for at tale med far.

Kom man til Tjele, blev man på flere måder mindet om fortiden og følte sig på historisk grund. Som f. eks. da gartneren en dag førte mig hen til en viss gavl i den gamle hovedbygning og pegede opad mod første sal, idet han sagde: Det var så der, den skotske kvinde blev muret inde.

Eller når Marie Grubbes navn nu og da blev nævnet.

Hovdiget, der gik langs Tjele skove, mindede også om fortiden, om ikke just på nogen rar måde. Man fortalte også os børn om »træhesten« og om »den grønne jomfru«. Den sidste skulle have været endnu værre end den første. Men der er ingen i dette slægtled og heller ikke i det forrige, der har set disse redskaber.

I borgporten til Tjeles hovedbygning hænger der den dag i dag en togrenet fork, hvortil der knytter sig denne overlevering, at hvis den fjernes fra sin plads, så brænder Tjele. Og der skete virkelig det ejendommelige, da der var en stor dreng, der for adskillige år siden i kådhed tog forken ned, at Tjele kort efter blev hjemsøgt af en voldsom brand, der lagde det meste af de store udlænger i aske.

I Tjele kirkes tårn kan man den dag i dag se det sarko-

fag, hvori ritmester Levetzau (1698-1737) hviler. Det fortælles, at ritmesteren ved festlige lejligheder (drikkegilder) kunne anbringe sig i kisten, som altså var udfærdiget før ritmesterens død, og så måtte præsten i Foulum holde prøve på ligtale over ham. Det var jo altid rart at vide, hvilke kønne ord der ville lyde, når det engang blev alvor.

Ritmesteren sørgede også for, at pasningen af kisten var i orden. Således havde han bestemt før sin død, at degnen i Foulum skulle have en jordlod, der ligger ved skolen, »til evig tid« for at holde ritmesterens sarkofag rent.

Læreren i Foulum har stadig denne jordlod.

Af en anden støbning har senere ejere af Tjele, som f. eks. Jørgen Skram og hans hustru Hilleborg Daae, været. Det er dem, der har sat den meget talende og fromme indskrift over borgporten:

Vi bygge her huse og store fæste,
enddog vi ere som fremmede gæste,
Gud unde os her at bygge og bo,
så vi kunne nå den evige ro.

Og den nuværende altertavle »den fortabte søns hjemkomst«, malet af Rud-Petersen, er skænket af kammerherre H. H. Lüttichau, fader til den nuværende kammerherre på Tjele Chr. Lüttichau. Altertavlen blev skænket på kammerherrens sølvbryllupsdag.

På min hjemegn var der selvfølgelig også originaler som vel de fleste andre steder dengang. Der var f. eks. Jens Peter Kromand, en ellers meget fornuftig mand på mange områder og en dygtig violinspiller. Han havde imidlertid som ung forelsket sig i lærerens datter og

denne i ham; men det parti behagede ikke lærerens. Dengang havde forældrene jo det store ord at sige i en sådan sag, og der blev hverken forlovelse eller ægteskab ud af det. Men at det var en ægte kærlighed, er der ingen tvivl om, thi de levede begge hver for sig i ugift stand lige til deres død. Men denne prøvelse satte sit mærke på J. P. Kromand, og med årene fik han visse fikse ideer. Blandt andet følte han sig som sognets samvittighed, en samfundsrevser. Var der således en eller anden familie, der havde tilladt sig at flotte sig lidt og bruge flere penge, end Jens Peter syntes var passende, så kunne man vente, at han på sin tur rundt i sognet fandt vej til vedkommendes bopæl, og så lå der et eller andet sted i tørvehus eller kostald smidt et brev hen, hvori Jens Peter udtalte sin forargelse over »den flothed«, der var udvist, og formanede til sparsommelighed. — Nå, det var selvfølgelig ikke det værste, han kunne gøre.

Og der var også Didrik Hansen. Han boede på sine ældre dage i et lille gammelt hus, over hvis dør han havde malet et D. H. Jeg ved ikke, om det var for bedre at kunne finde det rigtige hus, når han kom hjem og ikke var helt ædru.

Der var stampet lergulv i hans stue, og man skulle passe godt på, når man skulle hen over »bakke og dal«, at man ikke skulle snuble over en forhøjning eller falde i et hul. Didrik holdt af børn, og mangen gang har jeg som barn været inde hos ham og fået lommerne fyldt med æbler.

Didrik og Ma-Didrik (Maren) havde haft det så godt som nygifte, at de gamle i sognet kunne fortælle om, hvordan de i deres forelskelse kunne lege skjul omkring huset. Ja, så skøn havde Didrik været for Maren, at hun engang udbrød: »A well æ bytt, om a så ka fo hiele Tiel (Herregården) for ham.« Men ak, de stærke drikke blev

Didriks og dermed hjemmets ulykke, og til sidst kunne Maren ikke være i hjemmet mere, men rejste til sin hjemegn. Didrik fortsatte dog med sit drikkeri og blev samtidig mere og mere en særling. Og hvor stærkt en last kan bjergtage en mand, så vi for eksempel af, hvad han kunne gøre for at få brændevinsflasken fyldt igen, når den var tom, thi så kørte han med sin trillebør og flasken i trillebøren de ca. 5 km til Vammen. (I Foulum var der ikke stærke drikke at få).

Men en original blev han på mange måder, og til sidst måtte han sendes på en anstalt. Vi var sikkert mange, der havde ondt af Didrik; men et hjælpeløst offer for de stærke drikke var og blev han.

Levemåden dengang var meget spartansk målt med nutidens forhold. Der var ikke meget, der hed hvedebrød til daglig; men om søndagen fik vi hvedebrød og kaffe. Øllebrød var gerne morgenmaden til daglig og mælkebrød ofte aftensmaden. De voksne spiste alle af eet fad, og det hændte ofte, når der var suppe i fadet, at een fik det halve af en bolle, og så blev den anden halvdel fisket op af en anden. Hvad mon man ville sige til en sådan spisen i dag? Men forfærdelig usundt må det da også have været, der var jo på den tid særlig mange, der havde tuberkulose. Nå, men sådan var skikken. Og jeg husker da, hvor far kæmpede for at blive ved at bevare den skik at få stegepanden med sovs (dyppelse) ind på bordet, så de alle kunne dyppe kartoflerne i samme pande.

Nå, men vi fik det, vi kunne spise og lidt til. Arbejdet krævede sin mand og arbejdsdagen var lang. Og var der fest, blev der ikke sparet. Det var det bedste huset formåede, der så blev sat på bordet. Der blev slagtet, stegt og bagt. Jeg husker endnu ved sådanne lejligheder, at far kunne gå ud i køkkenet til mor, når hun beredte

maden, og sige: »Nu er der da vel endelig nok til gæsterne«?

Men var levestandarden ellers spartansk til daglig, så var tiden jo i det hele taget sådan, at sparsommelighed sad i højsædet. Pengene blev vendt mere end een gang, inden de blev givet ud. Jeg mindes, at jeg på en skoleudflugt til Ålborg fik 25 ører på lommen; men jeg brugte kun de 11 ører, så der blev et pænt overskud.

Når sygekassens årlige tombola blev holdt i forsamlingshuset, ville vi børn gerne trække i tombolaen, så var der da chance for gevinst, og sedlerne kostede kun 10 øre pr. stk.; men mor, der kendte børns bitre skuffelse, når det blev en nitter, sagde gerne: »Træk hellere i kagekurven, det giver gevinst hver gang.«

Fik vi børn julegave, var det ikke en gave til hver enkelt, men een til hele flokken, f. eks. et spil af en eller anden art. Og jeg husker endnu, som var det i går, den aften ind under jul, da vi fire største søskende i alderen fra 13—5 år var blevet enige om at give far og mor en julegave og derfor samlede hele vor formue sammen. Det blev ialt 65 ører, og med dem gik vi op til købmanden i Foulum. Det var ikke let at få det, vi gerne ville til den pris; men til sidst fik vi dog to platter for de 65 ører. Jeg er vis på, at købmanden ikke tjente ret meget på den handel.

Og så skal det dog siges, at havde forrige tider ikke de mange penge at købe for og leve for, så er jeg vis på, at tilfredsheden og taknemmeligheden ikke var mindre dengang, nej, sikkert langt større så vidt jeg kan skønne. I det hele taget var tiden før 1914 en sjælden sund og rolig og stabil tid både økonomisk og på mange andre måder. Det var også ret sammenholdets tid. Det var det på gårdene mellem husbond og madmoder og deres tjenestefolk. Når de unge talte om gårdens kreaturer, mar-

kerne og arbejdet osv., så brugte de altid ordene »vort« og »vore« på en egen måde og med et særligt eftertryk. Og de unge havde tid til at sidde hjemme i stuen i de lange vinteraftener. Hvor var det hyggeligt.

Og mærkede man det stærke sammenhold på gården, så mærkede man det også i nabolag og sogn. De hørte sammen, de talte sammen, de glædede sig sammen, og de sørgede sammen, og kunne de give hinanden en håndsrækning i en tung og vanskelig stund, så gjorde de det gerne. Det var en god tid, og det var en rig tid. Penge er jo ikke alt.

Det var også en sundere tid moralsk set. Et mord rystede hele folket; men der var heldigvis også flere år mellem mordene. Med bedrageri og tyveri forholdt det sig på samme måde. Vi husker nok skriget, der gik over Danmark, da Alberti havde bedraget den danske stat.

Dog engle var mennesker ikke dengang lige så lidt som nu. Havde de unge bal i forsamlingshuset, hørte der drik til, og det endte ikke altid i fryd og gammen. Og anden umoralitet var der selvfølgelig også nok af både i handling og ord. Ja, også i ord. Jeg skulle for eksempel hjælpe karlen en eftermiddag, jeg kom fra skole, med at dække roer, og vi havde dengang en karl, der ikke var ren i kanten, som man siger, og for at sætte lidt kulør på arbejdet brugte han tiden til at fortælle urene og beskidte historier. — Det tog flere år, inden de var glemte.

— Min mor havde forresten sin særegne måde at indprente os moral på. Det blev gerne understreget med advarende eksempler. Mor var således meget opsat på, at ingen af hendes børn skulle få lært at bande, og jeg husker, hvordan hun en dag understregede det farlige ved at bande. Den bøn, man bad igennem ens band, kunne så let blive opfyldt; således kendte hun en mand, der altid brugte den ed »kræft æde mig«, og som, da han blev

ældre, fik en frygtelig kræftsygdom, der bogstavelig talt åd ham op.

Eller mor advarede mod kortspil og dets følger, og hun fortalte om en ung mand, der var meget hengiven til kortspil, og som gennem kortspillet var kommet ud i et sådant økonomisk uføre, at han gik hen og tog sit eget liv. I hans frakkelomme fandt man en seddel med hans sidste hilsen, og den lød sådan: »De 36 blade (kortspillet) har forkortet mine dage og voldet min ruin.«

Mor advarede os også meget mod de stærke drikke. Jeg tror nok, far havde drukket en del som ung, det var jo skik dengang; men det hørte op, da far stiftede hjem. Både det, at mor advarede os, og at vi aldrig så stærke drikke på bordet derhjemme, skal far og mor mindes for med stor tak. Det var også det, der hjalp mig i min første fristelse til at smage stærke drikke. Det var en søndag formiddag, jeg var gået op til en tjenestekarl i Foulum for at blive klippet. Jeg var 16 år dengang. Mens klipningen stod på ude i karlekammeret, kom der flere karle til, og til sidst var vi 7. Da karlen havde klippet mig, sagde han til en af de andre: »Tag lige flasken derhenne under bordet og lad den så gå rundt til en omgang.« Den tiltalte karl adlød og hev en flaske frem med den klareste brændevin, godt halvfuld. Han tog selv den første slurk, og i næste nu fo'r den tanke gennem mig: »Hvad nu, når turen kommer til dig? Siger du nej, så griner de ad dig.« Men i næste nu så jeg min kære mor for mig, og den tanke jog gennem mig: »Nej, den sorg kan du ikke gøre mor.« — Da flasken nåede mig, lod jeg den gå forbi med et »nej tak!« Og ikke en sagde et ord.

Mor, der var noget af en tænker, fik også lov til engang at sige et ord, som jeg senere ikke glemte, ud fra en ganske dagligdags begivenhed. Mor og jeg stod udenfor hønsehuset en aften, da hønsene var ved at gå til ro.

Der var et forfærdeligt spektakel derinde, ja slagsmål, og jeg udbrød: »Hvorfor er der dog sådan et spektakel inde hos hønsene?« — »Jo, svarede mor, det er fordi, de har det ligesom menneskene, de vil allesammen sidde på den øverste »rå'en« (pind).«

Jeg har desværre siden så tit måttet give mor ret: Menneskene vil allesammen helst sidde på den øverste »rå'en«, og deraf kommer den megen spektakel og strid, både i den lille og i den store verden.

Det åndelige liv i Tjele sogn var dels præget af en lille fløj af grundtvigianere og en lille fløj af missionsfolk.

Præster som V. Vilstrup og J. Th. Sadolin havde vel især sat sit præg på sognet i indremissionsk retning. På de ældre i sognet kunne jeg forstå, at pastor Sadolin havde været meget pågående og afgjort i sin forkyndelse, og der var en meget stor kirkegang. Pastor Sadolin var heller ikke bange for ved visse lejligheder at lade folk forstå, at han var deres sjælesørger og tog det alvorligt med livsførelsen. Således fortalte man, at han engang, da der var »Liegstow« (dans) i forsamlingshuset, og han havde mistanke om, at nogle af hans konfirmander deltog deri, pludselig viste sig i salen; og man fortalte om den tumult, der blev, især blandt de konfirmander, der var kommet til stede, det var jo om at komme bort. Een af dem reddede sig da også ved at springe ned i grubekedlen ude i bryggerset, idet en hjælper fik låget lagt på, indtil »faren« var drevet over.

Men røre var der i sognet, og de troende så tilbage på den tid med glæde.

I barndomsårene så jeg vel med en vis skepsis på missionsfolkene. Far var ikke så lidt kritisk overfor dem dengang. Vi havde også ad forskellige veje fået indprentet, at de ville være bedre end andre. Derfor ventede man da også, at de var så nogenlunde fejlfri i deres færd.

Nå, vi oplevede vel, at de havde deres fristelser og svagheder som andre, men jeg formoder også, at de, der virkelig ville tjene Herren, var i kamp mod deres fristelser. Jeg mindes i hvert fald et eksempel, der kom til at prente sig ind i mit drengesind. Jeg kom en dag fra skole ad stien over P. Dejbjergs mark. Om P. Dejbjerg havde jeg hørt, at han var blevet »hellig«. Nu gik han og pløjede. Men hvad så jeg. Pludselig fo'r han op overfor hestene og var ond mod dem. Det gjorde mig egentlig ondt at se ham så opfarende, og det overraskede mig. Men da så jeg det, jeg aldrig glemte. Pludselig standsede han hestene, gik hen til hækken ved siden af, bøjede sine knæ og rakte sine bedende hænder mod Gud. Hvad han sagde, kunne jeg ikke høre, men jeg havde set nok. — —

I de ungdomsår, jeg var hjemme, var jeg som regel med, når der holdtes ungdomsmøder i præstegården, og jeg ser tilbage på disse møder med stor tak. Nåede end meget af det, vi hørte i bibeltimerne, ikke ind til hjertet, så var det alligevel et skub i den rigtige retning. Og den kristelige fortælling, der blev læst til sidst, drog hjertet samme vej.

Jeg har tit siden tænkt på, at vi sikkert ikke til fulde forstår, hvad velsignelse Gud trods de ofte ydre fattige former alligevel brugte ungdomsmøderne og siden KFUM og K til. Det var dog Guds udrakte hånd mod os unge. Og at vi har levet i en lykkelig tid, hvor også de unge blev tilbudt livets brød, det kan vi ikke takke nok for, lad så være, at der var mangler nok, og at det tit var famlende.

At vi havde grund til at takke for den udrakte hånd, blev jeg mange år senere mindet om gennem nogle ord, som min far lod falde i en samtale om dette emne. »Hvis der blev stillet noget an for os unge, da jeg var ung,« sagde far, »så var det kun dans og drik og kortspil.«

STUDIETIDEN

Vel var jeg altså glad ved det frie liv ved landbruget, men — —, ja, der var et »men«. Det havde jo været mig så stor en glæde at gå i skole, og det stod mer og mer for mig som det attråværdige mål at få lov at læse. Det var godt nok sjældent dengang, at en ung fra ploven fik lov til det. Det tog også år, inden jeg fik overtalt far; men til sidst gik han med til det, og jeg kom på Bælum højskole, hvor man også forberedte til præliminæreksamen. Det var i efteråret 1913, jeg var dengang 18 år.

Efter 11 måneders forløb tog jeg præliminæreksamen ved universitetet i København (skolen i B. havde ikke eksamensret), og jeg kom derefter hjem for om muligt at komme på latinskolen i Viborg det følgende år.

Jeg husker, at mor spurgte mig en dag kort efter eksamenen, om hvad jeg så ville læse til. »Jeg vil læse til ingeniør,« svarede jeg. »Nej, ville du så endda være præst,« sagde mor. »Nej, mor,« svarede jeg, »det var dog det sidste, jeg ville være.« — Og det blev det jo også, men ikke i den betydning jeg da lagde i ordet.

Der skete nemlig det, at jeg kort efter blev et vakt og søgende menneske. Jeg gik nogle måneder sådan, læste og hørte, når der var lejlighed dertil, og kunne til sidst ikke holde det ud længere uden vished i min frelsessag. Samtidig blev min synd mig tungere og tungere, og det blev til et »nu eller aldrig«. Den sidste dag i denne kamp skal jeg aldrig glemme. Jeg stod på loen den dag; men der blev ikke tærsket ret meget, gang på gang måtte jeg

op på høstænget for at bøje mine knæ (ingen måtte se, hvilken vånde jeg var i), og til sidst endte jeg i vort karlekammer. Der var der et gammelt vægskab, som jeg vidste var fuldt af gamle søndagsblade (»Et ord med på vejen«). Jeg husker, at min bøn til sidst formede sig i de ord: »Hvis jeg går fortabt, Herre, så får jeg kun, hvad jeg har fortjent; men frels mig af din nåde.« — Og så læste jeg det ene søndagsblad efter det andet — og så, ja hvem kan forklare Guds ånds gerning, i et nu faldt der som skel fra mine øjne, der stod det jo: »Min nåde er dig nok.« Det var lige det ord, jeg trængte til, og jeg kunne tro det, tro at Guds nåde også gjaldt mig. Og jeg husker det, som var det i går, at ligesom jeg havde grædt over mine synder og min fortabte tilstand, sådan græd jeg i næste øjeblik af glæde og tak, fordi jeg måtte tro, at jeg nu var et Guds barn. Og atter i næste nu vidste jeg, at jeg skulle være præst, om Gud da ville give mig kræfter og evner dertil. Jeg måtte ud og fortælle andre, at der var frelse og nåde også for dem.

Da jeg nogle dage senere kom op til pastor Thorvald Madsen i Foulum og spurgte ham direkte: »Hvad skal der til for at blive præst?« svarede han mig meget viist: »Der skal for det første det til, at man er blevet et omvendt og troende menneske, og dernæst skal der en eksamen til.«

Og da jeg så kunne fortælle ham, at nu var den første betingelse sket fyldest, så stod tårerne i hans øjne, og han gik ud og kaldte på fruen; og så takkede vi Herren for hans nåde og talte sammen om eksamen med mere.

Efter sommerferien 1915 begyndte jeg så læsningen til klassisk sproglig student på Viborg katedralskole.

Skolens leder var dengang rektor J. E. Olsen. Rektor Olsen var vor lærer i græsk og var meget dygtig i sit fag; men vi syntes næsten, han levede for meget med i den

græske mytologi. Det kom blandt andet til udtryk, da han engang fortalte om et par af den græske mytologis personer, Orfeus og Eurydike, der tog en rørende afsked med hinanden i underverdenen, og rektor så gik sådan op i det, at tårerne stod ham i øjnene, og han måtte have lommetørklædet frem. Vi syntes, at det var lige på grænsen af det tilladelige. Vi havde i hvert fald svært ved at tage mytologien med samme alvor.

I latin havde vi den ualmindelig sympatiske adjunkt Hammer. — I matematik blev vi undervist af adjunkt Lomholt, kendt over hele landet blandt andet for sine matematiske opgaver. — Adjunkt Sixhøj, som vi havde i fransk, var en særdeles dygtig lærer i dette fag; men desværre lå fransk ikke lige netop for mig. — Adjunkt Klausen forstod at gøre det engelske sprog interessant for os, så det ikke blot blev tørre gloser. — I naturhistorie havde vi den landskendte, for ikke at sige verdenskendte, Storke-Mortensen, ejendommelig, men dygtig. — Forfatteren, adjunkt Niels Jeppesen, underviste i religion og kristendomskundskab. I de to sidste år, jeg gik på skolen, boede jeg hos adjunkt Jeppesens, og jeg ser tilbage på opholdet der med tak for deres kærlighed og omsorg overfor deres unge logerende.

Af åndelig føde fik man vel ellers ikke meget i de år. Læsningen tog ens tid, og om søndagen var jeg gerne hjemme i mit hjem. Dog tænker jeg tilbage med tak for det, man fik gennem en lille gymnasiastbibelkreds, som vi fik startet.

Gymnasieårene står ellers for mig som en tid, hvor det bare gjaldt om at hænge i med læsningen. Græsk og latin tog jo sin store part af tiden; men var i hvert fald for mig to meget interessante fag. Selvfølgelig var der også mange muntre oplevelser i skole og i skolegård, som satte lidt kulør på tilværelsen. En meget vanskelig

opgave havde f. eks. vor historielærer, adjunkt Ascanius, idet han tillige var »gårdvagt«. Og det var jo ikke spændende, i hvert fald ikke for Ascanius, når der var nogle »uartige« drenge, der lod nogle tin-tingester falde i den modsatte ende af skolegården, så det lød, som om der var en hel del ruder, der blev slået ud og faldt klirrende til jorden. Når Ascanius kom farende til stedet, var der som regel intet at se. — Eller når en havde listet sig til at få følgende plakat hæftet på ryggen af Ascanius: »Pas på! Han bider!« og så hele flokken brød ud i et: Uh! Uh!

I historie var Ascanius nu heller ikke altid lige heldig. Han havde f. eks. »lange B.« oppe i historie en dag. Historie var ikke lige netop »lange B.«s stærke side, og han havde da også fået at vide, at hvis han ikke klarede sig bedre for fremtiden, så ville der gå en klage til hans hjem. — B. var imidlertid kommet op den dag, og vi var flere, der lagde mærke til, hvordan eksaminationen gik for sig. B. sagde overhovedet ikke andet end: »Nå — ja — nej«, bare på de rigtige steder, alt imens Ascanius fortalte løs. Da eksaminationen var forbi, udbrød Ascanius: »Ja, sådan skulle De kunne det hver dag, så var der da udsigt til, at De kunne få en pæn eksamen i historie.«

Forøvrigt var der et ualmindelig godt kammeratskab mellem eleverne i vor klasse, ja i det hele taget mellem alle tre parallelklasser. Vi havde jo en hel del timer fælles.

Men en lykkelig dag var det, den dag man fik huen på og kunne begynde på det egentlige studium, teologien.

Underligt nok synes 1. verdenskrig, som jo blev udkæmpet i disse år, ikke at have sat varigt indtryk i ens bevidsthed, når man ser bort fra det indtryk, som bladenes store og mørke overskrifter og de dystre billeder fra fronterne gjorde — og så det, at man til sidst måtte have rationeringskort til så mange ting af dagliglivets fornødenheder.

Efter eksamen i sommeren 1918 havde jeg den oplevelse at være med ved gymnasiastmødet på Nyborg Strand. Et sjældent godt møde, hvor blandt andre den unge mediciner Fred Aamundsen, der brændte af hellig ild for de unge studerendes frelse, var til stede. Underligt, at han skulle dø som ung; men han fik lov at udrette meget i de få år, han levede, og han fik jo en sjælden skøn død.

Og der var missionær Prip fra Syrien, professor Torm og professor Ammundsen og mange flere.

Det var også her, jeg så et maleri, som jeg ikke siden har kunnet glemme. Det var et maleri af et stort træ med engle malet mellem grenene. Ved et flygtigt øjekast så man kun en enkelt engel hist og her, men ved nøjere eftersyn blev der flere og flere, ja, det var, som om der var engle alle vegne. Hvor meget maleriet var værd kunstnerisk set, ved jeg ikke; men det er siden blevet et billede for mig på livet i Gud, også der gælder det, at jo længere man lever, og jo mere man får lov at se ind i troslivets rige verden, des flere engle opdager man.

Desværre måtte jeg som så mange andre rejse hjem fra dette møde med den spanske syge i kroppen. Den var jo meget farlig og tog mange. Jeg blev dog sparet; men vidste måske knap hvor syg jeg var. En ting så jeg derimod igen under min sygdom: Mors kærlighed og omsorg. Så længe sygdommen stod på, redte hun leje hver nat på gulvet ved siden af min seng. Når jeg tænker på den gang og de mange, mange andre gange, hvor man mødte mors selvforglemmende kærlighed — og fars med — kunne jeg ønske: »Bare jeg endnu en gang kunne få lov at sige de to ord: Tak og tilgiv!«

Efter sommerferien 1918 blev jeg ved immatrikulationen optaget på Københavns universitet under det teologiske fakultet.

Den første studietid blev for mig personligt også en

svær tid, en kampens, en lutringens tid. Jeg kom jo til studierne med de skønneste forhåbninger om, at jeg nu skulle blive styrket i det gudsforhold, hvori jeg var kommet gennem min omvendelse, og rigtig få det grundlag, jeg havde i Guds ord uddybet, så jeg kunne blive udrustet til præstegerningen. Og så gik det lige modsat. Hos flere af lærerne ved universitetet blev der sat spørgsmålstegn ved alt i Guds ord. Jeg glemmer således ikke den første dag, jeg var til nytestamentlig exegese. Det var Markus ev. 5, 1-17, der blev gennemgået, og den docent, der gennemgik det for os, nævnede alle mulige og umulige muligheder undtagen den ene at tage teksten, som den var og bøje sig for det under, Jesus gjorde.

Resultatet af denne stadige sætten spørgsmålstegn ved det, der for mig havde været det sikreste af alt, var, at jeg kom ind i svære tvivl og anfægtelser. Det var, som grunden under min tro vaklede. At der så stadig var teologiske foredrag og diskussioner, hvor tvivlen yderligere fik næring, gjorde det ikke bedre; det var jo tilmed på den tid, da Tidehverv begyndte at råbe højt.

Sådan gik jeg godt eet år, og een ting blev jeg klar over: Fandt jeg ikke min tro igen på Guds ord, så ville og kunne jeg ikke være præst. Det var for alvor en svær tid. — Fra denne tid husker jeg også tydeligt et teologisk diskussionsmøde arrangeret af Tidehverv, hvortil blandt andre var indbudt pastor Fibiger og pastor Kold. Jeg skal love for, at bølgerne gik højt den aften, og da aftenen var forbi, måtte jeg ærligt indrømme, at forstandsmæssigt og teologisk set kunne Fibiger og Kold ikke klare sig i diskussionen; men så slog den tanke ned i mig: Se på deres virke i sogn og menighed og kristeligt arbejde, de, som tilsyneladende er de stærkeste i diskussionen. Kulde, tvivl og åndelig død breder sig om dem. Og se så på de andres, Fibigers, Kolds, Ussings, Ricards m. fl.s arbejde;

Gud kendes ved det, mennesker frelses og menigheden bygges op. — Da der var gået et års tid på denne måde, kom jeg en dag ind i en svær kamp, hvor jeg bad Gud hjælpe mig ud af al denne tåge og tvivl. Hvordan det så gik til, kan jeg ikke forklare; men Gud gav mig det ord, som Peter engang udtalte: »Herre, til hvem skal vi gå, du har det evige livs ord.« Det ord jog tvivlen bort, og jeg har gennem de mange års tjeneste erfaret, at Gud står ved sit ord, og at det går an at stole på det og regne med det. — Jeg har kun den sorg i denne forbindelse, at jeg ikke har troet det meget bedre og mere helt, så havde jeg oplevet endnu flere undere.

I det første studieår blev jeg også meget alvorligt syg, rejste hjem og kom til at ligge på Viborg sygehus ca. 1/2 år. Et meget slemt afbræk i studierne var det — og dog. Her som så tit siden fik jeg at se, at »Gud tænkte at vende det til det gode«. For det første kom det til at betyde, at jeg slap for militærtjenesten, for det andet forsvandt en meget slem hovedpine, der så tit og ofte i længere tid havde generet mig under læsningen, og for det tredie blev min sygdom og helbredelse det sidste afgørende kald til min mor om at give Gud sit hjerte, hvilket hun senere fortalte mig.

Ved efterårssemestret 1919 tog jeg igen fat og fik så lov at fortsætte, indtil jeg var færdig.

Vel var der altså ved universitetet dengang som i dag professorer og docenter, hvis opgave tilsyneladende kun var den at sætte spørgsmålstegn, mænd, som i stedet for kerner altid fandt avner. Hvordan sådanne mænd har det, begriber jeg ikke, selv om de dækker sig under det pæne ord »sandhedssøgere«. Mon de da ikke kender det ord i Bibelen: »Vé den, ved hvem forargelsen kommer — —«. Eller er også det ord tvivlsomt?

Men vi havde dog også professorer i teologi, som var

positive, og som jeg gerne hørte. Der var blandt andre professor Torm og professor V. Ammundsen. Den første, der var professor i Ny Testamente, var måske nok noget tung i det og pedantisk på visse områder; men man følte, at det var en dygtig, ærlig og positiv forsker. Professor Ammundsen, der forelæste i kirkehistorie, var vel mere livlig og samtidig meget dygtig og positiv. Jeg var blandt andet med til hans forelæsninger over Søren Kierkegaard, og dem glemmer jeg ikke.

Fra teologiske foredrag og diskussionsaftener mindes jeg også mange slående og stående udtryk. Blandt andet husker jeg, at professor V. Ammundsen en aften havde indledt en teologisk diskussion. Efter indledningen havde mange ordet, både for og imod, især havde en bestemt teologisk kandidat, der dengang havde sluttet sig til Tidehverv, brugt nogle meget stærke og negative udtryk om Guds ord. Til sidst blev det prof. Ammundsens tur til at svare på indlæggene. Dette gjorde han meget dygtigt og sagligt; men da han nåede til ovennævnte indlæg, vendte han sig mod kandidaten og sagde: »Til Dem, kandidat X, har jeg kun eet at sige: Der er noget, der hedder at være klogere end Gud.« Basta. Og så vendte han sig til den næste.

Eller jeg husker prof. Edv. Geismar ved en lignende lejlighed, hvor der havde været tale om, at ingen jo havde set Gud. Prof. Geismar svarede da i sin replik: »Det er godt, at det ikke hedder: Salige er de, som har lange kikkerter; men salige er de rene af hjertet, thi de skal se Gud.«

I de år, jeg læste i København, fandt der en skelsættende begivenhed sted i Danmarks historie. Vi fik i 1920 vort tabte Sønderjylland tilbage. Vi var mange på Rådhuspladsen den nat, da afstemningsresultaterne blev be-

kendtgjort efterhånden, som de gik ind. Der var spænding og der var glæde for hvert område, der stemte sig hjem til Danmark.

En anden skelsættende begivenhed i disse år — i hvert fald for mig — var den, at jeg mødte min tilkommende hustru, Ellen Johannesen, datter af kordegn Johannesen, Eliaskirken. At vi kom på talefod med hinanden gik vel lidt underligt til. En lørdag aften var vi, som aldrig havde set hinanden før, tillige med en flok andre unge, især studenter og deres søstre, budt til en aftenfest hos en af vore studenterkammerater. Vi havde en rigtig hyggelig aften med sang og musik og med ordsprogsleg og deslige. Og på vejen hjem lovede vi hverandre, at vi alle ville mødes i Eliaskirken til højmesse næste dag. Men hvordan gik det? Der mødte kun to — siger og skriver to — nemlig frk. Johannesen og jeg. Og så gik det, som jeg plejer at sige, når jeg har nævnt dette til nogen, »at det ene ord tog det andet«, og resultatet blev forlovelse godt et halvt år efter. — På vor bryllupsdag ved festen på hotellet bagefter sagde pastor Fibiger, som havde viet os, og som havde hørt, at det var i Eliaskirken, vi mødtes, at det egentlig ikke var det, Eliaskirken var bestemt til. Jeg tillod mig at sige, da jeg havde ordet for at takke for gaver og deslige, at kirken jo ikke var det dårligste sted at mødes for et vordende præstepar.

Forøvrigt førte forlovelsen selvfølgelig med sig, at jeg kom meget i kordegnehjemmet på Gasværksvej, hos »Danmarks bedste kordegn«, som pastor Fibiger sagde, og at jeg kom meget i Eliaskirken og hørte en positiv og central forkyndelse, hvilket var en gavnlig modvægt mod meget af det, man måtte høre fra anden side.

Pastor Fibiger, der nu og da kunne være lidt frisk i det og få skyld for at være lidt stor i »slawet«, havde dog inderst et ydmygt hjerte. Jeg husker, at det engang

gav sig udtryk på den måde, at han sagde til min svigerfar, som virkelig havde et sjældent tjenersind: »Når vi engang skal bænkes ved højtidsbordet derhjemme, så kommer du jo op på en af de øverste pladser, Anders, med det tjenersind, du har, men se så lige ned til mig.« Og var det end sagt halvt i spøg, så forstod vi dog, at ordet fra Matth. 20 var ham i tanke: »Den største iblandt jer, det er den, der tjener.«

Foruden den velsignelse, jeg hentede gennem gudstjenesterne, fik jeg også megen åndelig velsignelse gennem søndagsskolearbejdet i Eliaskirkens søndagsskole. Da jeg blev bedt om at hjælpe til der, var jeg vel mest tilbøjelig til at sige nej, søndag var jo den eneste fridag. Men det blev heldigvis til et ja, og det gik her, som det altid gør i Guds riges gerning, at man tror, man skal yde; men man får langt mere, end man giver. Dels var timerne med børnene en oplevelse, flinke og modtagelige som de fleste af dem var, og dels var det en gavnlig modvægt til de høje teologiske forelæsninger og diskussioner at sidde en time blandt børnene, helt nede på jorden, og prøve at sætte sig ind i deres tankeliv og verden. Tillige var forklaringsmøderne, som vi søndagsskolelærere mødtes til i forskellige hjem fredag aften, til megen velsignelse for den unge teolog, og jeg oplevede her som måske sjældent siden, hvad de helliges samfund betyder.

Søndagsskolearbejdet blev, foruden den berigelse det var i øjeblikket, en god forskole til det søndagsskolearbejde, jeg siden hen fik lov til at være med i.

De sidste år af studietiden havde jeg også mange gode stunder i teologkredsen eller Levring-Vivild-kredsen. Det sidste navn fik den efter de to store stævner, vi havde i Levring og Vivild.

Vi var først i Levring, indbudt af samfundet der med pastor P. Johansen i spidsen. Vi havde nogle rige dage,

hvor vi fik megen god kost gennem præster og andre talere, som ydede bidrag i stævnedagene. — Blandt de gæster, der var til stede, var også den gamle smed Madsen, Hinge, en mand der havde betydet meget for egnen, og jeg mindes, at da han en dag blev trukket frem »til alles beskuelse«, og der blev sagt et par pæne ord om ham, strittede han imod af alle kræfter og fjernede sig med de ord: »Det vil koste mig mangt et fadervor.«

Næste års stævne var i Vivild under ledelse af pastor Im. Bang, præsten med den smukke patriarkskikkelse.

Det var meget rige dage for os unge, og at det også var det for dem, der havde lukket deres hjem op for os, fik vi at vide blandt andet ved følgende bemærkning, den dag vi skulle rejse, idet en af værterne udtrykte sig på den måde: »Da vi fik at vide, at vi skulle have alle de lærde herrer, så tænkte vi: Uha! Men hvis vi hører, at De kommer næste år igen, så siger vi: Hurra!«

At Guds ånd arbejdede, fik vi da også at se på flere måder, blandt andet også en dag da pastor Fogh Petersen, Århus, talte i Vivild kirke, og det pludselig lød højt fra en ung pige, der sad oppe ved orglet: »Nu kan jeg ikke stå imod mere.«

Levring-Vivild-kredsen holdt møder i København vinteren igennem. Det var især pastor Fibiger, der åbnede sit hjem for os, og jeg ser af mine optegnelser, at vi behandlede emner som Bibelen, nadveren, bønnen osv.

De to sidste år af studietiden fik jeg lov at bo på Regensen, et stort privilegium både økonomisk, kammeratlig og kulturelt. Vi var her 100 studenter fra alle de forskellige fakulteter og følte os dog som een stor familie. Der var humør, og der var lune og drillerier, netop som det skal være blandt en flok unge.

Der kom gerne et nyt hold ind hvert halvår. Disse blev kaldt »russere«, indtil næste hold kom. Når »russerne«

havde været på Regensen en månedstid eller så, var det altid skik, at der skulle laves løjer med dem på en eller anden måde, og dette foregik gerne ud på natten.

Ad en eller anden omvej havde jeg fået nys herom og havde derfor hver nat sat nøglen i min dør indvendig, så døren ikke kunne dirkes op. — Endelig en nat var timen kommen, og jeg vågnede ved, at der lød høje råb inde hos min nabo, og vandhanen derinde løb rigeligt. Een, to, tre var jeg oppe og holdt krampagtigt fat ved nøglen, da turen kom til mig, og man forsøgte at dirke døren op. Til sidst blev »de fungerende« dog trætte og fortsatte til næste offer.

Et år gik »ceremonien« for sig på den måde, at nogle gamle regensianere kom ind på værelset hos hver enkelt af »russerne«, idet de præsenterede sig som værelsesinspektoratet, og stillede så den logerende en række intime og nærgående spørgsmål. Der blev blandt andet spurgt: Er De forlovet? Og hvis vedkommende svarede ja, blev der fortsat: Vil De så være så god at møde hos viceprovsten i morgen kl. 9 og meddele ham det. — Næste dag kl. 9 var der samlet en lille flok på den gang, hvor viceprovsten boede. Den første bankede så på og forrettede sit ærinde: »Jeg vil gerne meddele viceprovsten, at jeg er forlovet!« Viceprovsten, som ikke var uvant med den slags »overraskelser«, svarede omgående: »Det glæder mig virkelig, til lykke med det! Vil De ikke have en cigar?«

Da flokken lidt efter noget slukørede trådte ud ad den dør, der førte ud til gården, stod der en anselig skare regensianere og modtog »ofrene« med en ægte latter og et varmt: »Til lykke med forlovelsen!«

Et andet hold blev kommanderet på brandvagt, og selvfølgelig blev de posteret på de mest skumle lofter på Regensen. Jeg husker, hvordan en af mine kammerater

fik mig vækket og listet med for at se brandvagten, og jeg kan endnu se stud. theol. Mollerup, senere præst i Haslev, gå nok så troskyldigt og ansvarsbevidst frem og tilbage med faste skridt på den brandvagt, der var betroet ham. — Ved en anden lejlighed skulle »russerne« fotograferes. Jeg traf netop at komme ind ad regensporten i det øjeblik, det skulle foregå, og så da russerholdet stillet an til fotografering i det modsatte hjørne af regensgården. Apparatet var stillet op, og to af de ældre regensianere agerede fotografer — selvfølgelig var der ingen film i apparatet — nu kom det spændende øjeblik, da fotograferingen skulle ske, og en af »fotograferne« bad dem alle smile, for nu skete det. I det samme så jeg to regensianere i de åbentstående vinduer ovenover med hver sin spand vand, og i næste nu var hele indholdet fordelt over »russerne«, så de stod plaskvåde. Digteren Poul M. Pedersen fik særlig meget og lignede en druknet mus.

Det var jo ikke nogen behagelig omgang; men at blive fornærmet over sligt kendtes ikke på Regensen. Jo, der skulle engang have været een, som man brød ind til og som så blev fornærmet og tog ud i byen og boede på hotel den nat; men han blev aldrig kaldt andet end »hotelrotten«. —

Der blev også arrangeret »slåbrokaftener«, hvor en eller anden kendt mand fik lov til at tale til regensianerne. Således mindes jeg især en meget interessant aften, hvor missionær Bittmann, Indien, gav os et levende indtryk af missionsarbejdet i Indien.

Så var der selvfølgelig også soldeaftener på Regensen, aftener hvor mindre kredse samledes, og hvor der sikkert var mere end rigeligt af spiritus.

Der var jo også flere regensforeninger, som f. eks. »Gamle«, »Grisen«, »Uglen«, »Pip« og »Skrap«.

I de år, jeg var på Regensen, havde vi besøg af kong Christian X tre gange. Der blev så holdt fest i regensgården, og vi sad ved lange borde ude i det frie. Jeg mindes fra et sådant besøg, at Kaj Munk, som var vor klokker på den tid, og som jo var begyndt at skrive sine værker, havde skrevet en kantate til kongen, og at kongen bagefter gennem en længere samtale komplimenterede Munk for den udmærkede kantate.

Jeg mindes også en anden gang, da kongen aflagde os et besøg, og der som sædvanlig var fest i regensgården, at »Grisen«s formand gik hen til kongen og hængte formandens ærestegn, en stor kæde med en flot gris i, om kongens hals og udnævnte kongen til æresmedlem af »Grisen«. Da »Uglen«s formand så dette, ville han ikke stå tilbage, men udnævnte kongen til æresmedlem af »Uglen«. Kongen gik ind på spøgen og sagde, da han senere tog ordet, blandt andet, at hvis der skulle opstå krig imellem de to foreninger (kongen vidste godt, at foreningerne stadig lå i krig med pennens våben), så skulle de bare henvende sig på Amalienborg, så skulle kongen søge at bilægge striden.

Blandt samtidige regensianere mindes man selvfølgelig især Kaj Munk; der var evner og der var sprængstof i ham. Men nogle af os syntes vel ikke rigtig, at han havde fundet sig selv og i hvert fald ikke noget fast åndeligt stade. Vi havde det overfor ham, som nogle stykker af os talte om en dag, at til tider, når han havde skrevet noget godt, så havde vi lyst til at slå ham på skulderen og sige: »Det er rigtigt, Kaj Munk, og det har du fået evner til at sige, netop som det skulle siges.« Men til andre tider havde vi det sådan, at vi havde lyst til at slå ham oven i hovedet og sige: »Det er skørt, at du dog ikke holder din mund.«

Vi syntes, at Kaj Munk lige manglede een ting, nemlig

at møde Gud derude ved tornebusken, sådan som Moses havde mødt ham og var blevet sat i knæ. — Nå, vi forstod vel ikke dengang at vurdere hans evner som digter.

En anden regenskammerat, som man lagde mærke til, var Fuglsang-Damgaard, senere biskop over Københavns stift. Blandt andet husker jeg, at jeg var med til at bære cand. theol: Fuglsang-Damgaard hjem til Regensen »i guldstol«, da han havde fået sit præ (udmærkelse) til teologisk embedseksamen. — Og mange flere var der, som nu sidder som kendte mænd rundt i vort land.

I regenstiden havde jeg en uforglemmelig tur til Sverige. I dagene 7.—12. maj 1923 var vi ikke mindre end 23 teologiske studenter ved Københavns universitet, der efter indbydelse besøgte den svenske præst, pastor Bjørk, Bjärnum, Sverige. Det blev nogle meget rige dage. I notaterne i min dagbog har jeg brugt udtrykket »et af Gud velsignet samvær«.

Pastor Bjørk, der tidligere havde været missionær på Madagaskar en del år, var en forunderlig åndeliggjort mand, der i timelig henseende levede efter samme principper som Kina Indlandmission, det vil sige, at han bad sig alt til og stillede alt det, han fik af Gud, til Guds rådighed. Og Gud havde gennem venner fra forskellige lande givet ham et forunderligt hjem og midler til at gøre vel med. Hjemmet bestod af tre huse med spisesal, opholdsstue, kontor og værelser. I det ene hus var der et kapel, nydeligt og stilfuldt, ret som en lille kirke. Hjemmet lå i særdeles smukke omgivelser med klipper og skove på alle sider. Nedenfor bygningerne lå en dejlig lille indsø, som forresten blev brugt af os i de dage, vi var der, dels som vaskefad ved morgentoilettet og dels til sejlture. I skoven gik flokke af løst kvæg, og vi hørte ofte kobjælderne klinge os i møde under køernes be-

vægelser. Skovduernes kurren og fasanernes kaglen gjorde ikke stedet mindre romantisk.

Dette hjem var et helt lille Bethel, et Guds hus. Opholdet var gratis for hele flokken, kun rejsen skulle vi selv betale, alt det andet gav han os og Gud gennem ham. Masser af mad gik der til, og forfærdeligt lavede vi gulvene til; men jeg tror ikke, han skænkede det en tanke, det var ham givet af Gud, og for hans skyld stod det åben for os. »I skal være velkomne,« sagde han atter og atter, »og skulle I trænge til ro under læsningen, da kom herop, mit hjem er åbent, så længe Gud vil.«

Efter hans eget udsagn ville han ikke trænge sig ind på nogen, hvad det religiøse standpunkt angik. »Det har vi ikke ret til,« sagde han, »men aldrig skal nogen komme ubelejligt, når han selv ønsker at tale derom.«

Og i ham selv forenedes det livsglade, det frie og friske og det pietistiske, f. eks. afholdelse fra kortspil, teater, dans, tobak osv.

I de dage, vi var der, fik vi som vordende præster forskellige gode råd, blandt andre: »Hjertet må brænde, når vi går på prædikestolen. Grunden til, at vi udretter så lidt og at der kommer så ringe et resultat ud af vor prædiken, er ofte den, at vi ikke er brændende; thi hvorledes skal vi kunne tænde ild i andres hjerter, når der ikke er ild i os selv.«

»Lad os endelig ikke blive opgivende,« sagde han en dag, »når vi kun har en lille skare at tale til, nej, lad os være mindst lige så ivrige efter at bringe dem det bedste, vi kan; thi ofte kan vi måske blandt få udrette langt mere end blandt mange.«

Og han fortalte os en oplevelse fra Lapmarken, som understregede hans formaning. Han var oppe hos lapperne til nytårstjeneste. Det er kun to gange om året, lapperne kan komme ned fra fjeldene til fest; men da er

de også i fineste stads og meget forventningsfulde. Og de havde haft det noget så dejligt og interessant i de dage. Men tænk så, dagen efter, at festen var endt, kom der to på ski, en mand og hans hustru. Det var 8 dage siden, de var rejst ned fra fjeldene; men undervejs var de blevet overfaldet af snestorm og måtte grave sig ned i sneen, og nu da de nåede målet, kunne de jo nok se, at alle lapperne var borte, og de spurgte mig da: »De har da ikke prædiket og holdt fest?« »Jo, det har vi, og alle er rejst.« Og så at se deres skuffelse og sorg; som et par børn satte de sig ved huset og græd, nu havde de sådan glædet sig til prædiken og fest, og nu var det hele forbi. Da gik jeg hen og slog dem på skuldrene og sagde: »Sid nu ikke der og græd, I skal nok få prædiken og fest;« og så fik vi alle lysene tændt, og så prædikede jeg for de to og et par venner mere, og aldrig tror jeg, at jeg har haft så opmærksomme og taknemmelige tilhørere; den stund glemmer jeg aldrig. Senere fik de så kaffe og mad og drog til sidst tilbage den lange vej fulde af glæde.

Bjørk var også en mand, der troede på bønnens magt og nævnede os flere eksempler på bønhørelser fra sit eget liv, blandt andet dette:

»Jeg havde en ven, en kunstner, og som kunstnere, og forresten som så mange andre, kunne han have det sådan, at han snart var højt oppe og snart langt nede. Når han var højt oppe, kom han til mig, og vi havde det rart; men når han var i bølgedalen, blev han gerne helt borte. — Jeg var hans gode ven, og jeg ved, at han gerne ville have det helt godt med Gud.

Da traf det sig, at han i længere tid blev helt borte, og jeg anede uråd. Jeg spurgte da på det sted, hvor han boede; men de fortalte, at han var rejst bort, og hans adresse kendte ingen. Jeg anede endnu mere uråd, og da jeg kom hjem i min stue, trængte det sig ind på mig

med hidtil ukendt magt: »Bed for din ven!« Og jeg bad og gentog gang på gang disse ord: »Herre, lad Svend blive frelst!«

En tid derefter fik jeg et brev fra Svend og deri stod, at han havde været så langt ude i tungsind, at han stod og skulle til at tage sig selv af med livet. Men, skrev han, netop da lød der en røst, din røst, med de ord: »Herre, lad Svend blive frelst!« Det greb mig, jeg kunne ikke udføre min hensigt, og nu er jeg så glad, så glad, thi denne oplevelse blev begyndelsen til min evige frelse.« Jeg spurgte ham senere om dag og time, og det viste sig, at det var netop »i den samme time«.

— Men årene gik, og til sidst nærmede eksamenstiden sig med al dens spænding. Det er jo ikke så ligetil at skulle stå til regnskab på een dag for det, man har læst og studeret på i 5—6 år. Og mindre blev spændingen ikke, når man havde været »tilskuer« ved eksaminer, hvor det endte med, at kandidaten dumpede. En af disse »dumpninger« fik ganske vist et tragi-komisk skær over sig; men dyb alvor var det jo trods alt. Det drejede sig om en ældre kandidat, der havde studeret samtidig med, at han passede en kirkelig gerning. Vi var klare over, at han ikke stod så godt skriftligt, og vi var noget spændte på, om han kunne hæve det ved den mundtlige eksamen. Men nej, da han kom op i det sidste fag, kørte han fast, sad lidt, rejste sig så og bukkede for eksaminator og censorer og forlod auditoriet. Det betød, at han var dumpet. Vi var mange, der havde overværet eksaminationen, og vi fulgte ham deltagende ud til universitetsdøren, og jeg skal sent glemme det øjeblik, da han med et svagt smil vendte sig om imod os og udbrød: »En hjertelig tak til alle dem, der fulgte og bar.«

Nå, det blev imidlertid min tur til 1. del i januar og

2. del i sommeren 1924. Og jeg kunne glæde mig over et admissus cum laude, da eksamenen var forbi. Hvor var hjertet fuldt af tak til Gud, da jeg sammen med min forlovede gik hjem til Regensen efter overstået eksamen. Tænk at være færdig, så vi nu ret kunne begynde; thi dette her var jo kun forberedelsen, nu kom det egentlige, præstegerningen.

Nu måtte jeg så i gang med at søge embeder. Samtidig benyttede jeg lejligheden til først at være med ved et teologisk stævne i Bodilsker på Bornholm. Dette blev en dobbelt skøn oplevelse, dels fordi vi havde nogle dejlige dage sammen med I. M.s samfund på stedet og nogle af præsterne på Bornholm, dels fordi vi efter mødet tog en tur »Bornholm rundt«. Hvor er Bornholm et stykke sjældent natur, lige fra klitter i øst til klipper i nord og vest, omslynget af Østersøen og med de dejligste udflugtssteder, f. eks. Almindingen, Gudhjem og Hammershus. —

I sommeren 1924 fik jeg af universitetet tildelt et studielegat, og da jeg havde interesse for kirkernes filantropi, valgte jeg at bruge legatet til et studieophold på epileptiker-anstalten Bethel ved Bielefeld, Tyskland.

Bethel blev begyndt i 1867 som epileptikerhjem for 4 epileptiske drenge. I 1872 blev den bekendte pastor Friedrich von Bodelschwingh forstander for hjemmet, idet han blandt andet blev ledet dertil gennem de prøvelser, han og hans hustru forud var kommet igennem, idet de havde mistet 4 små børn. Pastor Bodelschwingh blev Bethels uforlignelige forstander i mange, mange år, idet han døde i 1910. Under hans lederskab undergik hjemmet en rivende udvikling og var nu i 1924 nået op på ca. 6000 indvånere.

Gennem bekendte havde jeg fået det ordnet sådan, at jeg kunne bo gratis hos pastor Burckardt, der boede i Bethel på højskolen Lindenhof som leder af denne, mod

at jeg hjalp til med noget havearbejde og kontorarbejde om formiddagen.

Den 5. august startede jeg på den ca. 650 km lange rejse og passerede på vejen dertil Flensborg, Hamborg og Hannover og nåede Bielefeld den 7. august kl. 4 morgen. Her skulle jeg så vente til daggry på en bus til Bethel, og jeg satte mig hen på en banegårdsbænk for at sove lidt, men ak nej, der var en eller anden tjenestemand, som ustandseligt kom og puffede til os, der sad på bænkene, for at vi ikke skulle falde i søvn. Det var et meget nyttigt hverv, tjenestemanden havde, hvordan var det ellers gået for mange af os med at komme med det rette tog, men manden var ikke særlig populær iblandt os, for han forstyrrede jo bestandig vor søvn. — Jeg kan huske, at jeg sad og gjorde en sammenligning mellem hans stilling og den stilling, jeg skulle have som præst. Det er jo også præstens bestilling at være med at holde vågen, at vække de sovende, og man kan jo ikke vente, at det gør én populær som præst.

Nå, jeg kom med den rette bus og nåede Bethel. Der var imidlertid henimod en halv times gang fra holdepladsen til Lindenhof. Men hvor var det en skøn spadseretur, i baggrunden lå de skønne Teuterburgerwaldbjerge og -skove, og selve byen, som jeg gik igennem, mindede mig bestandig om Det hellige Land. Alle huse, værksteder og fabrikker bar bibelske navne, og ligeså gaderne. Jeg så huse med navnene Bethel, Saron, Eben-Ezer osv. og gader som Saronsvej, Mamrevej, Salemsvej osv., og man fik en følelse af, at dette her var altsammen indviet den hellige Gud; hvad man også senere ved besøg i de forskellige anstalthuse fik et stærkt indtryk af.

På Lindenhof blev jeg meget vel modtaget. Det, der gik mig mest til hjerte, var vel nok det øjeblik, da fru pastor Burckardt kom mig i møde med et »hjerteligt

velkommen«, og det var på norsk, fru Burckardt var nemlig datter af professor Michelet, Norge; det gjorde så godt i det milieu, hvor det kun var tysk og atter tysk, der svirrede om ørene på en.

I de følgende dage arbejdede jeg så ved forskelligt om formiddagen og var om eftermiddagen sammen med andre besøgende og under en »broder«s ledelse rundt i hele byen i de forskellige huse. En af de første bygninger, vi så, var Zionskirken, en kirke med ca. 1600 siddepladser, en meget smuk kirke. Lederen fortalte om en episode fra kirkens bygning. Da Zionskirken skulle bygges (den ligger meget højt på et højdedrag), blev sten og sand og hvad, der ellers skulle bruges, kørt til den vej, der gik forbi ved foden af højdedraget og så læsset af der. Men hvorledes skulle man få det op, hvor kirken skulle ligge? Køre derop kunne man ikke, og leje mandskab til at flytte det ville blive meget kostbart. Da fattede pastor Bodelschwingh den plan, at enhver mand, der kom forbi, skulle tage en sten i hver hånd og gå op med, og kvinderne skulle bære sand i deres forklæder, eller hvad de nu ellers havde på sig, og på den måde kom alt derop. Når man ser den mægtige bygning, forstår man for alvor ordet: Mange bække små gør en stor å.

Det fortælles også, og beretningen er autentisk, at kejser Frederik Vilhelm, fader til den sidste kejser i Tyskland, engang kom for at bese anstalten, og kejseren måtte pænt som enhver anden tage en sten i hver hånd og vandre opad skrænten med dem.

Om søndagen var jeg til højmesse i Zionskirken; der var masser af mennesker, men mest syge. Hvert hus har sin eller sine stole, i dem sidder de syge under opsyn af en husfader eller en broder. Den dag var der tre tilfælde af epileptiske anfald under mer eller mindre stønnen og spektakel; men straks var der nogle brødre til

at bære de syge ud, og anfaldene volder kun ringe forstyrrelse, man er jo så vant dertil og ser ikke på det med kritiske øjne, men med et medfølende hjerte.

Mandag den 11. august. Tænk, at jeg netop på min fødselsdag skulle se al den elendighed, som jeg blev vidne til på turen ude i byen; men desto større blev vel taknemmeligheden for førlighed og alle sanser. — I ca. 4 timer gik vi i dag med fører gennem en del af anstalten og fik et gribende indblik i, hvad der lides og hvilken elendighed, der gemmes bag de herlige Teuterburgerwald-bjerge og -skove, alt samlet på en lille plet. Ja, hvor lides og grædes der her, og dog hvilken glæde kan man ikke også finde her, hvilke strålende ansigter, når man møder syge, som virkelig er kristne. Intet steds viser Guds kraft sig vel som her i al denne skrøbelighed.

Vi kom f. eks. til Neu-Eben-Ezer og så her et af de mørkeste syner, jeg har set, ja det var så ubegribeligt. I en af stuerne lå der ca. 20 unge mænd, mer eller mindre bundne til sengen for bestandigt. Straks vi kom ind, kom der os i møde én med bukserne om hælene, kravlende på alle fire, udstødende nogle uartikulerede lyde; en elendig stakkel, mere et dyr end et menneske.

Og hvilke væsener lå der så ikke i sengene. Det skulle være mennesker, og noget af billedet var der også; men hvor så de ud med underlige øjne og sære træk, de lå som i en evig søvn de fleste af dem, og dog led de meget. Føreren går hen til en seng, hvori der ligger et lille væsen (18 år) med arme så tynde som pinde; føreren letter tæppet, og vi ser benene trukket helt op til skuldrene, sådan er han, helt sammentrukket af sygdom, og sådan er flere. Han kan ikke tale, bare bevæge sig lidt. Lagenet under ham er ganske vådt, selv om han som de andre ligger på tørvestrøelse. De syge her forstår sig ikke på hygiejne eller renlighed, ja, føreren siger, at hvis

de syge kan komme til at fortære deres egen afføring, så gør de det.

En af de syge rækker sin tynde, blege hånd ud imod mig, da jeg går forbi, jeg væmmes egentlig ved den i første øjeblik; men tager mig selv i nakken og rækker ham hånden til et: Guten Tag! Og et smil kommer frem på de blege kinder; der er også et hjerte skjult bag den elendige støvhytte.

Vi kom til et andet hus, Patmos, og var det forfærdeligt at se patienterne på Neu-Eben-Ezer, så var det ikke stort bedre at se dem på Patmos. Her er de mindste og mest syge samlede, ca. 100 ialt. Vi kommer ind på en stue, hvor der blandt andre ligger en dreng på 11 år, lille er han, og et underligt ansigt har han, ved hans hoved ligger der en tøjkat. Krøbling er han på arme og ben, kun hovedet kan han bevæge en lille smule. Tænk at ligge sådan dag og nat. Føreren sætter sig på sengekanten og tager tøjkatten i hånden og dikker ham med den, som vi dikker et lille spædbarn, og den syge dreng smiler henrykt, ja glæden ligefrem stråler ud af øjnene. Føreren klapper ham på kinden og endnu et smil, men intet ord, ingen bevægelse, alt er bundet, og dog forstår den lille sjæl, hvad kærlighed er.

Men hvor svært må det ikke være at pleje den slags patienter dag efter dag, år efter år. Jeg forstår som aldrig før Jesu ord: »Den største iblandt jer er den, som tjener.«

Vi kommer til »Kidron«. Her er stuerne optaget af kvinder, ældre og yngre, og også en del børn. Vi kommer blandt andet ind på en lille stue, hvor der kun ligger tre kvinder. Jeg får her at se, hvad en levende tro betyder i trængsel og sygdom. Vi er så mange besøgende, at stuen bliver helt fuld. Straks vi er kommet indenfor, vender den ene af de tre kvinder sig om mod væggen,

ansigtet er mørkt, hun vil ikke tale med nogen; af føreren får vi at vide, at hun ikke kender hjælpen fra Gud. Vi kommer hen til en anden af de tre kvinder, hun er bundet til sengen for livstid, krøbling og epileptisk; men se hendes øjne, de stråler. Det var på en gang beskæmmende og glædeligt; det var livet i Herren, der viste sin kraft her, udvortes set elendig, men sikkert en juvel i Herrens krone engang. Hun sang for på en salme for os, og da der var nogle af de besøgende, der ikke kunne holde tårerne tilbage ved at se og høre hende, udbrød hun: »Hvorfor græde, nej, i Himlen bliver alt godt.« Og da de spurgte hende, om hun glædede sig til at komme der, svarede hun: »Ja, så skal jeg få et nyt legeme, og så skal vi alle være som engle.« Ja, vi forstod hende, og dog hvor beskæmmende for os raske — og ofte så utaknemmelige.

Da vi kom ud af »Kidron«, sad der nogle kvinder foran huset og syede, og iblandt dem var der en, der bandt børster. Da vi skulle hen at se, hvordan det gik til, opdagede vi, at pigen var blind. Det var den blinde Dora (tillige epileptiker), kendt over hele anstalten og langt udenfor denne for sin forunderlige sang. Alt imens hun bandt børster, sang hun for os den sang, som var hendes yndlingssang: »Stille sein« (»At være stille«), den siger bl. a., at vi skal være stille i Guds vilje, enten han fører os op eller ned, til sidst vil han så føre os ind i sin himmel. At se hende sidde der med en fred, som man læste i hele hendes ansigt og væsen, og så synge det ud, som hun havde lært gennem smerterne og prøvelserne, det var en andagtsstund for os alle.

Vi var derefter mange andre steder, hvor der var forholdsvis lettere syge. Vi var i et gartneri, i et mølleri, et bageri, et skomagerværksted, en smedie, et snedkerværksted osv. osv. Selvfølgelig fik de syge ikke lov til

at passe de farlige maskiner, det var der brødre til. Princippet var at få de syge aktiviseret så meget som muligt, det tager nogle af deres tanker bort fra sygdommen.

Når man så alle disse syge, og jeg tænker her ikke mindst på de meget syge og derfor ofte vanskelige at passe, kunne man jo ikke lade være at tænke på de mennesker, søstre, brødre og husfædre, som skulle tage sig af dem og pleje dem dag efter dag, år efter år. Hvordan så de på deres gerning, hvordan tog de den? Der var en meget flink husfader, der en dag viste os rundt og fortalte om arbejdet, og han sagde uopfordret, at det var ham en meget stor glæde at arbejde med de syge, selv om der kunne være mange vanskeligheder forbundet dermed. En anden udtrykte sig på den måde, at han ikke kunne tænke sig noget andet arbejde, alene det, at de syge fik mod på livet, når de lærte et eller andet håndværk eller fik noget at være optaget af i stedet for altid at være optaget af sig selv, var så stort for ham. En tredie sagde om gerningen, at det var en tjeneste, der bar velsignelsens løn i sig selv.

For mig at se var det bærende i den glade tjeneste dette, at tjenesten var en tjeneste for Herren. Overalt mærkede man noget af Guds ånd, og når der rundt på værkstederne, og hvor man ellers kom, stod skriftsteder og gode ord, så følte jeg i hvert fald, at det ikke var ord alene.

Men fik patienterne end en god pleje, så har det jo sikkert for mange af dem været svært at være borte fra kære og familie i årevis, ja måske for livet. Og svært har det sikkert også været for de kære derhjemme ved tanken på den patient, der altid måtte være langt borte fra hjemmet.

Jeg mindes en dag, da jeg traf at blive vidne til en afskedsscene. Det var en mor, der kom med sit barn,

en lille pige, barnet havde været hjemme på ferie; det ville imidlertid ikke slippe moderen, men klyngede sig hulkende til hende. Hvor ondt må det ikke have gjort et moderhjerte?

Pastor Bodelschwingh havde imidlertid ikke blot tænkt på de syge, men også på de teologiske studenter og på hedningemissionen, derfor blev der også i forbindelse med Bethel drevet et studenterhjem og et missionshjem. Og endnu et stort og velsignet arbejde hørte ind under Bethel. Pastor Bodelschwingh havde nemlig også tænkt på landevejens folk og på løsladte fanger og mange andre dårligt stillede, og for dem var der oprettet et hjem ved navn »Sennen«, nogle mil fra Bethel. Også dette hjem fik jeg lejlighed til at besøge, endda sammen med en fører.

Der var bygget en smedie i »Sennen«, og der var et snedkerværksted. Vi var inde i det sidste. Der var vel 8—10 snedkere foruden en mester. Og her oplevede jeg for første gang at stå ansigt til ansigt med en morder. Da vi stod inde i snedkeriet, pegede føreren diskret hen på mesteren for at antyde, at jeg skulle lægge mærke til ham. Det gjorde jeg også, og under en samtale med ham gjorde han et ualmindeligt sympatisk indtryk på mig.

Da vi forlod snedkeriet, betroede føreren mig imidlertid, at snedkermesteren var en tidligere morder. I 18 års alderen havde han slået et menneske ihjel, og derefter havde han siddet i fængsel på livstid, det vil sige til 40 års alderen. I fængslet blev han et omvendt, troende menneske, og da han i fængslet havde lært snedkerfaget, ønskede han gerne, da han kom ud, at arbejde ved dette fag i »Sennen«, så han måtte få lov til at give resten af sit liv som en tjeneste til den Herre, der havde taget ham til nåde trods alle hans synder.

Da den anden verdenskrig var på sit højeste, og Hitler ville fjerne alt uproduktivt, »alle unødvendige medspisere«, fra sit rige, læste jeg en dag, at Hitler også havde bestemt, at Bethels patienter skulle fjernes — vistnok ved gas — hvad nytte var de til, og hvad kostede de ikke samfundet. Hitlers djævelske plan kom imidlertid ikke til udførelse, og jeg har siden hørt, at da Hitler havde fattet sin plan, gik alle søstre og brødre i inderlig bøn til Gud for Bethel, og Bethel blev sparet som ved et under.

Da jeg kom hjem fra Bethel, indgav jeg min ansøgning til to embeder, et embede nær Holstebro og så Haderup (-Feldborg). — I det sidstnævnte pastorat var der et par menighedsrådsmedlemmer, der havde bedt mig indtrængende om at søge. Jeg gik dog med det stille håb, at jeg skulle få embedet ved Holstebro, det skulle nemlig besættes først, og biskoppen ville absolut, at jeg skulle dertil. Haderup ville jeg egentlig helst være fri for, det var ude på heden, og alt så så bart og tørt ud derude. Og bedre blev det vel ikke, da jeg engang sad på vej derud i rutebilen, og der var en, der udbrød højt, da vi nærmede os Haderup: »Så, nu er vi snart ude ved de vilde.«

Men så husker jeg, at jeg en dag gik derhjemme på fars marker, jeg trængte til at være ene med Gud, indstillingen til embedet på Holstebroegnen var sket, og vi var to, der var blevet indstillet med hver 6 stemmer. Jeg var den ældste af os to og skulle dermed have de bedste chancer for at få embedet. Og det var jo det, der passede mit eget jeg bedst. Men da kom det så stærkt til mig: »Ja, men det, det drejer sig om, det er, at du kommer der, hvor Gud vil have dig,« og jeg husker, at jeg derpå bøjede mine knæ og sagde til Gud: »Ske din vilje, Herre!« Og i samme nu vidste jeg, at det blev Haderup, jeg skulle til — og sådan blev det.

Siden har vi mange, mange gange takket Gud, fordi det var dertil, han sendte os. Vi kunne ikke have fået lov at begynde skønnere sted, netop der havde Gud beredt så rige oplevelser og store glæder åndelig talt, at vi ikke kan blive færdig med at takke ham derfor.

Men denne oplevelse: Ske din vilje, Herre! har så ofte stået for mig siden hen, når en eller anden vigtig afgørelse skulle finde sted. Hovedsagen er jo ikke, om vi får vor vilje, det kan forøvrigt ofte koste dyrt, men at Herrens vilje sker, så lægger han sin hjælp og velsignelse til.

I november 1924 blev jeg kaldet til embedet som sognepræst for Haderup(-Feldborg) pastorat, Viborg stift, og først i december blev jeg tillige med en anden kandidat ordineret i Viborg Domkirke. Det var alvorlige ord, der blev sagt til os to kandidater. Stiftsprovst Horstmann, der indledede ordinationen, talte om »vægterne på Jerusalems mure«, og biskop Gøtzsche talte over ordet fra foregående søndags tekst: »— at bestå for Menneskesønnen«. Det var det, det gjaldt om, når vi stod på prædikestolen eller i vor daglige gerning i sognet, og det var det, det gjaldt om i vort personlige liv.

»At bestå for Menneskesønnen«, de ord kom mange gange til mig i al deres alvor og ydmygelse siden under præstegerningen. — Og nu, da man sidder som pastor emeritus og ser tilbage over de mange år i præstegerningen, falder de ord ikke med mindre vægt over ens sind.

Biskop Gøtzsche var forøvrigt en biskop, som man kom til at sætte meget højt som biskop. Han var en mand, der havde sine meningers mod, han havde et afgjort positivt sigte, han var en kristen personlighed, og han fulgte den åndelige situation i sit stift med levende interesse. Man var i det hele taget tryg med en sådan mand på bispestolen.

— Den 16. december 1924 blev min hustru og jeg viet i Eliaskirken. Den 18. december flyttede vi til Haderup, og den 21. december indsatte provst S. Nyholm mig i embedet. Og så gik det på hovedet ud i en travl præstegerning.

HADERUP-FELDBORG SOGN

Haderup-Feldbog sogn med kirke i Haderup og kapel i Over-Feldborg er et udstrakt sogn på ca. 9700 ha, et af de mest udstrakte sogne i Danmark. Før 1893 var det dog endnu større, idet Grove med sine godt 8000 ha også hørte til.

Af de nuværende godt 9700 ha var over 5500 ha skov, plantager og hede. At sognet var udstrakt, fik jeg knap an at vide, da jeg var blevet præst der. Jeg var en dag ude at besøge en syg i det sydvestlige hjørne af sognet og fik der bud om at komme til det østligste hjørne af sognet for at hjemmedøbe et sygt barn. Det blev en cykletur på over 6 mil (knap 50 km) den eftermiddag. — Og så må det dog have været endnu vanskeligere, da Grove hørte til. En af de gamle i sognet fortalte mig engang om pastor Hald, der ligesom de forrige præster også selv havde landbruget, at han en aften kom hjem efter anstrengende arbejde, meget træt, og får da at vide, at der havde været bud efter ham fra en syg kone i Uhre (ca. 3 mil derfra). Da han hørte det, ville han af sted med det samme. Fruen prøvede dog at holde ham tilbage, det kunne han jo gøre næste dag. Men han ville af sted og »i morgen« kunne måske være for silde. Han gik da de 3 mil, talte med konen og kom først tilbage til Haderup henad morgenstunden (kl. 4). Den dag døde konen, og præsten takkede Gud, at han var gået og havde fået lov at hjælpe hende, inden det blev for silde.

Desværre fortælles der også om præster i Haderup sogn, der ikke tog det så nøje med sjælene som med de

jordiske ting. Således nævnes det i Wibergs Præstehistorie om pastor Wincens Bregenholm (præst i Haderup fra 1777), at han var »en meget påholdende mand, der interesserede sig mere for sine stude end for sin menighed«.

At arealerne var udstrakte, og at een td. land fra eller til ikke betød så meget i Haderup sogn, kunne jeg også læse mig til i forpagtningskontrakten, hvori der stod, at der til præstegården hørte *cirka* 375 td. land. Af disse ca. 375 td. land var der dog kun taget 88 td. ind til landbrug, dels som mark og dels som eng, resten var lynghede.

Bortset fra den nordøstlige og østlige del af sognet, der hvor blandt andet den smukke og fiskerige Karup å snor sig, var det ret karrig jord. Der skulle slides for at få det dyrket op, og det tog dengang år, inden et stykke hedejord var i kultur, så det virkelig kunne give noget. Men her passede det: »Jyden, han er stærk og sejg«. Vi så mange af slid bøjede rygge og barkede næver, men aldrig mindes jeg at have hørt nogen klage. Mange af dem tog uden at tale derom og tænke derpå stødet af for kommende slægter. Ofte har jeg, når jeg ser deres børn og børnebørn og disses forbedrede kår og samtidig tænker på de gamles trofaste slid, måttet tænke på Vestjyllands plantager. De træer og buske, der står længst mod vest, er som regel bøjede og forvredne af vind og vejr, men de får lov at give læ for de træer, der står længere mod øst, så de kan vokse normal vækst. Var det ikke det, de gamle fik lov til, at tage stødet af for kommende slægter?

Ja, der skulle slides for at få det til at gå rundt endda med nøjsomhed, men de to ting prægede også hedebonden, slid og nøjsomhed. Det sidste mærkede vi også, når der var præstegårdssyn, og der var et slidt og gyngende gulv eller lignende, vi ønskede udskiftet, så er det hændt mere end een gang, at een eller flere af menighedsrådet har

trådt lidt fast på gulvet et par gange og afgjort sagen derhen: »Mon det ikke godt kan ligge et par år endnu?«

Men i dette forholdsvis fattige vest- eller midtjyske sogn var der et langt rigere åndeligt liv end i mange velstående østjyske sogne. Ja, det så ud, som om de vanskelige økonomiske kår gav bedre grobund for åndeligt liv.

Det åndelige liv var hovedsagelig præget af Indre Mission og har sikkert været det lige siden pastor N. A. B. Kastrups tid i Haderup-Feldborg (1886-91). Ofte har jeg hørt en eller anden af de gamle i I. M.s samfund sige: Det var dødt i vort sogn i min barndom og ungdom, men med pastor Kastrup kom livet til Haderup-Feldborg, og når de tænkte på det liv, der da blev vakt, strålede deres øjne. Jeg kunne forstå på dem, at pastor Kastrup havde været som kaldet til at vække liv af død, udrustet, som han var, med nidkærhed og gå-på-mod og med en klar forkyndelse. — Der var dog også nogle i sognet, som ikke sympatiserede med det vakte liv og ironisk udtrykte sig sådan, når den bemærkning faldt, at »med Kastrup kom livet til Haderup«: »Nej, da kom hykleriet til Haderup.« Måske begge parter havde ret hver for sig, hvor lyset kommer, følger skyggerne jo gerne med; men sikkert er det, at lyset var langt det mest fremtrædende.

Men var pastor Kastrup elsket af sin menighed, så var hans efterfølger pastor Peter Jørgensen (1891-98) det ikke mindre. Han har sikkert ikke været af samme natur som pastor Kastrup, men hans forkyndelse var klar, og han har været en mand af enestående inderlighed og har levet sin Gud så nær, at der stadig gik frasagn derom. Denne åndelige inderlighed og stærke barnlige tro, som prægede ham lige til det sidste (han døde i 1901), kendetegnede ham allerede som barn og ung. Det fortælles, at da hans fader en dag gik og pløjede på marken, kaldte han sin søn til sig og sagde til ham, at han måtte opgive tanken

om at blive præst (drengens højeste ønske), for var det ikke allerede i og for sig umuligt, ville det i hvert fald være uretfærdigt overfor hans søskende økonomisk set. Drengen svarede ikke noget hertil, men om aftenen fandt faderen på sit bord et digt, der hentydede til samtalen i marken og som sluttede med de ord: »Men far, har du da glemt, at Gud ved råd, når vi ej kender flere«. Faderen blev slået af drengens tro og indrømmede, at var det Guds vilje, at Peter skulle være præst, så blev han det nok også.

Som præst i Haderup mindedes han blandt andet, som den der stadig ventede Herrens genkomst. Ofte sluttede han dagen med de ord: »Gid han ville komme i nat!« Og kunne så tilføje: »Det ville vi ikke tabe noget ved, det ville kun være en vinding.« — Han blev især i de sidste år meget hjemsøgt af sygdom, men aldrig hørte man ham klage. En enkelt gang kunne han sige til sin hustru: »I dag må du synge »Tålmodighed behøves« for mig.« — En dag, det var efter, at han var flyttet til Sjælland, hvor han kun var præst et par år, besøgte grevinde Brockenhuus-Schak ham og spurgte, hvordan han havde det. »Jeg ligger på slibestenen,« svarede han, »jeg skal være en diamant, men slibningen er ikke rigtig færdig endnu.« Han skal også engang tidligere under en sygdomsperiode have sagt de vise ord: »Min sygdom er en vigtig del af min præstegerning.« — Pastor Jørgensen døde den 29. november 1901 under et rekreationsophold på Corsica.

Efter pastor Jørgensen kom præsterne J. A. B. Biering (1899-1907), M. Juhl (1907-13), M. K. Harbo (1914-20) og A. L. Andreasen (1921-24), præster, hvoraf de tre sidstnævnte især søgte at føre det vakte liv videre ved at prædike omvendelse og helliggørelse, og de mindes med stor tak til Gud for deres virke.

I 1924 blev jeg kaldet til embedet, og mange gange har vi som tidligere nævnt takket Gud for, at han sendte os netop til dette sogn. Vi fik derved lov til at være med til at høste, hvad andre havde sået; thi i de år, vi var i Haderup sogn (1924-32), blev vi vidner til en stille fortsat vækkelse, hvorigennem især unge, men også mange ældre, vandt frem til en personlig tro. For nogle var det en brat og radikal omvendelse, for andre gik det mere stille til, og trosvisheden brød frem lidt efter lidt, som når solen bryder gennem tågen en stille morgen. Hovedsagen var jo, at den enkelte nåede frem til en personlig tro.

Der oparbejdedes vel også her som altid en del stemning i en sådan tid, så der var nogle af dem, der sagde ja, der siden fortrød det og faldt tilbage senere, desværre; men at det ikke var stemning alene, så vi blandt andet deraf, at der var en del af de unge, der fik kald til at tage et direkte arbejde op i Guds rige, blandt andet som præster, diakonisser og sygeplejersker, foruden de mange der siden i hjem og ægteskab og i sognets liv fik lov til at blive til velsignelse i tjenesten for den Herre, de havde valgt. Formanden for samfundet i Haderup, cyklehandler Gotfred Mortensen, er en af dem.

Det lå IM's samfund og det lå de unge i KFUM og K meget på sinde, at der stadig måtte komme flere med. Der var missionssind. Således husker jeg en aften, vi havde KFUK-møde i præstegården, at der var en af de unge, der under bibelsamtalen sagde: »Det er nu snart en måned, siden vi har hørt om, at der er nogle af de unge piger, der er kommet med, vi må bede mere.« Og resultatet blev, at vi enedes om at bede hver på sit sted en bestemt tid på døgnet, om at Herren måtte lægge flere til. Og Gud hørte bønnen. Inden næste møde var nogle kommet med og andre var vakte. — Og der var arbejde nok for alle, der ville arbejde med. Især kom de unge og bad

om hjælp og forbøn. Jeg husker således en søndag aften, jeg kom hjem efter gudstjenesten i Feldborg og gik »køkkenvejen«, da det var ved den tid, vi skulle have aftensmad. Da jeg kom ind i køkkenet, blev jeg imidlertid mødt af to unge, der var i knibe med deres sjæl, og da jeg kom ind i spisestuen, var der to unge der, og da jeg kom ind på kontoret, var der også to der. Nå, de sidste to var der for at fortælle os, at nu var det endelig blevet lyst for den ene af dem. — Det blev sent med aftensmaden den dag; men skønt var det, for Gud arbejdede.

Og hvor glædede vi os over, at de unge ville komme så talrigt ved KFUM- og K-møderne i præstegården, i missionshuset og i Feldborg kapel. De havde nu også nogle ualmindelige gode ledere i lærer S. Kortegaard, cyklehandler Gotfred Mortensen og syerske Marie Søgaard. Frk. Søgaard blev senere gift med en af samfundets trofaste støtter, gårdejer Niels Nygaard, Staulund. — Vi fik selv så stor en velsignelse ved at måtte være med blandt de unge. Og har man oplevet de tider, hvor Guds ånd arbejder, længes man altid efter dem igen.

Mange skønne oplevelser fik vi i de år, vidnesbyrd om at Gud kan frelse, når hans ånd kan få lov at komme til, og når hans børn kommer i bøn og arbejde, og når mennesker virkelig selv vil frelses.

Vi var således til samtalemøde en aften i et hjem i Feldborg. En gift datter fra hjemmet var med, hun var stærkt vakt. Da bibelsamtalen var endt, gik hun ud, og først en tid efter kom hun tilbage, og vi kunne se på hende, at der var sket noget. Da vi havde sunget den sang til ende, som vi netop havde begyndt på, sagde hun: »Nu vil jeg gerne sige alle jer tak, som har bedt for mig, for nu tør også jeg tro.« Der blev så stille i stuerne, og det var, som Guds ånd rørte ved hjerterne. Endelig rejste hendes fader sig, og tårerne løb ned ad hans kinder, og

med stammende ord fik han hende ønsket til lykke og sagt Gud tak, som nu havde ladet hans hjem få det første barn med på himmelvejen. Næppe havde han sat sig, før det brød ud af en anden ung kone: »Ja, også jeg vil gerne sige tak til dem, der har bedt for mig, for jeg har også fundet min frelser.« Jeg tror, jeg tør sige, at alles øjne duggedes, her fik vi to søstre i Herren på een gang. Det viste sig, at hun havde fået fred med Herren nogle dage før; det var, da hendes mand var kommet på sygehuset, og Herren havde kaldt særlig stærkt.

Der blev en lovsang den aften, som jeg sjældent har hørt. Da vi havde sunget en del og ligesom havde ladet indtrykket og glæden fæstne sig, siger J. P. Rotvig, vor rolige og gode formand i samfundet, idet han ser på de to lykkelige, nyvundne sjæle: »Det er, ligesom man kommer til at tro på, at det nytter at bede.« Inden vi skiltes, fik vi endnu et bevis på, at Gud arbejdede, der var nemlig en ældre mand, hvem Gud havde kaldt på på så mange måder, som sagde, idet han så på de to, der var kommet med: »Ja, sådan skulle man jo have det; men lov mig, at I ikke vil blive trætte af at bede for mig.«

Eller jeg tænker på den aften, da min kone og jeg tillige med et par andre venner var budt ud i et hjem, hvor manden kort forinden var blevet omvendt, og hvor hjemmet nu, som han sagde til sine voksne børn, skulle åbnes for Jesus. »Nu vil jeg gerne,« sagde han, »at I skal vide, at fra nu af er jeres hjem et bedehjem; det har det ikke været i de 25 år, der er gået, siden vi blev gift, nej det så langt fra.« Og så fortalte han om, hvordan hans mors bønner havde fulgt ham, og hvordan Gud atter og atter havde kaldt på ham og nu endelig fundet ham.

Og der var den unge mand (senere diakon), som i længere tid havde været en trofast kirkegænger, og som en aften i missionsugen bad mig om en samtale. Vi talte

så sammen og bad sammen, og han var fast besluttet på at holde ud, indtil han havde fået fred.

Det lakkede imidlertid mod jul, og de unge og jeg havde trods modstand og kritik fra nogle samfundsmedlemmers side fået fat i nogle julegaver, som vi ved hjælp af lodtrækning ville fordele mellem de unge. Fire unge piger havde syet et ord hver: »Du glemmer vel ikke Jesus« — »Helliget Herren« — »Frygt ikke, tro kun« — og »Det er fuldbragt«. Tillige havde vi fået foræret nogle kristelige billeder og bøger, og vor bøn var, at skriftsteder, billeder og bøger måtte blive til velsignelse for de unge, der fik dem.

Da jeg skulle vælge tekst til talen ved juletræet, kunne jeg ingen finde — Gud lukker ofte alle andre veje, når han har een bestemt, vi skal gå — og pludselig gav han mig den tanke, at jeg skulle tale om de forskellige skriftsteder og billeder, så kunne måske ikke blot de enkelte vindere få velsignelse af dem — og som tænkt så gjort.

Aftenen før juletræet spurgte jeg foranomtalte unge mand om, hvordan det gik åndelig talt, og han svarede, at det ikke ville blive til fred for ham. Dagen efter festen mødte jeg ham igen, og der lå et dejligt fredfyldt smil over hans ansigt. Jeg spurgte da: »Nå, hvordan har De det så i dag?« »Åh, jeg har det så godt, så godt,« svarede han. »Hvornår fik De det da godt?« spurgte jeg. »I aftes efter juletræet,« svarede han. »Var der da noget bestemt ord, der hjalp Dem?« »Ja, det var det ord, vi så i aftes ved juletræet: Det er fuldbragt!« — Altså før vi turde tro det, havde Gud hørt vor bøn og brugt det til velsignelse.

Jeg mindes, at jeg straks fik fat i den pige, der havde syet og foræret skriftstedet, for at hun kunne glædes sammen med os.

— Senere kom en af de kritiske samfundsmedlemmer

forresten og sagde til mig: »Det var jo ikke rigtigt af os, at vi kritiserede, Gud kunne jo bruge det til velsignelse.«

Da der var gået en tid, kom den unge mand og sagde til mig: »Giv mig noget at bestille, ellers er jeg bange for, at livet i Gud skal dø.« — Det var netop sådan, at vi manglede en til at dele søndagsblade ud, og han tog med stor glæde denne opgave op.

— Måtte blot alle Guds børn forstå, at vi skal i arbejde, om livet skal bevares og bevares friskt! —

Eller jeg kan tænke på en vinter, da der var stærkt røre blandt de unge. Mellem disse var der en ung pige, en af mine gamle konfirmander, der i lang tid havde været vakt, og som det en aften i missionsugen blev uudholdeligt for. Efter mødet kom hun hen til mig og græd ganske utrøsteligt, idet hun sagde: »O, jeg er så bange, så bange for, at jeg skal gå fortabt.« Vi var så en del, der gik med hende ind i et hjem til bedemøde, og hun fik det sådan, at det nu skulle være alvor.

Da hun kom hjem efter mødet, gik hun op på sit værelse og bad, ja kæmpede sin »Jakobskamp«, og hen på morgenstunden gik lyset op for hende, og hun fik fred. Straks måtte hun imidlertid ned at vække sine forældre og have dem gjort delagtige i hendes store glæde. Og de fortalte mig selv senere, hvor lykkelige de var blevet over at se deres pige frelst og over, at de nu kunne dele det allerbedste med hende.

Eller jeg mindes hin lørdag aften, da det bankede på døren til mit kontor, og et ægtepar trådte ind. Det viste sig, at fruen, der havde søgt længe, havde fået fred med sin frelser aftenen før (der var missionsuge i Haderup i den uge); men nu ville hun også have sin mand med, og han var vakt og i nød. Det var, som om en bilulykke, som han lige havde været ude for, og som han var sluppet godt fra, havde givet ham det sidste stød. Der var

især et ord, der sådan havde bidt sig fast i hans sind, så han ikke kunne blive det kvit, det var ordet: »De evige arme når helt herned«. Det var, som om han mærkede dem alle vegne, sagde han. Vi talte sammen og vi bad sammen, og jeg husker, at jeg nævnte ordene fra Jakobskampen for ham: »Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig.« Lidt efter rejste han sig, og med tårer i øjnene og fasthed i stemmen sagde han, idet han rakte mig hånden: »Nu går jeg hjem og gør ligesom Jakob.« Og det blev til en Jakobskamp den nat, og Gud velsignede ham og gav ham fred. Søndag morgen, da jeg var på vej til kirken, mødte jeg de to uden for kirkedøren, og jeg behøvede ikke at spørge, jeg kunne se på ham, at det var gået ham som Jakob: »Jeg har set Gud ansigt til ansigt, og min sjæl er frelst.« Solen var gået op for ham. — Da han et par år senere måtte følge sin lille 12-årige datter til graven, sagde han: »Hvor var det dog godt, at jeg fik lært, hvor jeg skulle søge hen for at finde hjælp og trøst, hvad skulle jeg ellers have gjort.«

Mens vi var præstefolk i Haderup, fik jeg lov til at stå ved mange skønne dødslejer. Et af de skønneste var Mathea Poulsens. Mathea Poulsen var gårdmandskone i Neder Feldborg. Hun blev i sin bedste alder angrebet af en tuberkulose, der til sidst gjorde det af med hende. — Hvor kæmpede hun længe for at få fred med Gud, og jeg har flere gange hørt hende sige, idet hun lagde hånden på sit bryst: »Det er ingenting, det med min sygdom, nej, det herinde, det er meget værre.«

Hun havde en forfærdelig angst for døden og klagede mange gange: »Åh, kunne jeg dog få fred!« Og så efter en lang, lang Jakobskamp kom det en nat til hende: »Er min nåde dig ikke nok?« Og hun sagde: »Jo, Herre, det slår til for mig.« »Og jeg blev så glad, så glad,« sagde hun. Byrden var borte, og angsten var borte, og fra nu af glædede

hun sig til, at Jesus skulle komme og hente hende hjem; og hun blev for alle, der besøgte hende, et levende vidnesbyrd om Guds forunderlige kraft. Blandt andet sagde hun den aften, da hendes søskende stod grædende om hendes seng og tog afsked med hende, idet hun vendte sig til en af sine brødre: »Græd ikke over mig, men græd over dig selv, og skynd dig at komme ind i Guds rige.«

Ja, hendes glæde overfor døden var et under. Der stod dog hendes kære børn (8 ialt), som hun elskede over alt, og den ældste var kun 15 år, og klyngede sig til mor og bad om at beholde mor, og så udbrød hun dog, trods det at hun skulle sige farvel til dem og til sin kære mand: »Jeg er det lykkeligste menneske på jord, jeg ville ikke bytte med en eneste.«

Men hun, der havde været en ualmindelig dygtig kone og god mor menneskelig set, så man med rette kunne sige om hende, at hun ikke blot havde gjort, hvad hun kunne, men mere end hun kunne — og det var vel det, der gav sygdommen — hun kunne sige i selvanklage: »Jeg har været en elendig mor. Hvad har jeg gjort for mine børn? Jeg har ikke kunnet vise dem vejen til Jesus.«

Hun blev heller ikke fri for djævelens anløb: Passer det nu — kan det nu holde? »Men jeg slipper ikke Jesus,« sagde hun, »jo, det passer, han står ved sit ord.« Og vi kunne se, at det passede, det var en levende virkelighed. Og hun fik bogstavelig talt lov til at gå herfra med sejersklang.

Hendes sidste bøn til hendes mand var den tredobbelte:

1. At han også ville komme til Jesus.
2. At han ville bygge et nyt stuehus for børnenes skyld, så de ikke skulle blive smittede.
3. At han ville få Guds børn til at komme i sit hjem, så de kunne være ham en hjælp og være med til at gøre hjemmet lykkeligt.

Når Gud fik lov at gå sin gang i sognet, beroede det sikkert for en stor del på, at menigheden var ualmindelig trofast, når det gjaldt kirkegang, samtalemøder og ungdomsmøder og antagelig lige så tro i bibellæsning og bøn. Der var fest over gudstjenesterne; dertil bidrog i høj grad, at der var mindst lige så mange unge i kirke som ældre. Det mærkedes også på salmesangen. Og der var fest, når en stor flok kirkegængere, unge som ældre, kom om i præstegården til »åbent hus« efter eftermiddagsgudstjenesten. — Og det var festligt, når der var bedemøder i hjemmene i missionsugerne. Hvor har vi tit mærket Guds ånds nærhed, og hvor kunne der samles mange. Jeg husker en aften i præstegården, hvor vi var samlet over 80, og det, der især gør, at jeg mindes den aften, var, at også kromanden var blandt dem, der knælede i bøn til Gud om frelse.

Man lærte også i sådanne tider, at det, der er brugbart for Gud, det ofte er noget helt andet, end det vi regner for det store og virkningsfulde. Vi havde f. eks. gudstjeneste i Haderup kirke en aften, og jeg må sige, at jeg var meget skuffet af prædikanten, en af vore præstevenner, jeg syntes, at hans vidnesbyrd var så trivielt og ensformigt, og ustandseligt gentog han: »Har du rum for nåden?« Efter gudstjenesten samledes vi til eftermøde i præstegården, og da jeg står ude i gården for at tage mod gæsterne, iler en ung pige pludselig hen mod mig, og med glædestårer i øjnene udbryder hun: »Tænk nu kan jeg tro, at Guds nåde også gælder mig.« Og så fik jeg at vide, at det var det ord i prædikenen: »Har du rum for nåden?« der var blevet Guds vej til hendes hjerte. — Gud kunne altså bruge prædikenen.

I Feldborg var kirkerummet ikke just hyggeligt, og noget forsømt var det, så vi oplevede bogstavelig talt der, at »når det regnede på præsten, så dryppede det på

degnen«. Kom der en regnbyge under prædikenen, har jeg ofte måttet trække mig helt tilbage på prædikestolen, da det regnede ned på den forreste halvdel af den, samtidig begyndte det gerne at dryppe, der hvor kirkesangeren, førstelærer H. K. Hansen, sad. Dog, hvad betød det, at de ydre rammer var lidt mangelfulde, når der var en menighed, der mødte trofast frem til gudstjenesterne. Han havde ret den ven i Feldborg, der sagde: »Det kønneste ved Feldborg kapel, det er nu kirkegængerne.«

Og folk var trofaste, når det gjaldt samtalemøderne i sognet. Også ved de møder, der holdtes i udkanten af distriktet. Ofte har jeg været med til samtalemøde i Staulund. Der var langt derud, 4—5 km, og om vinteren måtte vi gå. Men sent vil jeg glemme de ture, hvor vi en vinteraften med sne og frost og måneskin fulgtes ad 12—15 eller flere, syngende og samtalende. Var de ældste af os end lidt trætte dagen efter, så var det dog festaftener, vi ikke glemte.

I Feldborg var samtalemøderne i hjemmene, og hjemmene var ofte små, hvad plads angik; men der var anbragt brædder som sæder langs væggene, for at der kunne huses mange, og der kom mange, og det både unge og ældre. Ofte har jeg set sovekammer og køkken fuldt besat også. Og hvor blev der sunget, de unge kunne ikke få sang nok.

Der var ikke megen adgang til underholdning udenfor ungdomsmøderne i missionshus, Feldborg kapel og præstegården, bortset fra fester af anden art på kroen og i Feldborg forsamlingshus. Dette bidrog sikkert til den enestående samling om Guds ord både af unge og ældre.

Bryllupsfester og andre festlige sammenkomster og sammenkomster efter begravelser blev som regel holdt i hjemmene. Ved disse lejligheder var det oftest skik, at præsten skulle tage en god bog med og læse op af, og så

blev der sunget, og tiden gik på bedste måde. Kun en enkelt gang mindes jeg, at der skulle være dans ved et bryllup; men det var først efter, at »præstens« var gået.

Selvfølgelig var det ikke såre godt altsammen, heller ikke det, der gik under navnet »missionsk«. Der var vel også dem blandt de troende, der havde så åbenbare synder at slås med, at alle kunne se deres fejl. Jeg mindes i hvert fald, at en ung mand sagde om sin husbond: »Hvis min husbond er et troende menneske, så ønsker jeg aldrig at blive det.« Eller jeg husker en ung kone, der sagde om en anden mand: »Når jeg ser den mand sidde der oppe i kirken nær prædikestolen, så får jeg ikke noget ud af prædikenen.«

På den anden side var der også mænd og kvinder, på hvem sangens ord passede: »Der er nogle, der bestandigt går, som de gik kongebud — —«. Til dem hørte gårdejer *Jens Nygaard*, Staulund, næstformand i menighedsrådet. Han var sikkert agtet af alle; gav han sin mening til kende i en sag, så var det først efter mange og lange overvejelser; men så lyttede man også til hans ord. Alt blev gjort grundigt. Min kone, som er københavner og derfor lidt raskere i det end »de sejge jyder«, holdt meget af Jens Nygaard. »Han har kun een fejl,« sagde hun, »han tager 5 minutter til at vende sig i«. Der var vel noget om snakken, men når han så havde vendt sig, så var det også gjort.

Og der var boelsmand *J. P. Rotvig*, samfundsformand i Feldborg, ret en patriarkskikkelse med langt skæg. Hvor holdt vi af ham, solid og beskeden som han var, men præget af ånd og tro. Jeg traf f. eks. engang at komme i hans hjem kort før terminsdagen, og Rotvig havde ikke mere end til dagen og vejen, vistnok fordi han havde sat penge til ved kaution. Talen kom til at dreje sig om pengesager, og fru Rotvig udbrød: »Ja, jeg forstår ikke,

hvor vi skal få alle de penge fra!« Da svarede Rotvig på sin stille måde: »Jamen, mor, du ved da, at vi altid har fået det, vi skulle bruge, selv om det tit var i den 11. time, det skal vi også nok få denne gang.« Han fortalte mig siden, at hans tro ikke blev gjort til skamme.

I Egelund var der den gamle enke, *Stine Sangild*, der til det sidste boede hos sin søn på gården. Hun var forunderlig åndsfrisk og fyldt af missionssind til det sidste. Var hun syg, og man besøgte hende, kunne det bryde ud af hende: »Hvor er Gud god, og han minder mig så kærligt,« og så kunne hun ligge med et smil og glæde sig til at komme hjem. At det med Guds rige var det første for hende gav sig bl. a. også udslag deri, at hun var bange for, at den yngre slægt i hjemmet skulle gå for meget op i det jordiske. »I bliver så optaget af det derude,« kunne hun sige, »pas på at det ikke bliver nr. 1 for jer.« Hendes søn, som hun boede hos, og som, ligesom den øvrige familie, ikke kunne blive trætte af at sige tak for en enestående mor og bedstemor, fortalte mig, at hun så ofte kunne sige en søndag formiddag: »Lad os nu læse prædikenen i formiddag, i eftermiddag kan der ske at komme fremmede eller anden forstyrrelse.« — Hendes missionssind viste sig bl. a. også deri, at hun sammen med sin mand i sin tid var begyndt med at lade afholde sommermøder i deres have. Det lå hende så meget på hjerte at få andre med. Men selv så hun sig som en fattig synder og et dårligt vidne. Hun udbrød engang, jeg besøgte hende: »Nu har jeg levet så langt et liv (88 år), og hvor megen tid har jeg anvendt til Guds ære, og noget af det, der piner mig mest, er, at jeg har fået vidnet så lidt for andre om Jesus.«

Stine Sangild var også et sjældent bønnens menneske, og hun fortalte mig engang om en underlig bønhørelse, hun havde haft. Det skete en aften, da en af hendes søn-

ner skulle gå gennem skoven ovre ved Sjørup med en masse penge, som han havde hentet på mejeriet til de forskellige leverandører på den stedlige mælkerute. Sønnen havde besøgt sin mor på hjemvejen, og en tid efter, at han var gået, kom der en underlig angst over hende for sønnens skyld. Var han mon i fare? Hun bad for ham, og hun talte også med de andre om det; men de mente ikke, der var noget at være bange for. Men lige meget med al deres trøsten, hun måtte ud og gik da frem og tilbage langs stuehuset, så mod Himlen og bad for sin søn, at Gud ville hjælpe og beskærme ham. Omsider faldt der en underlig fred over hende, og hun gik ind. — Og så fik hun at vide, at netop da hun bad for sin søn, var der en, der overfaldt ham bagfra og tog kvælertag for at kvæle ham. Det blev til et voldsomt slagsmål; men Sangild gik af med sejren. Den anden kom til at bære mærker deraf på livstid.

Og der var *købmand Villadsen*. Ham kom jeg især til at kende derved, at han den første tid, vi var i Haderup, kørte mig til annekset om søndagen. Hvor var han et enfoldigt troende og brændende Guds barn. Det var kun få år, siden han var blevet omvendt, og han kunne ikke blive træt af at takke Gud, fordi han havde fået ham reddet ud af syndens slaveri. Det var især de stærke drikke, der havde været hans last. Han kunne heller ikke blive træt af at takke, fordi han nu kunne samles med Guds folk i sit hjem til samtalemøde, til sang og bøn, i stedet for at samles med soldebrødre. — En sjælden frimodighed havde han, og alene den omvæltning, der skete i hans liv og hans hjem, var en vældig prædiken for mange.

Og så var der den hyggelige landpost *J. K. Jacobsen og hans hustru Kirstine*. De to var en prædiken med hele deres liv og ikke mindst med deres milde sind. Og hvor

var de optaget af »at få flere med«. Mange gange har jeg spurgt Jacobsen, når han kom med post og aviser: »Mon der er kommet flere med i Guds rige, Jacobsen?« Den slags nyheder var han interesseret i og vidste besked med.

Og hvor kunne han glæde sig, når der var åndeligt røre. Således mindes jeg, at han engang sagde til mig: »Det så måske nok underligt ud i aftes ved eftermødet, da jeg sad og smilte og glædede mig, imens min datter stod og græd, så tårerne løb ned ad hendes kinder; men kan en far se noget skønnere, end at hans barn er i syndenød, det er dog det første skridt til frelse.«

En ydmyg sjæl syntes vi, han var som få, og så var det alligevel eller vel netop derfor ham, der engang ved et samtalemøde sagde: »Da jeg var nyomvendt, syntes jeg, »bare du må få lov til at sidde på den nederste plads, lige indenfor døren,« men senere hen, da ville »gamle Adam« jo godt lidt højere op og ses af flere.«

Smed *Otto Jensen* var formand for samfundet i Haderup, en solid og virksom formand, meget nidkær for sjæles frelse. Og hans hustru var det ikke mindre. Det var hende, der engang på vej til et eller andet hjem i sognet til en kop aftenkaffe sagde til en nabokone, idet hun lagde sin arm om hendes hals: »Kommer du ikke snart? Vi venter sådan efter dig!« Og mere skulle der ikke til. Den tiltalte har selv fortalt mig, at hun intet fik ud af den aftensammenkomst, hun var så urolig, det var bare om at komme hjem og bede.

Fra Høstrup mindes jeg bl. a. gårdejer *Anders Christensen (Skank).* Hans gudsforhold karakteriseres vist bedst ved ordet »gennemægte«. Sådan var han i hvert fald for os at se; og det var typisk, at en af dem, der ellers ikke have meget tilovers for »missionsfolkene«, engang sagde til mig: »— men der er een, som vi alle

har respekt for, og det er Anders Skank, hans kristendom er ægte helt igennem.«

Og jeg mindes nogle af vore nærmeste naboer. Der var *Thomas Laursens*, forhenværende forpagterfolk, rigtig typiske hedeboere, nøjsomme og arbejdsomme lige til det sidste, men af de mennesker for hvem det med Guds rige var det første og det største. Thomas Laursen viste mig engang sine roer, voksende på den fattige hedejord. Hvor var de små, og jeg kan ikke nægte, at jeg tænkte ved mig selv, at de fleste af dem ikke var bedre, end at vi på min hjemegn ville have kasseret dem.

Gårdejer *Jens Mortensens* med den store børneflok lagde man også mærke til. Og der var det skønne her, som forresten i ikke så få troende familier i sognet, at forældrene fik den glæde at se børnene komme til bevidst tro en efter en, hele flokken.

Vor nærmeste nabo var *snedker Sørensens*. Han var en dygtig håndværker og der var en ret stor familie at forsørge. Hvor det gjorde os ondt, da han mistede sin ene hånd i en sav, men jeg glemmer ikke, hvad han sagde til mig, da jeg besøgte ham på sygehuset. »Jo,« sagde han, »jeg forstår det så godt, jeg havde altfor travlt, jeg kunne ikke få tid til at sørge for min sjæl. Gud skal have tak, at han ikke har sluppet mig.«

I Feldborg mindes jeg blandt andre tømrer *Hans Kr. Jespersen og hustru*. Man behøvede egentlig kun at se på Hans Kr. Jespersen for at forstå, at han var en af de meget solide. Han var ikke af de mange ord; men hans liv og hans arbejde vidnede om en mand, der gerne ville ære sin frelser i det daglige. — Fru Jespersen var en kristen personlighed, og jeg har ikke kunnet glemme nogle ord, hun sagde til mig på sit dødsleje. Hun fortalte mig, at hun den første tid, hun lå og ventede på hjemlov, især havde glædet sig til at skulle mødes med sine to

døtre, som var gået forud; men nu var det Jesus og ham alene. — Jeg talte da også ved begravelsen over ordet: »Og hun så ingen uden Jesus alene.«

Overfor kapellet i Feldborg boede de to gamle, *Jens Hansen og hustru.* Hos dem plejede jeg at tage mit ornat på, når jeg havde gudstjeneste, og hos dem holdt vi bedemøde, når der var røre i missionsugen eller på anden tid. Der var ikke megen plads i stuerne, men vi oplevede her som ingen steder, at hvor der er hjerterum, der er der også husrum, og vi tog køkken og soveværelse i brug også.

Fru Hansen skal jeg ikke glemme for et ord, hun sagde til mig en søndag efter altergangen, da jeg ønskede hende lykke og velsignelse: »Jo,« sagde hun, »i dag har jeg været til alters af en eneste grund, nemlig for at sige Gud tak, fordi den sidste af mine børn nu er kommet med.« — Det var vel ikke den ringeste måde at gå til alters på.

Der var mange, mange flere, der burde mindes, men pladsen slår ikke til. Endnu skal dog nævnes købmand og sognerådsformand *Jens Jensen og hustru,* Haderup. Jens Jensen var en sjælden evnerig og energisk mand, der fik lov til at udrette meget for sit sogn rent timeligt. Han blev bistået af sin ikke mindre energiske hustru, Kristine Jensen, en drivende kraft i meget af det åndelige arbejde i Haderup, hun gjorde således et stort og frugtbart arbejde både i søndagsskolen, blandt de unge piger, i samfundet og i hedningemissionskredsen. Det var også hende, der en dag fortalte mig med stor glæde og tak til Gud, at hendes adoptivdatter nu var kommet med i Guds rige, det var i en missionsuge; og så føjede hun til: »Men jeg har heller ikke fået ret megen søvn i den uge.« Så stærkt havde det ligget hende på sinde at få datteren med, at hun også selv havde haft sin Jakobskamp.

»Jens Jensens Anlæg« var et af hr. og fru Jensens »værker«, kendt langt omkring, et på den tid meget søgt udflugtssted og en sjælden god mødeplads for mange kristelige friluftsmøder, både for ældre, unge og for søndagsskolerne.

Købmand Jensen, der døde, mens vi var præstefolk i Haderup, fik et meget skønt dødsleje. Han kom til at ligge på Holstebro sygehus den sidste tid og oplevede, at hans åndelige liv, som han selv karakteriserede som haltende, ikke slog til, det måtte være helt, og det blev helt. Da jeg en dag tog ham og hans hustru til alters, sagde han: »Ja, det er underligt, at vi skulle herud for at opleve ting langt skønnere, end det vi har oplevet sammen derhjemme.« Og han føjede til: »Jeg har tvivlet på, at man kunne få denne faste vished om at være frelst; men nu véd jeg det.«

Til overlægen sagde han en af de sidste dage: »Det skal ind for Guds ansigt altsammen, både fortid og nutid, intet må være mellem Gud og os.«

Den sidste dag, han levede, havde han haft et syn, og om det sagde han til sygeplejersken og sin hustru: »Jeg har i dag set det, som er langt, langt skønnere end det hernede; men det kan slet ikke forklares.« — Han ville så gerne have været hjemme igen for, som han sagde, at leve helt for Herren og få lidt af alt det, han havde forsømt, oprettet; men da han forstod, at det bar mod døden, var hans ønske: »Åh, blot der så måtte gå sjæle ind i Guds rige ved min død!«

Fru Jensen skrev i dødsannoncen: »Det er jo ej at dø, når livet følger med.«

— Som det vil forstås af det, der foran er nævnt om det åndelige liv i sognet, var dette hovedsagelig præget af Indre Mission. I »Østre Sogn«, det vil i denne forbindelse især sige Fårbæk, var der dog en hel del, som mere

følte sig knyttet til det grundtvigske og foretrak den grundtvigske forkyndelse. Før min tid stod især lærer Knudsen, Fårbæk, en sjælden dygtig og afholdt lærer, i spidsen for disse. Nogle år senere, det var i min præstetid, indkaldte man fra den side frimenighedspræst Morten Larsen, Holstebro, til månedlige gudstjenester. Denne ordning holdt imidlertid op i løbet af et par år.

Grunden til, at man indkaldte Morten Larsen, var selvfølgelig, at man var utilfreds med min forkyndelse, den var for alvorlig og for personlig, og der blev talt for meget om omvendelse. En gårdejer udtrykte engang sin skuffelse over min forkyndelse med det udtryk, at jeg altfor meget lignede missionærtypen i min forkyndelse.

Jeg fik da også engang besøg af vor apoteker efter en begravelse, han syntes, at jeg havde været for streng i min ligtale. Da jeg til sidst vendte mig mod ham selv i vor samtale og spurgte ham om, hvad han egentlig troede på, måtte han til sidst indrømme, at han egentlig ikke troede på noget af det hele, hvem havde garanti for, at Kristus havde levet, og at man kunne stole på noget af det, de såkaldte apostle havde skrevet. — Resultatet blev imidlertid, at han tog over til nabopræsten — denne har selv fortalt mig det — og bad denne om, hvis han (apotekeren) skulle dø i Haderup, mens jeg var der, at denne så ville begrave ham. Dette lovede nabopræsten på een betingelse, nemlig at apotekeren så ville melde sig ind i santalkredsen som medlem. Og dette skete. Den ene tjeneste var jo den anden værd.

— — Med særlig glæde ser jeg tilbage på samarbejdet med skolerne og deres lærerkræfter. Det var en oplevelse at være med ved eksaminerne. Det var bare altfor store klasser, man arbejdede med i Haderup og O. Feldborg. I O. Feldborg, hvor førstelærer H. K. Hansen og skiftende lærerinder virkede, var der således til tider 130-140 børn

til de to lærerkræfter; og i Haderup, hvor lærer S. Kortegaard var enelærer, var der mellem 70 og 80 børn. — Lærer Kortegaard vil vi også mindes som en trofast medarbejder indenfor Indre Mission, både i I. M.s samfund og i det kristelige ungdomsarbejde.

Ja, vi præstefolk tænker tit tilbage med tak for samarbejdet med de daværende lærere og lærerinder, og med samme glæde mindes vi vort samarbejde med kirkebetjeningen både i Haderup og Feldborg.

Og ser vi så tilbage på de år, vi fik lov at være i Haderup(-Feldborg) Sogn, står sognet ikke først og fremmest for os som det barske og øde sogn naturmæssigt set, men som en oase, hvad åndeligt liv, venskaber og oplevelser angår.

— Mens jeg var præst i Haderup, fik jeg i 1929 tillige med andre præstefolk en indbydelse til at aflægge Magdalenehjemmet (Skovtofte) et besøg. Vi var ca. 50, der efterkom indbydelsen, og det blev en stor oplevelse at se dette hjem og at mærke den hellige og rene ånd, hvori det blev drevet — og så at få ansvaret for dette arbejde lagt over på ens skuldre. Pastor Johannes Pedersen, nuværende rejsepræst for Indre Mission, udtrykte det træffende på denne drastiske måde: »Vi er vel indbudt her til Magdalenehjemmet, for at der som ved Samsons ræve skulle stikkes ild i os, og så skulle vi spredes ud over landet og tænde ild, hvor vi kommer.«

Forstanderinden, frk. Rasmussen, gjorde os delagtige i gode og gribende breve fra »gamle børn«. Der var breve fra kvinder, der havde været godt på vej ned ad skråplanet, og som nu sad som gifte, lykkelige mødre i troende hjem — eller som taknemmelige husassistenter.

Frk. Rasmussen fortalte også om en, hvis bryllup med Hans de havde holdt. Om aftenen før brylluppet havde søstrene som gave lagt en myrtekrans og et slør ind på

hendes seng til brug på højtidsdagen. Og så at se hende, da hun opdagede det, sagde frk. Rasmussen, se hende komme og sige med tårer: »Skal jeg virkelig have lov til at bære det?« »Ja, det skal du,« blev der svaret, »din synd er renset i Jesu blod, og du skal have lov til at stå som en ren brud i morgen.«

Hans's forældre havde syntes, at partiet var for ringe, men Hans havde sagt: »Er hun god nok til at være Jesu brud, så er hun også god nok til at være min brud.« — Nå, hun vandt siden familiens agtelse. Hans blev nemlig arbejdsløs, og så gav hun sig til at oprette et vaskeri med fransk vask og strygning og holdt familien oppe.

Der blev også fortalt gribende om forskellige tragedier, som man havde fået lov at se ind i gennem Magdalenehjemmets gerning. Blandt andre fortalte frk. Rasmussen om den lille pige, der kom fra et troende hjem. Far og mor opdagede en dag det forfærdelige, at deres lille 13 års pige var frugtsommelig ved sin 15-årige broder.

Allerede som lille dreng var broderen kommet ud at tjene og havde tjent sammen med en liderlig karl, der havde fortalt ham en masse om synden og lært ham at synde. Og så en aften, da forældrene var gået i missionshuset til møde, kom lidenskaberne pludselig op i drengen, og de to søskende begik den grimme synd. Da moderen fik det at vide, var hun ude af sig selv og sendte pigen hertil, efter at fødslen var sket. Jeg prøvede straks, da pigen kom, at få hende i tale; men der var noget lukket over hende, og jeg tænkte: Du får vente, der kommer nok tid. Forældrene skrev stadig til hende om, at hun skulle give Herren sit hjerte og omvende sig, og til sidst måtte jeg bede dem holde inde med alt det skriveri og i stedet for bede.

Så havde vi missionsuge, og der var røre iblandt os, og en aften syntes jeg, at jeg ville prøve mig frem for

at erfare, hvor langt de enkelte var nået — vi taler ikke sådan til den enkelte om de ting hver dag — og jeg talte til alle og fik svar, kun fra hende fik jeg intet svar, hun stod tavs og indesluttet, og jeg gik så forbi til den næste. Men da vi var færdige den aften, kom hun hen til mig og bad om at måtte tale med mig i enrum. Og da vi så kom ind i min stue, faldt hun sønderknust ned på gulvet, puttede sit hoved i mit skød og fortalte mig alt. Da det var fortalt og bekendt, var det, som skillemuren faldt mellem hende og Jesus, og hun fik fred i troen på, at Jesu blod renser fra al synd. Jeg ville så, at hun skulle skrive det hjem til sine forældre; men det kneb for hende. Dog endelig til sidst gjorde hun det. Og tænk, den aften hun skrev det, lå hendes far derhjemme på sit dødsleje og jamrede sig og sagde, at han ikke kunne dø glad, før han vidste, at hans pige havde givet Gud sit hjerte. Så kom brevet, og det blev slået op på et søm over faderens seng, og det var det kæreste, han havde de sidste dage, og med øjnene fæstet på det lå han fuld af tak, indtil Gud kaldte ham hjem.

Meget andet fortalte frk. Rasmussen i sin beretning om oplevelser i arbejdet, og jeg er vis på, at der ikke var et tørt øje, da hun var færdig. En af præsterne sagde bagefter: »Jeg hører ellers ikke til dem, der har let ved at få åbnet for tårekilden, men det var umuligt at lade være.«

Resultatet af vort besøg på Magdalenehjemmet hin dag var sikkert, at der tændtes ild i nogens hjerter, når det gjaldt Magdalenehjemmets sag, og vi glædedes siden ved at måtte være med i gerningen, sådan som nu lejlighed gaves for den enkelte af os.

VARDE SOGN

Varde er en meget gammel by, idet den allerede i det 12. århundrede var en ikke helt ringe handelsplads. Byen ligger smukt ved Varde å og de store engdrag.

Varde Kirke, Sct. Jacobi Kirke, er fra tiden før 1200 og er efter forskellige senere udvidelser en ret stor og tillige hyggelig kirke.

Af tidligere præster bør nævnes Christian Carl Brorson, salmedigterens søn. Han var præst i Varde i årene 1782-95 og var som faderen pietist, hvorfor hans virke også kom til at betyde en inderliggørelse af menighedslivet i retning af omvendelse og helliggørelse. Der findes forresten på Varde gamle kirkegård et sandstensmonument over ham og hans sindssyge broder samt over biskop Brorsons enke.

Det åndelige liv i Varde i dag er dels præget af grundtvigsk menighedsliv og dels af livet fra Indre Missions vækkelser i slutningen af forrige og i begyndelsen af dette århundrede.

Når min hustru og jeg kom til Varde som præstefolk, kan vi vist godt sige, at det næst Gud for en meget stor del skyldtes forlagsboghandler O. Lohse, idet Lohse i 1932 opfordrede mig indtrængende til at søge embedet, da han hørte, at det muligvis havde min interesse.

Og forlagsboghandler Lohse blev os en god mand og kær ven gennem de år, vi var der. Og at O. Lohse tænkte meget på sin fødebys åndelige vel lige fra den dag, da han selv var blevet et omvendt menneske, mærkede vi på mange måder. Lohse fortalte engang om sin omven-

delse; den skete i Lemvig, og han skildrede, hvilken opsigt det vakte i hans fødeby, Varde, man troede, at han var gået fra forstanden, og da han første gang kom hjem efter omvendelsen, løb folk til vinduerne for at se, hvordan et sådant fænomen så ud. Lohses forældre ynkede man højlydt, tænk at de skulle få så stor en sorg af deres søn. Med tårer i øjnene fortalte Lohse derom og takkede Gud for det store under, han havde oplevet i de unge år, og fordi Gud havde holdt ham fast og bevaret ham trods alt.

Vi mærkede også, hvor Lohse levede i forbøn for sin fødeby, og hvor han glædede sig, når Gud lod nådens undere ske i Varde.

Personligt fik vi også at mærke, at vi havde fået en god og omsorgsfuld ven i Lohse. Det hændte ikke så sjældent, at der i det skjulte kom en eller anden nyttig ting til hjælp til børnene. Og når sommeren kom, stod Lohses sommerhus i Vejers rede til os i ferien; men ikke nok med at huset stod rede, vi fik også udleveret en købmandsbog tilhørende O. Lohse, og vi fik den med den bemærkning: »Køb nu endelig det, De har brug for og vær ikke bange for at have godt med gæster.« For os var det en stor hjælp på det forholdsvis beskedne budget.

De første venner, der tog imod os i Varde, var sagfører Rosenlund og frue, et sjældent sympatisk og elskeligt ægtepar. De havde bedt os holde til der, når vi holdt vort indtog i Varde, og jeg ser endnu fru Rosenlund stå med et smil og et velkommen i døren, da vi begyndte at stige ud af bilen, og så ser jeg også den mindste af vore drenge, ca. 3½ år gl., gå frimodigt og med taktfaste skridt som den første af os hen mod fru Rosenlund med begge hænder dybt begravet i bukselommerne, idet han udbrød højt: »A hå fåt bowselommer!« Denne lille oplevelse kunne fru Rosenlund ikke glemme.

Sagfører Rosenlund var menighedsrådets formand, et hverv, han røgtede på en stille og ualmindelig god måde.

Årene i Varde blev af helbredsgrunde ikke så mange; men det var en rig tid. Der var en meget god kirkegang og et sjældent godt samarbejde med I. M.s samfund, og vi mindes blandt andre samfundets gode og nidkære formand inspektør N. P. Nielsen og fabrikant Nordholt med sin »missionsbil«, der altid var rede til tjeneste, og vi mindes de kære familier, der tog så aktiv del i Guds riges arbejde, Houborgs og Stampes, guldsmed Hansens og fru Bjarnesen og mange flere af dem, der endnu er i live, bl. a. I. M.s samfunds nuværende formand, grosserer R. Reintoft.

Vi glædede os også over, at flere af skolens lærere og lærerinder var med i arbejdet, enten det nu var i søndagsskolen, i KFUM og K eller i samfundet. Vi fandt i det hele taget en sjælden trofast vennekreds i I. M.s samfund og tillige en flok, der var rede til at tage et tag med i arbejde for og forbøn om velsignelse over gerningen, og vi fandt en trofast vennekreds blandt Vardes befolkning i det hele taget, både i by og på land.

Da vi havde været i Varde en tid, kom aflæser Chr. Mortensen, medlem af samfundsrådet, en dag til mig og spurgte, om vi ikke skulle prøve at gøre et eller andet for arbejderne for at få dem i tale. Og da jeg allerede havde lagt mærke til, at det var meget få arbejdere, der kom i kirke, og jeg også selv gerne ville være med til at gøre noget specielt for arbejderne, blev vi to hurtigt enige om, at vi måtte have kaldt sammen til et samfundsrådsmøde om sagen. Fra dette møde husker jeg, at meningerne var noget delte, de ældre holdt lidt igen, og jeg husker bl. a., at inspektør N. P. Nielsen, der jo ellers var en meget nidkær mand, kom med den bemærkning, da det blev foreslået at holde nogle arbejderfester i mis-

sionshuset: »Hvad kan det nytte, der kommer måske højst 10!« Jeg husker også, at jeg svarede: »Ja, lad være, at der ikke kommer mere end 10, men lad os så holde dem for de 10's skyld.« Og så blev det vedtaget at begynde, og hver enkelt af samfundsrådet fik sin del af byen at gå til med indbydelser. —

Da indbydelserne var kommet ud, og dagen nærmede sig for det første møde, skete der det fornøjelige, at vor gode ven, inspektør Nielsen, ved et samfundsmøde sagde til os: »Hvad tror I dog, vi skal gøre med det arbejdermøde, arbejderne tager jo så godt imod indbydelserne. Tror I, vi kan have alle dem, der kommer, i missionshuset?« Da vi alle var enige med inspektør Nielsen i, at arbejderne tog godt imod indbydelserne, blev resultatet, at vi for en sikkerheds skyld lejede missionshotellets store sal til samme aften, så vi kunne dække kaffeborde der også, hvis besøget sprængte missionshusets rammer.

Og så kom aftenen for det første møde, og jeg kan nok sige, at vi var spændte på, hvor mange der ville komme. Og vi blev ikke skuffede, længe før tiden begyndte arbejderne at komme, og de blev ved at strømme ind, indtil mødet begyndte, så det viste sig, at der var ca. 400 arbejdere til stede. Ved kaffebordene var der imidlertid kun plads til 250, og ca. 150 måtte altså finde siddepladser på anden måde eller stå op ude i forgangen. Resultatet blev da også, at vi for fremtiden holdt arbejdermøder 2 aftener i træk og delte byen i to dele. Og det viste sig virkelig, at vi fik de 250 siddepladser besat begge aftener fremover, hver gang vi havde arbejdermøder.

Ved møderne blev der ikke budt på noget særligt udover sang og tale og en afgjort kristelig fortælling — og af og til lidt musik eller korsang. Men arbejderne kunne selv synge — og der blev snakket ved kaffebordene. Og var det en velsignelse for mange af dem,

der kom til møderne, så blev det det sikkert ikke mindre for samfundet; de glædede sig over de mange, der kom, og de glædede sig over at høre, hvor der kunne synges.

At samfundet var glad for disse sammenkomster, mærkede vi da også på den store offervilje, der var, når det gjaldt at give kager og kaffe og penge til at holde møderne for.

Rent socialt tror jeg også, det fik stor betydning, det nedbrød meget af det, der hed klasseforskelle. Kort sagt: Vi fandt sammen.

Foran anførte var en god og gavnlig frugt af disse møder. Hvad der ellers kom ud af det af åndelige frugter, skal man vel være varsom med at udtale sig om; men jeg tror, det blev en styrke af gudslivet for nogle, og jeg ved også, at det blev et kald fra Gud til omvendelse og tro for andre.

Jeg skal blot nævne et par eksempler. Og jeg tænker da først på mine gode ven og medarbejder N. N. Han fortalte selv, at det egentlig var gået til på den måde, at jeg en aften, da han var kommet til stede ved arbejdermødet, i min tale havde bedt den enkelte om bare at læse et par vers daglig i Bibelen. Det var da et billigt forlangende, syntes han, det var da til at komme over, og han begyndte virkelig; men det blev ikke ved et par vers. »Da jeg først fik begyndt, kunne jeg ikke holde op, og ordet dømte mig, og nøden blev større og større,« sagde han. Men en dag kunne han fortælle, om den lykke livet i Gud havde bragt til ham selv og hans hjem, thi nu var han ikke ene, men både hans hustru og datter var kommet med.

Eller jeg kan tænke på en anden familie, der kom med. »Aldrig havde jeg troet, at jeg skulle komme til at stå i den flok,« sagde manden, da det var sket, »men så var jeg med til arbejdermøde, og jeg kom til at se på de

troende, og jeg syntes, at de alle så så glade ud. Da slog det ned i mig: Mon du kunne blive lige så glad, hvis du blev et Guds barn? Og der gik ikke en dag, uden at det lød til mig igen og igen. Det blev en hård kamptid, og tanken om, hvorvidt jeg nu også kunne leve det liv, der krævedes, hvis jeg kom med, holdt mig længe tilbage.«

Men en dag blev det alvor, og ved hans sølvbryllup kort tid derefter sagde han blandt andet til de mange gæster: »Hvis folk vidste, hvor skønt det er at være et troende menneske, så behøvede ingen at nøde en eneste af jer til at gå ind i Guds rige.«

Forøvrigt fik vi også at se, at Gud arbejdede ad andre veje for at vinde menneskesjæle. Jeg mindes blandt andre glarmester J., en mand der ellers havde vendt de ting ryggen, men en mand som Gud ikke havde glemt. Jeg var på sygebesøg hos ham en dag, og det viste sig, at han ikke var så rolig i sin gudløshed, som han ville give det udseende af, og en skønne dag var han i syndenød. Da jeg så kom og spurgte om, hvordan det gik, svarede hans kone: »Jo, nu går det godt; men vi har haft nogle svære nætter, hvor jeg har måttet sidde ved min mands side og hjælpe ham at få gjort op med Gud, der var så megen synd, han måtte have bekendt.« Og så brød han selv ind og sagde: »Ja, tænk, jeg har slået Jesus,« og tårerne løb ned ad hans kinder. »Har De slået Jesus,« sagde jeg? »Ja,« sagde han, »jeg havde en dag bedt ham om at give mig noget arbejde, men jeg fik ikke noget, og så gik jeg hjem og slog ham ind i ansigtet på et billede, jeg havde. — O, men også det er bekendt, og Jesus har tilgivet det.« Og så smilede han gennem tårer. 14 dage efter var han død.

Eller jeg tænker på de to kære venner, hr. og fru X. Det var fruen, der først kom med. I længere tid havde hun gået og kæmpet med det, men mere og mere uud-

holdeligt blev det, indtil Gud en dag lod sin fred dale ned over hendes hjerte, og hun kunne tro. Hun blev så lykkelig, fortalte hun siden, og tænkte på at løbe op og fortælle os det i præsteboligen; men i stedet for kaldte hun på sin mand og fortalte ham det, som det var, at nu var hun blevet et Guds barn. Og han tog så stille imod det og sagde, at han ikke ville lægge hende nogen hindring i vejen. Han var forøvrigt selv fra et troende hjem, men kunne ikke med »de missionsfolk«.

Da han selv senere kom med, udtrykte han sig på den måde: »Til at begynde med kunne jeg ikke med de missionsfolk og gik uden om dem; så blev der nogle enkelte, som jeg kom til at holde af, og nu da jeg selv er blevet omvendt, kan jeg ingen fejl se hos dem.«

Jeg var nøgtern nok til at sige til ham, at det kom han desværre nok til med årene.

Han udtrykte forresten ved en anden lejlighed karakteristisk, hvordan trinrækken til hans frelse havde været. Først gik han med i kirke for sin kones skyld, dernæst gik han for sin egen skyld — og til sidst blev han ramt af ordet og kom til tro. — En vej mange sikkert har betrådt.

Fru X. sagde så kønt en dag en tid efter, at hendes mand var kommet med: »Nu kan min mand og jeg ikke blive enige om, hvem af os to der er den lykkeligste.«

— Skønt var det, når der var røre i det, og man mærkede, at Gud arbejdede ved sin ånd, og mennesker, unge som ældre, gik ind i Guds rige. I sådan en tid blev jeg vækket ved, at dørklokken ringede ved 2-tiden om natten. Det var en gift chauffør, som ved arbejdermødet samme aften havde bedt mig om at bede for sig. Nu ville han gerne tale med mig, for nu kunne han ikke holde det ud længere. Han havde engang for år tilbage været stærkt

vakt; men det var aldrig blevet helt til alvor, kun til stemninger og følelser; men nu skulle der gøres op til bunds. Han havde været i seng, men måtte op igen og have talt med nogen. Hvor var han forpint.

Vi talte længe sammen, og i samtalens løb sagde han blandt andet: »Er der tilgivelse for mig?« »Ja,« svarede jeg. »Ja, er der?« spurgte han videre, »hvor står det, at det gælder mig?« Vi læste så Johs. ev. 3, 16 og 3, 36 »enhver, som tror«. »At tro,« sagde han, »slår det til, det er jo da næsten altfor let, ja det er næsten så let, at man ikke tør tro det — skal der virkelig ikke mere til?« — Dagen efter fik jeg at vide, at Gud havde hjulpet ham til det svære, der næsten var altfor let, at give Gud sin tro.

Blandt dem, der fandt fred, var også arbejdsmand J., der længe havde gået og været et søgende menneske. Han sagde selv en dag til mig, at han stadig gik og ventede på et tegn, på at der skulle ske noget usædvanligt. Men så var han i kirke en søndag, og teksten var om Thomas og hans tvivl og de ord: »Salige er de, som ikke har set og dog troet.« Og den dag, fortalte han mig senere, gik han hjem fra kirke for at kæmpe sig igennem og fandt om aftenen hvile i det ord, som Jesus havde sagt til Thomas.

— Der var vel også nogle i Varde, der blev stødte over vidnesbyrdet og syntes, at det var for afgjort og for personligt. Således var der en frk. X., der til at begynde med var blevet meget fornærmet over mine prædikener. Senere blev hun omvendt og sendte da straks bud efter mig for at gøre mig delagtig i hendes glæde, og samtidig bekendte hun for mig, hvor vred hun havde været på mig og bad mig nu om tilgivelse. At hun fik min fulde tilgivelse, vil vist enhver forstå.

Det var også i Varde, jeg mødte den kære gamle troende

mor, der havde det, som så mange af os vel kender det, at det til tider kan knibe med at holde fast, at alle de kære skal blive frelst; især når de for os at se går den modsatte vej.

Vi sad en dag, hun og jeg, og talte om vore børns frelse. Hun havde flere voksne sønner, og det var hendes bekymring, hvordan de skulle komme med.

»De skal jo rigtig bede for dem,« sagde jeg. »Ja, men det gør jeg da også,« svarede hun. »Ja, så skal de også nok komme,« sagde jeg. Og da var det, at det ret drastisk fo'r ud af hende: »Ja, så kender De ikke mine sønner!«

Gud gjorde dog inden længe hendes vantro til skamme og gav hende den store glæde at få i hvert fald to af dem med.

Skal der endnu nævnes en enkelt oplevelse mere af de mange, rige oplevelser, vi fik, skal det være den, jeg fik ved grisehandler Karlsens dødsleje. Karlsen havde nogle år før haft en svær maveblødning og blev stærkt vakt, ja, vi troede egentlig også, at han var blevet omvendt, og han kom flittigt i kirke og til møder. Men han havde ingen hvile i nåden. En tid før han døde, fik han en meget alvorlig maveblødning igen, lå hjemme nogle dage og kom i den sværeste syndenød. »Ja, jeg siger ikke for meget,« sagde han til mig siden, »når jeg siger, at jeg var vis på, at jeg var den største synder på jord. Hvor stod hele mit liv og alle mine synder dog klart for mig, også dem jeg troede glemt.« Men i det mørke lod Gud ham ikke blive. »Nej,« sagde han, »Gud blev ved at følge mig med det ord, »Jesu Kristi, Guds søns blod renser for al synd«, og nu hviler jeg hos ham, ja, hvor hviler jeg hos ham, nu er der ikke noget »men« mere.«

Og selv om fristeren prøvede senere at skyde tvivlen ind, så fik han lov til at dø med en stille fred og med Jesu navn på sine læber. — Forunderligt var det også

at se, hvor missionssindet blev levende, de andre skulle med, og det skulle være helt.

Og aldrig skal jeg glemme den stund, ca. 2 timer før han døde, da hans hustru talte dæmpet med en af sine sønner om, hvorvidt de skulle sende bud eller ikke efter de andre voksne børn, der var spredt ud over Danmark. Men selv om de to talte sagte sammen, så hørte han det alligevel, og det brød ud af ham: »Nej, I skal ikke gøre dem ulejlighed, men sig rigtig kærligt til dem, at de skal følge Jesus, så vi kan mødes i Himlen engang.«

— Varde landsogn hørte formelt ind under den residerende kapellan kirkelig set, og derfor var det også naturligt, at der nu og da holdtes møder i skolerne. Og vi havde da den glæde, at lærerne meget beredvilligt stillede lokalerne til rådighed og gjorde, hvad de kunne for at bekendtgøre møderne i skoledistriktet. Møderne var som regel godt besøgte, og vi så da også hen til disse møder med glæde og forventning. Kun een gang var idyllen ved at blive forstyrret. Det var i Tinghøj skole. Det var dog ikke læreren eller tilhørerne, der forårsagede forstyrrelsen; men en hel anden og uventet fredsforstyrrer.

Jeg stod den aften, som jeg plejede, ved siden af katederet og talte og var midt i en meget alvorlig udvikling, da jeg pludselig mærker noget glide ned ad mit ene ben og give et lille bump, idet det faldt på gulvet. Der fo'r mange tanker gennem hovedet, alt mens jeg fortsatte talen. »Hvad var det, jeg tabte? Var det et strømpebånd, eller hvad var det?« Pludselig mærker jeg noget begynde at kravle op ad benet, og nu var jeg klar over, at det måtte være en mus, og mens jeg stadig beholdt fatningen, hvad udviklingen i talen angik, samlede jeg mit ben til et kraftigt spark fremefter, og i næste øjeblik plumpede der en velvoksen mus ned på gulvet mellem skolebordene. Der var nogle, der opdagede det og havde svært ved at

holde lattermusklerne slappe; men ellers var vi jo da »vestjyder« og kunne tage en spøg i stiv arm. Da mødet var sluttet, takkede jeg læreren, fordi skolen så beredvilligt var stillet til rådighed, og ville han fange musen inden næste møde, ville jeg være ham dobbelt taknemlig. Og det lovede han.

— En af de store glæder i Varde var også arbejdet i søndagsskolen. Der var en ualmindelig god søndagsskole i Varde; jeg tror, at vi oftest havde op til 500 børn, kirken kunne i hvert fald være så godt som fuld af børn. Og der var godt 20 lærerkræfter. — Manufakturhandler Østergaard, der var en sjælden god søndagsskoleleder, var formand for arbejdet. Da jeg som præst i Varde kun havde een gudstjeneste om søndagen, fik jeg ofte lov til at tage forstandertalen. Hvor var det feststunder, når man fik lov til at tale til de mange børn, og hvor ønskede man, at de timer, de fik der, måtte få evighedsbetydning for dem. Og ens kærlighed til søndagsskolearbejdet, som man siden skulle få ikke så lidt med at gøre, voksede samtidig støt.

I KFUM og K, der havde ualmindelig gode ledere i kommunelærer Knudsen og kommunelærerinderne frk. Bjarnesen og frk. Jenny Christensen, befandt vi os særdeles godt og fik mange rige stunder blandt de unge.

— En anden rig oplevelse i Vardeårene var de årlige sommerlejre ved Vejers strand. Jeg var kommet med i KFUM og K's kredsforbundsbestyrelse, hvor vi som formand havde den initiativrige og udmærkede lærer, senere også landstingsmand, P. Poulsen, Stenderup.

Der blev kaldt sammen til KFUK-sommerlejr hver sommer ude på Vejers strand. Disse lejre mindes jeg især, fordi Gud var så god hvert år at sende et dejligt røre blandt de unge, så mange kom til bevidst tro. Jeg mindes, hvordan der et år var afsat en aften til underholdning,

og forberedelserne var truffet, men det hele blev ikke til noget, da der den dag blev et vældigt røre blandt lejrdeltagerne, og i stedet for at samles til underholdning så man de unge og lederne to og to eller flere i flok ude blandt klitterne drøftende det store evighedsspørgsmål: Hvordan bliver jeg frelst — hvordan får jeg vished — har jeg lov at tro?

Hvad var hemmeligheden ved disse lejre, hvor man bogstavelig talt oplevede at gå lige ind i vækkelsen? Jo, der var en af lederne, der engang udtrykte det på den måde: »Det hele er jo lagt til rette gennem inderlig forbøn længe forud!« Han havde sikkert ret deri.

— Fra vort samarbejde med kirkebetjeningen i Varde har vi kun gode minder. For mig personlig fik gudstjenesten altid et særligt festligt præg gennem det, organisten ydede. Det var det første par år organist Svend Ove Møller (senere domorganist i Viborg) og de sidste år organist Aksel Andersen (senere professor ved musikkonservatoriet i København).

— I efteråret 1936 flyttede vi fra Varde til Andst ved Kolding. Når vi flyttede så hurtigt fra Varde, var det efter lægens tilskyndelse, da både jeg selv og en af mine døtre havde fået en meget slem bronchitis.

ANDST SOGN

Andst og omegn er en meget frugtbar egn, og det sammen med det kuperede terræn gør det til et af de skønne egne i det sydøstjyske landskab.

Den gamle særprægede kirke med det løgformede spir ligger således i de skønneste omgivelser.

Blandt de forrige præsters navne hørte vi ofte pastor N. B. Godtfredsens navn nævne. Han havde, så vidt vi forstod, været en meget samvittighedsfuld mand, og så havde han tillige haft den post at være forstander for en ydre missionsskole, som i en del år holdt til i Andst.

Også dette arbejde og de vordende missionærer, som opholdt sig på skolen, bragte velsignelse til sognet.

Man mindedes også hans efterfølgere i embedet, bl. a. pastor C. E. Ørberg og pastor K. J. Voldum med stor tak for deres trofaste arbejde.

Dertil kom så naturligt den stærke påvirkning, der udgik fra det åndelige liv, som var vakt i nabosognet, Skanderup sogn, ved pastor Carl Moe. Det kunne ikke andet end sætte sit præg af åndelig alvor over menighedslivet i Andst.

Vi vil fra Andst-tiden mindes nogle ualmindelig gode og solide I. M. samfund og ydre missionskredse, hvis formænd og ledelse vi var meget glade for at arbejde sammen med. Og så var der det trofaste arbejde, der blev gjort blandt de unge og i søndagsskolerne, et stort aktiv i det åndelige arbejde. Blandt ledere i disse arbejdsgrene mindes vi bl. a. gårdejer Jørgen Nielsen, fru gårdejer

A. Sierbæk, murermester Høst, gårdejer Søren Poulsen, karetmager Tarp, gårdejer Vald. Gadeberg og gårdejer Niels Thomsen med flere.

I det hele taget havde vi sjældent gode kår at arbejde under, en kirkebetjening, som det var en stor glæde at arbejde sammen med, mange kirkegængere, mange venner, der gerne tog del i arbejdet, mange gode hjem, hvor vi gerne kom, og så Guds nåde over gerningen. Og vi takker Gud, at vi også i Andst fik lov at se noget af det, som er målet for alt åndeligt arbejde, at en del, både unge og ældre, gik ind i Guds rige.

I en af mine dagbøger står der som overskrift på første side: Guds gerninger i Andst. Og jeg skal prøve at drage nogle få af disse notater og oplevelser frem.

Den første, dagbogen fortæller om, er lærerinde frk. Sara Thomsen, datter af en af de i samfundet kendte mænd, gårdejer Thomas Thomsen. Sara Thomsen, der døde af tuberkulose i december 1936, fik et skønt dødsleje, selv om hun tæredes hen lidt efter lidt.

Folk regnede hende vistnok for et troende menneske, før sygdommen satte ind; men selv følte hun, at hun manglede det vigtigste, fred og hvile i troen på sin frelser. Hun bad meget og læste meget i Guds ord, og så en dag, jeg besøgte hende, brød det ud af hende med troens glæde: »Hvor er det egentlig let at blive et Guds barn — det er jo blot at give sig over til ham — her har jeg kæmpet og arbejdet med det, til jeg var så træt, så træt — det var især dette, hvordan skal du få det, skal du være oxford eller grundtvigianer eller indremissionsk — og så var det blot det at give sig over til ham, som jeg var, og tro ham.«

Sidste gang jeg så hende, lå hun svag og træt, det lakkede mod døden, alligevel strålede hendes øjne, da hun sagde: »O, jeg er så glad, så glad.« Dødens brod var borte,

og vi så noget af Guds kraft i et menneskes magtesløshed. Og da hendes søster spurgte hende, om hun dog ikke gerne ville blive endnu en tid på jord, svarede hun omgående: »O nej, jeg ville ikke bytte med en eneste af jer.«

At Gud kan tage dødens brod bort, så jeg også på samme tid ved den gamle og fromme Niels Habekost's dødsleje.

En dag jeg var hos ham, og vi talte om herligheden, som han havde i vente, sagde han, mens nogle af hans børn stod grædende omkring ham: »Ja, jeg vil sige, som Anders Stubkjær sagde: Skal der grædes her, så må I gøre det, for jeg kan ikke.«

En af børnene fik også lejlighed til at sige ham tak: »Vi har så meget at sige dig tak for far, men allermest siger vi dig tak, fordi du lærte os vejen til det bedste.«

Selv takkede han for de helliges forbønner: »De bærer mig igennem det, ja, når jeg har haft det så godt under mit sygeleje, så er det fordi, der er så mange, der beder for mig.«

En af de første, der kom med efter Sara Thomsen, var vor sygeplejerske. Hun havde været i kirke, og der var blevet talt om Judas, der stod i yderkanten. Det blev det sidste stød for hende. »Sådan står jeg,« lød det gang på gang i hendes sjæl. Det drev hende ind i kampen, og en nat kom Guds fred til hende, og hun sagde, da hun kom glædesstrålende og fortalte os det om morgenen, at hun var løbet op til os om natten og fortalt det, hvis ikke hun havde forstyrret huset derved; men da freden var kommet, måtte hun i hvert fald op og have fat i sangbogen og synge: »Der er solskin i min sjæl i dag — —«.

I den følgende tid gik der flere, både unge og ældre, ind i Guds rige, og vi så med undren Guds måde at arbejde på. Det var ret lovsangens tid. Blandt dem, der kom med, var fru skomager Nanna Jensen. For os stod

hun som en israelit, i hvem der ikke var svig, kærlig, omsorgsfuld og altid glad trods legemlig svaghed og megen sygdom. Vi fik senere at vide, at hun i lang tid havde gået i uro og mere og mere havde set, at det ikke slog til, det hun havde, og så en dag var det umuligt for hende at være oppe, hun var helt syg af syndenød og ville ikke tale med nogen — og da pludselig skete underet, Gud gav hende troen.

Med det samme måtte hun op af sengen, hun kunne ikke blive liggende der med sin glæde, og lidt efter ringede hun op til præstegården og spurgte, om hun måtte komme og fortælle noget glædeligt. Ja, det måtte hun rigtignok gerne. Men så tog glæden og bevægelsen overhånd over hende, og jeg hørte hende hulke højt i telefonen, og et øjeblik efter var røret lagt på. Da hun lidt senere kom op i præstegården, fortalte hun om sin kamp og om Guds forunderlige nåde mod hende. — Hvor fik vi megen glæde af hende i samfundet.

En af hendes gode venner, fru N., som også havde søgt i lang tid, havde hidtil, efter hvad hun selv fortalte, bedre kunnet se de andres synder end sine egne; men da fru Jensen var blevet omvendt og glædesstrålende kom og fortalte hende det, da, siger hun, forstod jeg, at skulle fru Jensen omvendes, hende der levede et så eksemplarisk liv, så skulle jeg det langt snarere. — Og hun blev det.

Det var forresten fru Jensens gamle far, der på sine gamle dage oplevede en fornyelse i sit gudsforhold, og som herom sagde til mig en dag: »Jo, mit liv i Gud havde det ligesom gammelt syltetøj, det kan komme til at trænge til et opkog.«

I de år havde jeg også en oplevelse, der på en velsignet måde understregede for mig påny, at Gud tit må have vort eget taget fra os for at kunne komme til. Vi havde i huset en ung pige fra et godt troende hjem, og vi var

klare over, at den unge pige var et virkeligt søgende menneske. Ja, jeg husker, at hun flere gange sidst på året lod den ytring falde: »Bare jeg dog kunne få det godt med Gud inden jul!«

Da skete der det ejendommelige, der viser, at Gud undertiden vil bruge noget helt andet end det, vi har udtænkt. Jeg skulle slutte med andagt i missionshuset den aften, da der var »juletræsklipning«, jeg havde også fundet et ord og tænkt på, hvad jeg skulle sige udfra ordet; men idet vi synger sangen før afslutningen, og jeg allerede står oppe foran talerstolen, er det, som Gud tager det hele fra mig — en underlig fornemmelse — og det kan nok være, at jeg måtte til at råbe til Gud i min nød, og så lagde han det ord hen til mig: »Beder, og der skal gives eder osv.« Og netop det ord blev den sidste hjælp for vor unge pige. Hun holdt fast ved løftet fra Herren: »Så skal I få —, så skal I finde.« Og hun fandt.

Blandt lærerpersonalet, som vi havde et godt samarbejde med, føler jeg trang til særligt at mindes førstelærer Johs. Iversen, Andst. Han står for mig som et af de mennesker, som Gud i særlig grad fik lov at vinde skikkelse i, og som en, der var nået langt i det at kaste al sin sorg på Gud. Jeg glemmer i hvert fald ikke den dag, da han kom forbi ude på vejen (jeg var ved at grave i haven), han havde en datter, der var meget syg, måske uhelbredelig, og en søn på 15 år, der var på sanatoriet, og selv var han ikke for stærk, så det kunne nok være svært. Men i samtalens løb sagde han stille til mig: »Der er så mange, der har medlidenhed med os i denne tid; det behøver de nu ikke at have, for vi oplever Herrens hjælp og kraft så forunderligt. Ja, det er, som vi oplever sangens ord: Han os føder og os klæder, *midt i sorgen han os glæder.*«

Mens vi var i Andst, døde en af sognets ældste, den

gamle Chr. Knudsen i Gejsing, knap 90 år gammel. En forunderlig taknemlig sjæl, altid glad og tilfreds. Han stillede så få og små fordringer til livet, deraf kom hans glæde og tilfredshed.

Han var ikke forvænt. Det fik jeg engang et indblik i, da han fortalte om sine yngre dage, og det fik jeg også bekræftet af andre. Når han fortalte om sin ungdom, og hvad han måtte igennem, var det ikke for at blive ynket, men for at fortælle, hvor god Gud havde været mod ham.

Han fortalte da bl. a. om, hvordan han og hans hustru begyndte. Han havde så godt som ingen penge, dem var der jo ikke mange af dengang; men han fik da lidt sparet sammen og købte for dem et gammelt faldefærdigt hus et sted i sognet. I forvejen havde han købt et lille stykke mark et andet sted. Når han så var færdig om aftenen med dagens arbejde, og det var jo gerne sent, så brød han det gamle hus ned og flyttede det hen på marken, og så holdt hans hustru lampen, mens han murede det op. Sådan fik han da til sidst muret et par fag op, ikke et stuehus, men et skur med et lille vindue i, og her boede de så.

Jeg husker, at datteren sagde ved hans begravelse, at der ikke var nogen skorsten på huset; men der var da et rør til røg ud gennem gavlenden.

Tiden gik, og til sidst blev Knudsen så velhavende, at de fik en ko, vistnok ved at købe en kalv og drætte den op.

»Og så en dag, da der igen var gået nogle år,« sagde gamle Knudsen, »og jeg gik ude på marken og nu havde fået 4 køer, da overvældede Guds godhed mig sådan, at jeg måtte på knæ derude. Jeg havde jo kun turdet bede om een ko, og tænk nu havde Gud givet mig fire.«

Gamle Knudsen blev ved med at gå til kirke lige så tit, han kunne; men det tog godt 2 timer at gå til kirken, der var godt 4 km, og Knudsen flyttede jo knapt benene

foran hinanden ved hvert skridt. Det blev ham da også for meget til sidst.

Kort før sin død fik han en hjerneblødning, mens han sad hjemme i sin stol. Et barnebarn, som var hos ham, fik kaldt hjælp til, og lidt efter lidt kom Knudsen til sig selv igen. Men hans venner fortalte mig, at han var helt fortrydelig over det, da de havde fået ham kaldt tilbage til livet. »Nu kunne jeg ellers have været hjemme hos Jesus.«

Mens vi var i Andst, oplevede jeg på særlig måde sandheden af det ord: »Intet er umuligt for Gud.«

Min far havde været en modstander af det med Guds rige, endda en ret stærk modstander. Og rent menneskeligt set så det med hans frelse vel umuligt ud. Men mor og jeg havde lovet hinanden at være udholdende i forbønnen. Og gang på gang kom det ord til mig, når jeg tænkte på fars frelse: »Intet er umuligt for Gud.«

Og så gik årene, og lidt efter lidt begyndte far at søge Gud, han blev en trofast kirkegænger og gik til sidst med til samtalemøderne, dog uden at have fået en personlig tro i eje. Men så sendte Gud ham en meget svær sygdom, som lod ham forstå, at det lakkede mod aften. Far fik lov at ligge i flere måneder, og under besøg hos ham talte vi meget om det med sjælenes frelse og sang salmer og sange. Far havde altid holdt så meget af musik og sang.

Fra disse besøg mindes jeg især en dag, da far selv begyndte at tale om sin sygdom, idet han sagde: »Det er sikkert kræft, jeg lider af, og jeg skal jo nok snart dø; men det er jeg ikke ked af.« Da brød det ud af mig: »Hvornår har du fået det sådan far?« »Det fik jeg en tidlig morgen, jeg lå vågen og var i sådan en nød med min synd. Da hørte jeg Jesus med høj røst sige: Kom

hid til mig — —«. Og så føjede far til: »Og så kom jeg på Jesu ord, og derfor er jeg ikke ked af at dø.«

Senere i samtalens løb brød det flere gange ud af far: »Hvor er det underligt, at Jesus vil have med sådan en stor synder som mig at gøre.« Og så talte vi sammen om nåden og om herligheden derhjemme, som Gud har beredt for fortabte syndere.

Som månederne gik, modnedes far mere og mere til den store rejse. Det med Guds rige blev det første og sidste. Kun morgenandagterne ville han høre i radioen. Ja, jeg husker, at han en dag sagde: »Luk for alt det andet stads, det eneste, der er noget ved, det er morgenandagten.« Mor måtte læse Guds ord for ham, og kom der fremmede, var han glad, når de ville læse et ord for ham eller synge en salme. Og hvor var han glad for pastor Stephansens hyppige besøg.

Sidste gang, jeg besøgte ham, mens han endnu var ved bevidsthed, fik vi også talt en hel del om de ting, der hører Guds rige til, og det var forunderligt at se fars fred og hvile i Gud. Det gik hjemad, og jo før des bedre. Hans tro var så barnlig og tryg. Jesus havde jo sagt: Kom! og det kunne da aldrig falde ham ind at tvivle om, at han måtte komme.

Sygeplejersken, frk. F., sagde flere gange til mig: »Det er et forunderligt dødsleje, det er, som om Deres far ikke ser døden, han ser kun det, der er bagved.« — Og alligevel, hvor var det svært at sige farvel. Ja, døden er en fjende, der skiller ubarmhjertigt det, der hører sammen — men dødens brod er borte, når vi tør tro, at vi skal mødes igen derhjemme.

Næste gang jeg var hjemme, var far ikke mere ved bevidstheden, og jeg glemmer ikke den stund, da han havde draget sit sidste suk. Hvor underligt det end lyder, så havde jeg sådan en lyst til at synge, da vi stod der

alle hans kære omkring hans afsjælede legeme. Mit hjerte var så fuldt af tak til Gud, fordi far nu havde nået det, og den stadige bøn om hans frelse nu var hørt. Helst havde jeg foreslået sangen: »Kimer himmelklokker, der er fryd i dag —«; men vi sang i stedet en af fars yndlingssalmer: »Min Jesus, lad mit hjerte få«, med det skønne vers, som far især holdt af: »Før så mig arme synder hjem med din retfærdighed til dit det ny Jerusalem, til al din herlighed«.

— Med tak til Gud for hans store nåde prøvede jeg siden, om jeg kunne holde det endnu bedre fast: »Intet er umuligt for Gud.« — —

I september 1937 fik min hustru og jeg lov at være med ved »Det 5. nordiske indremissionsmøde« i Oslo. Det var en sjælden rig oplevelse — og hvor følte man sig hjemme blandt nordmændene.

Blandt andet lagde man især mærke til

1. *at de byggede på klippegrund* åndelig talt: Korset — forsoningen,

2. *deres megen sang* — de afgjorte sange — korset var midtpunktet,

3. *deres uforfærdethed.* Den hele sandhed skulle frem, uden at man så eller spurgte til højre eller venstre.

Og så den forunderlige natur. Hvor var der skønt ud over Oslo fjord og op i landet, bl. a. på Frognersæteren. Og nordmændene var ikke bange for at køre os rundt og vise os de kønne steder.

Et enkelt par oplevelser og træk fra mødet kan jeg ikke lade være at nævne. Således understregede pastor Mevik, Norge, meget stærkt, at det egentligt er vor forkyndelse, der skaber det kristne livssyn. Hvis det bliver en let forkyndelse, da får vi en let og ansvarsløs slægt.

Vil vi en stærk og ansvarsbevidst slægt, da må vi have en pietistisk forkyndelse.

Pastor Dahlberg, Sverige: »Jeg så engang en tysk bog, ja, jeg så egentlig kun titlen, men det var også nok, den lød nemlig sådan: Kan en præst også blive frelst?«

Ved udflugten til Frognersæteren var der en svensk præst, der fortalte om lappedrengen Lars Folke, som han havde lært sangen med omkvædet: »Barnetro, barnetro til Himlen er den gyldne bro —«. Drengen brækkede imidlertid sit ene ben og kom langt ned i landet på et hospital i samme by, som præsten boede i. Her kom han til at ligge på stue sammen med en gammel fredløs mand, der skulle dø. Denne hørte sangen, blev grebet af den, og den blev en hjælp til fred for ham — og den blev til velsignelse for mange andre.

»Guds veje er underlige,« sagde præsten, »at jeg skulle de mange mil op i Lapmarken, for at drengen kunne lære sangen, og drengen så brække benet for at komme til at hjælpe en mand nede i den by, hvor jeg boede.«

Professor Hallesbye talte ved et aftenmøde over ordet: »Vi ønsker at se Jesus«, og sagde bl. a.: »Mange er færdige med Jesus. Det var ikke så let endda at blive det. Men alt kan hurtigt forandres. Mor lå lig i julen — jeg var 12 år — hvordan skulle det blive jul? Begravelsen var efter jul, og jeg husker, da de efter norsk skik dækkede kisten, mens vi så derpå, da var det, som hvert spadefuld jord blev kastet på mit eget hjerte. Og så skulle vi hjem; men jeg syntes ikke, der var noget at komme hjem efter. Mor var der ikke mere. *Da ønskede jeg at se Jesus!*

Eller da jeg som 16-årig lå på hospitalet, opgivet af lægerne. Gennem vinduet så jeg de andre gå forbi, men her lå jeg og kunne berede mig på at dø. *Da ønskede jeg at se Jesus!*«

Ved den store aftengudstjeneste prædikede *biskop Lunde,* og det var en oplevelse, trods hans høje alder, at høre hans åndfulde prædiken.

»Livet,« sagde han bl. a., »har den egenskab, at det skræller af; det kan tage alt, men det, jeg ejer herinde,« og så lagde han hånden på sit bryst, »det kan det ikke tage. Hænderne begynder at ryste,« og så rakte han de rystende hænder mod Himlen, »og benene kan ikke længere, som de kunne engang, men lad denne verden tage det alt, mit liv i Gud kan den ikke tage, det er evigt!«

— Det var kun få år, vi fik i Andst, vi kunne jo ellers ikke ønske os bedre forhold at arbejde under; men dels blev der ved at komme opfordringer fra Års-Haubro, og dels spillede problemet med børnenes videre uddannelse ind.

Inden vi rejste fra Andst, oplevede vi den 9. april, den mørke og ydmygende dag. Ved 5-tiden vågnede jeg ved larm fra flyvere, og da jeg løb hen til vinduet og så mod himlen, opdagede jeg sværme af flyvere med hagekorsets mærke. Så var jeg klar over situationen, og jeg sagde til min hustru: »Så, nu er tyskerne over os!« Dagen igennem fløj der store styrker af flyvere nordpå, ligesom jernbanelinien og hovedvej 1 blev overfløjet af lavtflyvende jagere.

Det var lige i konfirmationstiden, vi blev besat, og jeg mindes, hvor underligt det var en aften, jeg var ude til konfirmandbesøg, at sidde bag mørkelagte vinduer og senere på hjemvejen ikke at kunne se de mange lys, der plejede at smile til en fra huse og gårde. Alt var mørkt.

Jeg glemmer heller ikke den tekst, vi havde i kirken søndagen efter besættelsen. Det var ordene fra Johs. ev. kap. 14, 1 ff.: »Eders hjerter forfærdes ikke, tro på Gud og tro på mig —«. Det ord blev sikkert for mange en hilsen fra Gud, der lærte os midt i alt det svære at sætte

vor lid til ham. Og mon så ikke krigens tryk og de usikre forhold, vi kom til at leve under, lærte mange at søge hjælp og trøst hos Herren. Vi ønsker ikke trængselstider; men vi kan ikke undgå at lægge mærke til, at de ofte er de bedste for det, der angår Guds rige og vore sjæles frelse.

Jeg husker i hvert fald, at der gik en del ind i Guds rige i de sidste måneder, vi var i Andst, ja vi havde endda den glæde, efter at være flyttet til Års, at få flere breve fra mennesker, der havde fået fred med Gud. — En dejlig afskedshilsen.

ÅRS-HAUBRO SOGNE

Års-Haubro sogne, der tilsammen udgør et areal på ca. 5600 ha, og som i året 1940 havde et folketal på ca. 4300 (deraf ca. 2300 i Års by), ligger i det vestlige Himmerland, cimbrernes land. Sognene består for største delen af god agerjord, hvilket blandt andet gav sig udslag i, at der var en forholdsvis velstillet befolkning. I Haubro kunne man se den gård, som en af foregangsmændene på landbrugets område, Anton Sørensen, Haubro, havde drevet frem til det enestående. Anton Sørensens motto var, at der hører 3 ting til for at få noget virkeligt ud af jorden, nemlig arbejde og arbejde og atter arbejde.

Adskillige oldtidsfund, deriblandt resterne af en oldtidsby i Borremose, lige uden for Års, stammer antagelig fra cimbrernes tid. Befolkningen stammer sikkert også for en del fra de gamle cimbrer, der var bekendt for deres krigstogter, der kunne gå så langt ned mod syd som til Italien. Vi fik da også at vide, da vi skulle til Års som præstefolk, at himmerlænderne, cimbrernes efterkommere, var et stridbart folk. Og vel vidste himmerlænderne, hvad de ville — det er nu også en fordel, når folk ved det —; men det var en trofast befolkning overfor dem, der havde dens tillid, og det var en trofast befolkning, når det gjaldt kirkegangen og arbejdet i Guds rige, og vi præstefolk ser tilbage på de 7½ år, som vi fik lov til at arbejde i disse sogne, med megen tak til Gud og mennesker.

I foråret 1940 havde vor formand i embedet, provst

A. H. Egeløv, taget sin afsked efter 24 års tjeneste i Års-Haubro sogne. Det havde været en lang og dygtig tjeneste. Provst Egeløv var en myndig provst af den gamle skole, men tillige en aktiv præst og veltalende, aktuel og bibelsk i sin forkyndelse, så menigheden hørte ham gerne.

Det aktive menighedsliv i sognene var hovedsagelig præget af Indre Mission. Der var et ret stort I. M.s samfund i Års og et mindre i Haubro. I Års var I.M.s formand, farvehandler Lars Bjørn, en initiativrig og dygtig menighedsarbejder, bistået af den senere formand, den sympatiske og trofaste disponent Axel Rasmussen, ligeså var indremissionær N. Hansen en virksom medarbejder, for så vidt som hans stilling levnede ham tid dertil.

At der stadig var liv i indremissions-arbejdet, og at det blev velsignet af Gud, fik vi blandt andet at se deraf, at der stadig gik unge og ældre, ja endogså helt gamle ind i Guds rige. Jeg tænker ved »gamle« blandt andre på den gamle kone, der blev et troende menneske, da hun var 84 år, og som ikke kunne blive træt af at takke Gud, fordi han ikke havde ladet hende dø, før den sag kom i orden.

Og der var gamle Meier, som boede på plejehjemmet i Års. Han var tysker af fødsel, født i Flensborg. Også ham fandt Herren, et stort Guds under. Selv sagde han, da han var blevet omvendt: »Jeg har været en udsvævende gast, jeg har tit været i livsfare« (han havde rejst verden rundt som sømand), og så var alvoren der; »men hver gang faren var ovre, så var jeg den samme igen.« — Ja, han skal efter hans egne ord have været en gudsforgående krop, der turede vildt, og fuld af spot var han overfor det hellige og de hellige, ond mod bestyrerinden på plejehjemmet og de andre troende på hjemmet. Hans stående udtryk var dette: »Jeg regner ikke det hellige rak for en døjt.« Når der var andagt på hjemmet, gik

han ud, fortalte han mig, og han føjede til: »Jeg hadede præster, og den værste straf, der kunne overgå mig, var, når jeg skulle følge en dårligtgående mand på hjemmet i kirke.«

Men Gud havde ikke opgivet Meier. Han blev syg, lå i lang tid til sengs, og Gud gjorde det store under også mod gamle Meier. Han blev en fattig synder; men fik også omsider vished for sine synders forladelse; og en morgen kaldte han bestyrerinden ind til sig, fortalte hende det hele og bad hende om forladelse for alt det onde, han havde sagt og gjort.

En dag, jeg besøgte ham og havde sunget salmen »Under dine vingers skygge«, græd han som et barn og udbrød: »O, den nåde at jeg kom med; hvor længes jeg nu hjem, men,« føjede han til, »min frelser ved, hvor meget jeg kan tåle af sygdom og smerte, og han må råde for timen, da han vil hente mig hjem.«

For bestyrerinden, fru Finnerup, blev det en herlig bekræftelse på dette, »at det nytter at bede«. »Ofte har jeg tænkt,« sagde hun en dag, »nej, det nytter da vist ikke at bede for Meier; men jeg kunne ikke lade være, og så kom han alligevel til sidst.«

Og der kom nogle ældre, blandt andre en svag og tungsindig enke, der, da underet var sket, sendte et brev ned i præstegården, hvori der bl. a. stod: »Jeg er så glad, så glad — —. — Skulle flaget ikke hejses i præstegården i dag?« Og af en samtale et par dage senere følgende: »Tænk, nu er alle de troende mine venner. — Og så har jeg så travlt, jeg skal have det fortalt til så mange, og jeg skal have skrevet så mange breve. — Nu gør det ikke noget, om døden skulle komme, for nu er jeg færdig til at rejse. — Nu vil jeg så gerne til alters for at blive bekræftet i syndernes forladelse. Jeg ved, at alt er tilgivet; men det var så skønt at komme til alters også.«

Og der kom unge med. Jeg husker f. eks., at vi en aften i en kirkeuge måtte synge »Kimer himmelklokker —« to gange, fordi der den aften var gået to unge, en ung mand og en ung pige, ind i Guds rige.

I Haubro bør især det store og selvforglemmende arbejde nævnes, som lærerinde frk. Frederiksen udførte både blandt børn, unge og ældre, bistået af I. M.s venner i sognet. Og vi tænker tilbage med stor tak på de venner, »der tjente vel« i menigheden, og på, hvad vi mødte af kærlighed og hentede af velsignelse i hjem som Chr. Holms, N. Haubro, hos Fjordbaks, Centralen, og hos snedkermester Langgaard Pedersens m. fl.

Og vi mindes den gamle trofaste *Sine,* som i sin rullestol blev kørt til kirke; hendes hjerteager var af den gode jord, hvor ordet havde slået rod — og måtte have sin næring.

Og *Magda,* som var hjemme i sin bibel som få, og som i barnlig enfold levede med Gud. Hendes syn blev svagt, så hun ikke mere kunne se at læse — men: »Blot jeg altid må kunne se med troens øje,« var Magdas bøn. Og hun var trofast i bøn og forbøn.

Og der var gamle *J. Andersen.* »Flid, nøjsomhed og gudsfrygt« kunne sættes som motto over hans liv. Og trofast gik han den lange vej til kirke og møde, indtil han en dag sank om — livsvandringen var endt — målet nået.

Taknemmelige var vi også for, at der var unge, som tog mod ordet. Der var f. eks. den lykkelige datter, som tog mor om halsen og hviskede: »Mor, jeg begynder at kunne tro!« Gud havde kaldt gennem konfirmationsforberedelsen — og siden gennem alvorlig sygdom, og nu blev det til en hel overgivelse til Gud.

I disse år havde jeg også en oplevelse, der igen så stærkt understregede dette, at Gud venter på, at hans

børn skal komme i virkelig bøn, for at han kan få lov at velsigne og frelse.

Jeg blev en dag ringet op fra landsbyen Molbjerg i Himmerland og anmodet om at tale ved deres missionsuge den sidste aften, thi den taler, der skulle have holdt mødet, havde fået forfald. Jeg lovede det, og jeg må sige, at det var forunderligt at være med ved dette møde. Jeg kom lige ind i en vækkelse, og efter mødet stod man i eet hjørne af mødesalen og sang lovsange sammen med dem, der var kommet med, og i et andet hjørne af salen var der sjæle i nød. I en samtale jeg fik med en mor, betroede hun mig, at to af hendes børn, en søn og en datter var blevet frelste. Hun kunne ikke blive træt af at takke Gud for hans store nåde mod hende og hendes hjem. Da jeg i samtalens løb spurgte hende om, hvordan det egentlig var gået til, at vækkelsen var kommet, svarede hun: »Jo, vi var kommet i sådan en nød, Guds børn, især for vore unge, og så begyndte vi at bede for alvor, og før vi vidste af det, sendte Gud os denne velsignede vækkelse.«

Foruden det menighedsliv, der var præget af Indre Mission, var der i Års en mindre kreds af Kirkeligt Samfund, der nu og da holdt gudstjenester ved indkaldte præster. — I Haubro var der en frimenighedskreds, som blev betjent af frimenighedspræsten for Vesthimmerland, og som især sluttede op om ungdomsskolen i Haubro, hvis leder var forstander Bistrup.

I Års sogn var der også en lille flok, der hørte til de »Gamle Stiers folk« eller »Roumbevægelsen«. Navnet har bevægelsen fået efter landsbyen Roum, hvor dens første leder, lærer Jensen, boede.

Mit første møde med bevægelsen fik jeg dagen før min indsættelse i sognet, idet en af bevægelsens tilhængere,

som boede på Års mark, bankede på min dør, da jeg sad og forberedte mig på min prædiken til indsættelsen, og der udspandt sig følgende samtale: »Jeg kommer, sendt af Gud, for at indbyde Dem til vort møde i morgen aften.« »Det kan jeg ikke være med til,« svarede jeg, »for jeg skal indsættes i mit nye embede i morgen. — Men De skal være velkommen til gudstjenesten i Års Kirke i morgen formiddag.« »Der kommer jeg ikke,« svarede han. »Hvorfor ikke?« »Det er falske profeter, der står på den prædikestol.« »Så - åh,« svarede jeg, »hvor ved De det fra, De har i hvert fald ikke hørt mig før?« »Nej, men De slutter Dem ikke til de hellige,« svarede han. »Nåh, ikke,« svarede jeg, »da ville jeg gerne stå midt iblandt de hellige i Års.« »De hellige i Års,« sagde han, »der er ingen.«

Selve bevægelsens mål eller motto var det ord, som vi finder i Johs. åb. 3, 2: »Bliv vågen og styrk det øvrige, som ellers vil dø —«. Et udmærket motto. Men så vidt man kan skønne, var bevægelsen dødsdømt allerede fra starten, da den fra allerførste færd manglede de to kristelige egenskaber, som er nødvendige for en levedygtig kristelig bevægelse, nemlig kærlighed og ydmyghed. —

Som ualmindelig gode og tjenstvillige medarbejdere ved gudstjenesterne og de kirkelige handlinger vil jeg mindes kordegn, overlærer Chr. Sand og organist fru Ninna Rasmussen, Års, og ligeledes kirkesangerne, førstelærer Svanholm Pedersen og førstelærer Storgaard, samt organist, lærerinde frk. Frederiksen, Haubro.

Med tak ser vi også tilbage på det meget gode samarbejde med mine to hjælpepræster i Års-Haubro, Daniel Bitsch (1943-46) og Martin Svane (1946-47).

I 1946 fik vi den store glæde at måtte sende vor ældste datter, Inger, og hendes mand, Daniel Bitsch, ud til Indien som missionærer.

Lige siden min barndom husker jeg, at det var mig en glæde at være med ved udsalgene for DMS i Foulum præstegårdshave og at høre om arbejdet blandt hedningerne derude i de fjerne lande. Og som student var jeg altid pastor Th. Madsens hjælper ved disse udsalg, og det at komme til at arbejde for en sag gør den jo ikke mindre kær for en. — Et ekstra opkog fik denne kærlighed dog især i 1929, da jeg lå til sengs i længere tid og blandt andet fik lejlighed til at læse amtsvejinspektør Winklers bog om Kinamission. Ja, det gik mig sådan, at jeg tænkte: »Bare du dog havde været noget yngre, så måske din plads kunne være blevet derude, hvor de trængte så meget til budskabet om Jesus og frelsen i ham.« Og jeg husker så tydeligt, at det blev til den bøn: »Herre, når du ikke kan sende mig, vil du så ikke sende en af mine børn.«

På den baggrund forstår enhver, at da vor datter Inger så gennem børnekredsen i Varde og ad andre veje hørte kaldet, og til sidst sammen med sin mand, Daniel Bitsch, rejste ud til missionsmarken i Indien, så var det i hvert fald ikke for mig en smertens dag, men en glædens dag, trods det svære ved at sige farvel for de mange år. Jeg tror også, at min hustru og jeg var enige om, at det var en nåde så stor at få lov at sende en af vore børn ud til hedningemarken. Det var da også det store lyspunkt ved afskeden, da missionsflyveren »Ansgar« hævede sig og forsvandt for vore øjne for at bære de unge ud til missionsarbejdet i Indien. — Og lad det blive føjet til, at vi forældre oplevede her igen sandheden i dette, at i Guds rige kan det se ud til, at vi giver, men vi får i stedet. Det har vi også fået så rigeligt gennem de år, »vore børn« har fået lov at stå i gerningen. Må de så også have fået lov til at blive til velsignelse derude.

Når vi ser tilbage på de år, vi fik lov til at være præstefolk i Års og Haubro, 1940-47, standser vi ganske naturligt også ved minderne fra besættelsestiden, de 5 onde og lange år.

Efterhånden som krigsårene gik, kom der megen tysk militær til Års, og mange lokaler blev beslaglagt til besættelsestropperne, bl. a. hotel, missionshus, skolelokaler og konfirmandstue. I konfirmandstuen havde vi således mange forskellige soldater og afdelinger på allernærmeste hold, lige fra ældre indkaldte, der ikke var hitlerbegejstrede, til meget ivrige befalingsmænd samt nyuddannede soldater og store drenge. Vi glemmer ikke den dag, en søndag, da disse sidste kom fra Norge, sultne og tørstige. De bad mindeligt om noget mælk at drikke, og da forpagter Lundgaard Larsen skaffede dem noget, fo'r de i det som spæde kalve i sød mælk. — Vemodigt var det også at se disse store drenge sidde og græde som børn, når der kom brev hjemmefra.

At der kunne findes nogle med menneskehjerte selv blandt officererne, fik vi at se en påske, da et par af dem spurgte, om ikke de måtte lægge påskeæg ud under træer i haven og så lade vore mindste børn lede dem op (efter tyskernes skik). Det var rørende at se deres glæde over børnenes taknemlighed, da disse fandt de gemte påskeæg.

Bortset fra mindre gnidninger og ubehageligheder, især der hvor de var indkvarterede, gik det så nogenlunde den første tid. Men selve besættelsen og dens umyndiggørelse af, hvad der var dansk, var et stadigt irritationsmoment, og efterhånden dannedes der jo i det skjulte en virksom modstandsbevægelse med afdelinger eller grupper i de forskellige egne af landet. En sådan var også blevet dannet i Års, Års nedkastningsgruppe.

En dag, det var i 1944, blev den imidlertid optrevlet af Gestapo, og dens medlemmer på en enkelt nær —

ialt 7 — blev taget og ført til Ålborg. Blandt disse var landinspektør Emil Balslev, manufakturhandler Børge Lauritsen og forretningselev Jørgen Rydder, disse tre havde deres hjem i Års. — Den behandling, der blev dem til del i Ålborg, var hård. En dag, da Børge Lauritsens forældre var i Ålborg, så de pludselig deres søn komme gående blandt to gestapoer, blodig og forslået, antagelig efter et forhør. — En dag blev landinspektør Balslev under bevogtning ført til Års til påvisning i sit hjem og fik ordre til kun at tale tysk med sin hustru. Da hustruen ville lægge sin arm om hans skulder, trak han sig ømmende tilbage; tyskerne havde mishandlet hans krop.

Da gruppen havde siddet i Ålborg en tid, blev den en meget kold vinternat på åben lastbil og i meget lidt tøj kørt den lange vej fra Ålborg til København og der indsat i Vestre fængsel. — Da der var gået en tid, må tyskerne igen havde fået et af de anfald, hvor de skulle se blod, og de unge mænd fra Års blev dømt til døden ved skydning.

Den 22. juni 1944 blev jeg ringet op af politimesteren i Nibe, der oplyste mig om dødsdommen og bad mig om at gå ud til de 3 unge mænds pårørende og gøre dem bekendt med dødsdommen. Det var en svær gang; men meget sværere var det jo for dem, der fik budskabet. Den første, jeg kom til, var fru Balslev. Der var tre små børn i ægteskabet, to drenge og en pige, den sidste var født, mens manden sad fængslet, så det var et meget tungt budskab at få. Derefter kom jeg til manufakturhandler Lauritsens, Børge Lauritsens forældre. Da jeg havde fremført mit ærinde så skånsomt som muligt, sank fru Lauritsen ned i en stol, idet hun udbrød: »Nu kan jeg ikke tage mere.« — Da jeg kom til det tredie hjem, enkefru Rydders, var det, som hendes nerver slog klik, ikke så underligt, og hun gik længe frem og tilbage

i stuen, greb pludselig et billede af sin søn og vendte det om, idet hun udbrød: »Jeg kan ikke tåle at se det.«

Da meddelelsen var blevet bekendt, skrev vi omgående en benådningsansøgning og fik en hel del kendte navne på som underskrifter, og derefter rejste der en hel cortege af pårørende af sted til København med ansøgningen og for, hvis det med ansøgningen skulle glippe, da at få taget en sidste afsked med de dømte. Også fru Balslev og de tre børn var med, og min hustru assisterede som barnepige. De to drenge talte meget på rejsen om, at de skulle over at hilse på far. — Forbindelserne var jo imidlertid meget langsommelige og besværlige, og det store rejseselskab måtte overnatte i Odense, og resultatet blev, at de, da de nåede Københavns banegård næste dags middag, fik den sørgelige meddelelse gennem landinspektør Balslevs mor, at de dømte alle var blevet skudt i Ryvangen den nat.

Da efterretningen om Gestapos udåd nåede til Års, gik flagene på halv stang, og mange forretninger fik sørgeflor med mere i vinduerne. Dette tålte tyskerne imidlertid ikke, og de rette vedkommende fik ordre til at få flagene ned og sørgeflorene fjernet.

Læge Otto Tietze, som siden viste sig også at have været en af de meget aktive modstandsfolk, ringede til mig og spurgte, om ikke vi kunne holde en mindegudstjeneste i Års Kirke samme aften. Dette fandt jeg ganske naturligt og lovede at tale, selv om jeg da lå til sengs med feber. Ved telefoncentralens assistance fik vi det bekendtgjort i by og omegn i løbet af kort tid. Da klokken var ca. 18, blev jeg imidlertid ringet op af politimesteren i Nibe; han havde hørt, at vi tænkte på at holde en mindegudstjeneste; det ville han meget fraråde. Jeg fortalte ham da, at det var bekendtgjort og meget vanskeligt at forandre, selv om jeg nok kunne se det risikable

ved at holde den. — Kl. 20 blev gudstjenesten imidlertid holdt, og ikke blot var kirken proppet med mennesker, men udenfor stod der 400-500, som ikke kunne komme ind. Jeg indledte gudstjenesten med at sige, at politimesteren havde frarådet os at holde en mindegudstjeneste, vi ville derfor holde en andagt. Og så sagde jeg akkurat det samme, som jeg ellers havde tænkt at sige.

Vi, der var med til denne mindegudstjeneste, glemmer den sikkert aldrig. Det var tre af byens egne, det gjaldt, kendte af de fleste, og vi følte alle stærkt med deres familie. Der var sikkert ikke et tørt øje i kirken, selv »tyskertøserne« græd; det var jo dog også deres bysbørn, der var blevet så uretfærdigt behandlet.

Næste formiddag blev jeg ringet op af wehr-magten, den ville gerne tale med mig angående aftengudstjenesten. Den ville bl. a. have at vide, om det var en demonstrationshandling. Jeg lå imidlertid igen til sengs med feber, og min hjælpepræst og vordende svigersøn, pastor Daniel Bitsch, foreslog, at han skulle gå hen og tale med tyskerne i mit sted. Dette var sikkert en Guds tilskikkelse, thi mit sind var ikke så lidt opbragt p. g. a. tyskernes lumpne handling, og hvem ved, hvad det kunne have udviklet sig til. Pastor Bitsch svarede derimod på deres forskellige spørgsmål så roligt og uforstående som muligt, og vi hørte ikke mere til dem.

— Den 26. juni 1945, da Danmark igen var blevet frit, blev de jordiske rester af Jørgen Rydder og Børge Lauritsen ført til Års og begravet på Års kirkegård. Ved mindehøjtideligheden blev der talt over de to ord: »Ikke forgæves« og »I tænkte ondt imod mig, men Gud tænkte at vende det til det Gode«. I Talen blev det blandt andet sagt: »Det var en ond dag, hin 9. april. Vi blev som lammet, alt så håbløst ud, og der var mange, der syntes, at vi lige så godt kunne give op over for den store overmagt

og så lade os drive modstandsløst med. — Hvor var vi drevet hen? — I dag kan vi vel se det, ned i afgrunden var vi drevet, i ulykken, sammen med Det tredje Rige, med Hitler og hans bande. — Men der var nogle, der ikke gav op. Da Danmark lå bastet og bundet, værgeløst og hånet, da var der nogle, der satte livet ind for Danmark og dets frihed — de fandt sammen, og de viste os alle, at det nyttede, det var ikke forgæves. De vandt vor ære tilbage, den der var mistet den 9. april. Og de gav os en plads i de frihedselskende nationers række, der hvor vi rettelig hørte hjemme.

Ikke forgæves! Der var andre onde dage, dage hvor det så håbløst ud for den lille flok fra Års. Det var de dage, da de blev fængslet, pint og til sidst ført ud til retterstedet i Ryvangen. — Men Gud tænkte at vende det til det gode. Og så kom deres sidste breve (findes i »De sidste Timer«), forunderlige breve, breve der viser os, at deres lidelser ikke var forgæves, de var blevet beredte til at møde deres Gud.

Ikke forgæves! Så var det da heller ikke forgæves, det som I forældre og Søndagsskolen, FDF og KFUM havde sået af Guds ord i deres hjerter, da de var børn og unge, og heller ikke var de bønner, som var bedt for dem, forgæves.

Må så deres død og det stærke kald, der udgår derigennem ikke være forgæves. Måtte deres død blive nogle af deres kære og nogle af deres bysbørn til liv og frelse, så blev i sandhed det ord opfyldt: »I tænkte ondt mod mig, men Gud tænkte at vende det til det gode.«

Ja, en ond og utryg tid var disse besættelsesår, man vidste sig aldrig sikker. Der kunne også så let være et eller andet i ens prædiken, som ikke behagede vore »hjemlige nazister«, og hvem vidste, om der skulle tages hævn. Jeg blev i hvert fald truet dermed et par gange.

Tilmed var vore to ældste drenge kommet med i modstandsbevægelsen og var med til at hente våben og uddele antinazistiske skrifter.

En nat, da jeg var borte fra hjemmet, var der da også nogle tyske soldater, der bankede på døre og vinduer og vækkede min hustru. De ville gerne have lov til at tale med Holger, vor ældste søn. Der blev imidlertid ikke lukket op, og min kone holdt dem hen med snak. Men da der var blevet nogenlunde ro udenfor, fik min hustru med forpagter Lundgaard Larsens hjælp de to unge mænd hjulpet ud over marker og enge de fire km ud til vore meget gode venner, gårdejer Laurids Hansens, Sjøstrup. Der lå de unge så ude på høloftet i tre dage under fru Hansens gode pleje, inden de vovede sig hjem igen.

Det var også en »mørketid«. Og jeg mindes bl. a. en aften, da jeg prædikede i Giver kirke og var midt i min prædiken, at kirkedøren pludselig gik op, og en eller anden løb til kirketjeneren, hvorefter denne omgående slukkede alle lys i kirken (kirken var ikke mørkelagt). Det var en underlig fornemmelse, at stå der i det mørke rum, ikke én kirkegænger kunne man se. Ét var jeg dog glad for, at jeg ikke var bundet til mit manuskript. Jeg prædikede derfor færdig. Men underligt var det også at se kirkesangeren læse udgangsbønnen; det blev gjort ved hjælp af en lille lommelygte, han tilfældigvis havde i lommen.

Jo, det var mørkt på mange måder.

— Det sidste årstid under besættelsen kom der også store flygtningeskarer til landet. Til Års kom der ca. 500 mænd, kvinder og børn. Hvor var det vemodigt at se disse skarer gå gennem byens gader, når de skulle hen at spise. — Mange tragiske oplevelser kunne de fortælle, og ulykkelige og nedbrudte til sjæl og legeme var mange af dem. Jeg mindes således, at det blev fortalt mig, da

jeg en dag skulle begrave en lille tysk pige, der var død på Års hotel, at hendes mor havde ligget flere dage opløst i sorg og gråd, efter at den lille pige var død, det var nemlig den eneste, hun havde tilbage af alle sine kære.

En dag kom der et ældre ægtepar ned i præstegården, de ville så gerne se forpagterens stald og kreaturer. Jeg fik da at vide, at de stammede fra Østpreussen, og at de havde en gård på størrelse med en dansk proprietærgård. Til sidst havde de ikke turdet blive der længere, granater og bomber regnede ofte ned over egnen, og manden viste mig, hvordan konens håndled var blevet beskadiget af en granatstump. Nu havde de så overladt gård og besætning til russerne, som havde besat området, og disse havde lovet at passe godt på det!!! — Jeg spurgte dem angående deres familie. Jo, de havde blandt andet tre voksne børn, to sønner og en datter; men hvor de var henne, vidste de ikke, alle havde de måttet flygte over hals og hoved og var kommet fra hverandre og var nu spredt for alle vinde.

Flygtningenes leder var en aldrende, men meget myndig mand, ikke bange for at kræve ind, i hvert fald ikke så længe Danmark var besat. Ejendommeligt var det for resten at lægge mærke til, at hans måde at kræve ind på, var, så længe tyskerne rådede: Wir müssen haben — —. (Vi må have ...) Men efter den 5. maj 1945 blev det mildnet til: Wir möchten gern haben — —. (Vi vil gerne have ...)

Men sørgeligt var det at se de store flygtningeskarer, drevet fra hus og hjem og ofte også fra deres kære, overladt til tilfældighedernes spil. — Enkelte gange blev der dog holdt andagt for dem af en tysk præst, som var indkvarteret i Haubro, for resten en meget sympatisk kristen. Tilsyneladende var der god tilslutning til an-

dagterne; men man syntes jo også, at her var nogle, der som få havde kristendommens trøst og hjælp nødig.

Besættelsens fem lange år var fra et rent menneskeligt synspunkt en ond tid; men set udfra et nationalt og et kristeligt synspunkt var det sikkert en frugtbar tid. Vi fandt sammen nationalt, som vel aldrig før, og det samme var vel tilfældet åndelig talt. Modstanden, afsavnet, den fælles lidelse drev os sammen, allerstærkest følte vi det vel, da de skød vore unge mænd. Og det drev mange af os dybere ind i samlivet med Gud, vi kunne simpelt hen ikke undvære ham og hans hjælp dag for dag i disse mørke og usikre tider.

Og bandt de tunge dage os sammen, så gjorde den store glæde den 4. og 5. maj det vel ikke mindre. Vi forstod ikke, at det kunne være sandt, og vi kunne ikke blive færdige med at takke for friheden. — Vi synes blot, at det alt for hurtigt blev en selvfølge.

SKJERN SOGN

Skjern ligger ved hovedlandevejen Holstebro—Varde, omtrent midtvejs mellem de to byer. Mod syd danner Skjern Å med de store, frugtbare engdrag sognegrænsen, og mod nord går sognet op mod de mørke Dejbjerg Bakker. Jorderne langs Skjern Enge er sandmuldede, mens den øvrige del af sognet er ret frugtbart. Beplantningen har taget stærkt til i de senere år, og der findes også flere mindre plantager.

Skjern har i hvert fald fra reformationstiden været et selvstændigt sogn. Kirken hører til de ældste kirker i Danmark, antagelig bygget i midten eller slutningen af det 12. århundrede, opført i romansk bygningsstil af kampestenskvadre. — Døbefonten er sikkert over 800 år, enkel, men smuk, i romansk stil. Altertavlen, der stammer fra 1623, er i renæssancestil. Den smukt udskårne prædikestol er opsat 1627. I folkemunde fortælles, at den mand, der udskar prædikestolen, blev sindssyg under arbejdet, og at han derfor ikke fik den sidste fylding færdig. Interessante er de få velbevarede stolestader med Christian IV's navnetræk og valgsprog: R.F.P. (Fromhed styrker rigerne). Efter at kirken i 1915 er blevet stærkt udvidet, består den nu af moderne kor og tværskib, skib fra romansk tid med bjælkeloft og sengotisk tårn. — I den nyeste tid er kirken blevet udsmykket gennem flere gaver, blandt andet med glasmalerier i korvinduerne. Orgel, tårnur og klokkespil er også gaver.

Skjern gamle præstegård, der ligger ca. 1/2 km fra byen, blev i 1949 solgt og en villa lige ved kirken købt til fremtidig præstebolig. I den gamle præstegårdshave står en sten med indskrift, der fortæller, at her begyndte man i 1887 de store sommermøder, der lige til i dag samler store skarer. Pastor Vilh. Beck var en af de første talere ved disse møder.

I »Skjern sogns historie« hedder det: »Skjern har gennem 600 år været et knudepunkt for egnen, hvilket i de første århundreder skyldtes »Kongelig Majestæts slot« Lundenæs, som lå på næsset mellem de to åer Ommeå og Skjernå«. — Fra dronning Margrethes tid vides slottet at have været i kronens eje. Under Grevens fejde afbrændte Skipper Clement slottet i 1534. Det blev dog bygget op igen. 1661 kom det i privat eje, idet kong Frederik III solgte det for at få penge i den slunkne statskasse efter Svenskekrigen. Forinden var det dog flyttet »ind på land«, og endnu minder to ret betydelige banker ude i engen og gården Lundenæs om, hvor henholdsvis det oprindelige og det senere slot har ligget.

Et andet historisk mindesmærke i sognet er Skjernbro. »All den fart fra Ribe, Warde etc. til Thye, Wendsyssel og Wiborrig falder over Skjernbro,« hedder det i beretningen fra 1638. — Allerede 1513 nævnes broen. Det er i forbindelse med kong Hans' død. Det var i engene ved Skjern Å, at kong Hans styrtede med sin hest, da han ville sætte over under en højflod, og pådrog sig den sygdom, der kort efter forårsagede hans død. —

Fra besættelsesårene 1940—45 findes af synlige minder en stor fællesgrav på kirkegården, hvor op mod et halvt hundrede tyske flygtninge har fundet deres sidste hvilested. —

Skjern sogn har især i det sidste par århundrede kunnet glæde sig ved et rigt åndeligt liv. Det er vist ikke

for meget sagt, at Skjern sogns kirkehistorie er noget af det mærkeligste og mest interessante, som noget sogn i landet kan opvise. Den ene kristelige vækkelse er gået hen over dette sogn efter den anden, men der har naturligvis også været tider, hvor det åndelige liv har været svagt og hendøende. Helt døet hen var det dog aldrig, et eller andet sted i sognet sprang der et lille levende væld.

Den første vækkelse, man ved om, kom til Skjern sogn fra det nærliggende Stauning, hvor pietisten Peder Wedel var bleven præst i 1722. Til hans levende forkyndelse søgte også folk fra Skjern, og der blev snart en kreds af omvendte og troende mennesker, som skilte sig ud fra verden og holdt sammenkomster i gårde og huse, hvor de styrkede hverandre i troen, idet de læste Luthers prædikener, pietistiske andagtsbøger og sang Kingos salmer. Sognets præst kunne ikke tåle denne lægmandsbevægelse, og de troendes fører, Michel Knude, blev anklaget for en provsteret og fik tilhold om at passe sig selv og lade præsten passe religionen i sognet. Efterhånden stilnede røret af.

Den næste vækkelse var stærkt hernhutisk præget. Præsten på den tid var Jens Bering (1761—92). I sin ungdom var han blevet vakt ved pietismens og brødremenighedens arbejde i København. Da han havde forkyndt »det ord om Jesu død og blod« i Skjern i knap en halv snes år, udbrød der en så stor vækkelse — det var i 1770 — »at der«, som det hedder »næppe findes nogen, som ikke er overbevist om sandheden«. Foruden til gudstjenesterne i kirken samledes man nu også i præstegården til *gudelig forsamling* søndag eftermiddag.

Da han blev ældre, og svagelighed vanskeliggjorde ham at overkomme sjæleplejen i menigheden, hen-

vendte han sig til Brødremenigheden om hjælp, og den gjorde i mange år et velsignet arbejde i sognet udfra et forsamlingshus, hvor missionærerne holdt møder, og store skarer samledes, og mange mennesker kom til troen.

Den nidkære Herrens tjener, pastor Bering, fik på en måde en skøn død, idet han 2. søndag i advent 1792 sank død om på kirkegården på vej til kirke. Han ligger begravet på Skjern kirkegård, hvor der står rejst en stor sten på hans grav med følgende indskrift, der er hentet fra liber daticus: »Han døde på kirkegården, omgivet af sin grædende menighed. — På dette sted havde han i 30 år prædiket ordet af hjertets erfaring og havde haft den glæde at se frugt.«

I løbet af nogle år kom der igen en tør tid. En ugudelig herredsfoged forfulgte de troende og fik til sidst Brødremenighedens virksomhed i Skjern forbudt, og missionshuset blev solgt til andet brug. Men livet døde dog ikke hen.

Omkring 1840 blussede det op pany. Ovre på Fyn var der sket en åndelig opvækkelse, den bredte sig til Jylland og var især stærk oppe på Struer-egnen. Herfra fik de troende i Skjern besøg. Disse troende lægfolk — Peder Larsen Skræppenborg var en af dem — talte og sang i gårde og huse, og igen gik der en vækkelsesbølge over sognet. Men atter fik øvrigheden travlt, der blev holdt forhør, og der blev straffet med fængsel på vand og brød eller med bøder. Det var så sent som i 1845.

Nogle år efter begyndte også Kirkelig Forening for Indre Mission sin gerning på disse egne. Blandt andre kom missionærerne Kr. Jakobsen, Kristoffer Hansen, Julius Dahlstrøm m. fl. til sognet, og i 1863 begyndte den første vækkelse i nyere tid, og begyndelsen skete ved en ung piges sygeleje. Hun hed Kathrine Marie og

var af den gamle, gudfrygtige Greenslægt. Fra sit hjem vidste hun besked om Guds riges ting. Lægprædikanter havde holdt møde i hendes hjem, og i 1860 var hun blevet konfirmeret af provst Kjær, en troende mand. Da hun i 1863 blev heftig syg, pintes hun af frygt for døden og begyndte at bede og råbe til Gud om frelse. Provst Kjær blev hentet; han talte med hende og tog hende til alters, og hun fandt hvile i troen på sin Frelser. Hun gennemstrømmedes nu af en glæde, hun ikke kunne holde for sig selv, hun måtte tale derom til andre; men da hun ikke kunne gå til dem, måtte de komme til hende. Hun sendte derfor bud efter venner og jævnaldrende, og når de så stod ved hendes sygeseng, fortalte hun dem om sin oplevelse, om tomheden i verden og om den lykke, hun havde fundet. Og Gud velsignede vidnesbyrdet, så flere blev omvendt.

På samme tid kom der også en missionær fra Brødremenigheden, og der blev stadig flere vakte og omvendte.

Det er muligt, at alvorstiden efter 1864 også havde sin andel i vækkelsen. En af de gamle har sagt, at i de første år efter tabet af Sønderjylland var julegilder med kortspil og dans ukendt i sognet.

Provst Kjær døde i 1869, og provst Gudme blev hans afløser. Han var nylig blevet omvendt, og der gik ry af ham som en begavet og levende prædikant, og Skjern fik i ham en præst, som tog hjertelig del i samfundslivet, og de vakte glædede sig derover. Men sørgeligt nok holdt denne glæde sig så kort, der var noget i hans forkyndelse, man ikke rigtig kunne tage, og resultatet blev, at de troende til sidst splittedes på spørgsmålet »præsten«.

Omkring 1870 begyndte imidlertid Luthersk Missionsforening, kaldet »Bornholmerne«, at arbejde i Skjern,

og de fik straks, måske især på grund af foran omtalte splittelse, stor tilslutning blandt de vakte. Blandt de mænd, som sluttede sig til deres prædikant Christen Møllers forkyndelse og dermed til Luthersk Missionsforening, nævnes Jeppe Bank, Hanning (senere Skjern), Jens Chr. Poller i Skjern og Ebbe Christensen, Albæk Mølle.

Luthersk Missionsforening førte en virkelig levende forkyndelse, om end den efter manges mening var énsidig, især ved dens stærke fremhæven af »Guds nåde uden betingelser«. Der blev mange mennesker ført til livet i Gud både i Skjern og nabosognene. — Dens venner brugte Guds ord flittigt, og mange af de gamle havde et indgående kendskab til deres bibel og stræbte efter at leve efter dens anvisninger.

I 1876 byggede Luthersk Missionsforening et missionshus i Skjern, og i begyndelsen af firserne udgik herfra en velsignet vækkelse, hvor mange unge fandt igennem til tro. Her blev blandt andre de nu afdøde missionærer Anton Poller og Jens Nielsen omvendte.

Den før omtalte splittelse inden for Indre Mission tillige med det arbejde, som Luthersk Missionsforening øvede, var imidlertid allerede i året 1875 blevet provst Gudme for meget, han søgte bort og fik andet embede.

Senere, det vil sige 1890, delte Luthersk Missionsforening sig imidlertid i to, idet en del trådte ud og dannede »Evangelisk luthersk Missionsforening«. De udtrådte mente, at Christen Møller og flere af Luthersk Missionsforenings talere på visse punkter afveg fra den lutherske lære. Resultatet blev altså, selv om det var til stor sorg på begge sider, at missionsforeningen delte sig i to. *Evangelisk luthersk Missionsforenings* formand blev fhv. gårdejer Chr. Mikkelsen, Hemmet, senere stod

nu afdøde gårdejer og amtsrådsmedlem Niels Chr. Mortensen, Smedegård, Skjern, i mange år som dens formand. N. Chr. Mortensen var en højtbegavet mand og en viis og god vejleder inden for Ev. lth. Missionsforening.

Blandt de mænd, der har betydet meget for *Luthersk Missionsforening,* bør bl. a. nævnes snedkermester *Jens Pedersen.* I 30 år var han foreningens kasserer og i flere år dens formand, tillige var han en skattet søndagsskolelærer i mange år. Jens Pedersen var en mand, for hvem alt bundede i Guds nåde, og han var en glad kristen. En af dem, der kendte ham allerbedst, siger: »Jeg synes ordene i Fil. 4,4—5 passede så godt på ham. Han ejede glæden i Herren, og han havde et mildt sind. Sådan var han hjemme, og sådan var han ude.« Ved hans begravelse gav bogtrykker J. Strandbygaard udtryk for personlig taknemmelighed over for Jens Pedersen og karakteriserede ham som hørende til »de stille i landet«. En anden mand fra Indre Missions samfund omtalte J. Pedersens frisind og udtalte, at når Indre Mission og Luthersk Missionsforening var kommet til at stå hinanden nærmere, så var J. P. en af dem, der havde medvirket dertil.

I mange år var J.P. også i landsbestyrelsen for Luthersk Missionsforening, og en af de mænd, han sad sammen med der, udtalte, at J.P. altid havde haft en forunderlig evne til at lede alt ind i et godt spor, så der kom en god udgang af forhandlingerne. — — —

I de sidste mange år har tømrermester *Mich. Vestergaard* været Luthersk Missionsforenings formand.

Ligesom Skjern blev hovedsædet for Luthersk Missionsforening i Jylland indtil i dag, så man der holder dens store møder, som samler vennerne fra de omkringliggende vennekredse, således har Skjern også væ-

ret hovedsædet for Evangelisk luthersk Missionsforenings virksomhed i Jylland til dato.

Forinden den omtalte splittelse i årene 1875—85, var der imidlertid sket det, at livet inden for den del af menigheden, der ikke havde noget med Luthersk Mission at gøre, sygnede mere og mere hen, og kirken tømtes, idet man ikke fik noget ud af at høre den præst, der nu stod på prædikestolen. Men de få, der endnu søgte kirken og søgte sammen til opbyggelse om Luthers prædikener og Brorsons salmer, sukkede til Herren om nyt liv.

I 1885 opfyldtes deres inderlige bønner, og Herren sendte dem i Otto F. Moe pany en præst, som forkyndte hans ord i ånd og sandhed. Den 2. august tiltrådte pastor Moe embedet og prædikede over evangeliet om den utro husholder, ved hvilken lejlighed han om den særlige husholdningsgerning, der var betroet ham som præst, udtalte følgende: »Det er for det første min gerning, at jeg skal forkynde Guds ord; ja Guds ord, ikke mine egne tanker og forestillinger, ej heller noget partis meninger og anskuelser, men Guds ord, således som det er at finde i de hellige skrifter, betjent af profeterne, evangelisterne og apostlene. Og Guds ord er loven og evangeliet.

Det er loven, der siger os, hvad den hellige og retfærdige Gud kræver af os mennesker, og hvorledes han vil straffe dem, der lever i ulydighed mod hans bud, og det er evangeliet, der fortæller os om Guds kærlighed, åbenbaret i Kristus Jesus, hvorledes han for sin søns skyld vil lade nåde gå for ret og forbarme sig over dem, der omvender sig og tror på Jesus. Det er Guds ord, og det vil jeg forkynde. Jeg vil forkynde loven for alle mennesker, først for de vantro — for de selvretfærdige farisæere, der stoler på sig selv og foragter

andre, om det dog ved Mose hjælp og den Helligånds bistand måtte lykkes mig at overbevise dem om, at alt kød har fordærvet sin vej, og at ingen er retfærdig, end ikke en eneste, — og for de lastefulde, for dem, der har sluttet forbund med synden, om det måtte lykkes mig at åbne deres øjne for syndens vederstyggelighed og bringe dem til at frygte for den hellige vrede. Men også for Guds børn vil jeg forkynde loven, thi Guds lov gælder også os, som tror. Når der i vore dage ofte høres den påstand, at loven ikke gælder for Guds børn, da er dette visselig en falsk og ugudelig lærdom. Eller skulle vi, som tror, virkelig være fritagne for lovens fordringer, skulle vi virkelig have lov til at tilbede fremmede guder, at bande og sværge, at vanhellige hviledagen, være ulydige mod forældre og opsætsige mod øvrigheden; skulle det virkelig være os tilladt at slå ihjel og bedrive hor, at stjæle og sige falsk vidnesbyrd? Nej, mine venner, Kristus er ikke syndens tjener, og vi er begravne med ham ved dåben til døden, på det, at lige som Kristus er oprejst fra de døde ved Faderens herlighed, således skulle også vi vandre i et nyt levned. Lad os huske, at det var Guds folk, der fik loven på Sinaj Bjerg, og lad os atter huske på Herrens ord: »Mener ikke, at jeg er kommen for at opløse loven og profeterne, jeg er ikke kommen for at opløse, men for at fuldkomme.«

Ja, loven vil jeg prædike, men også evangeliet om Guds uforskyldte nåde i Kristus Jesus, og det så rundt og fuldt ud, som Gud vil give mig evne til. Men det vil jeg ikke forkynde til trøst for alle mennesker; der er nogle, som kun skal høre Moses, indtil de går i sig selv, det er de mennesker, jeg før nævnede, farisæerne og de, der elsker synden; men for toldere og syndere vil jeg forkynde evangeliet til trøst, om det dog måtte lykkes

mig at føre dem til troen på ham, som er tolderes og synderes ven. Og så, venner, for Guds børn, thi det er jo os, som tro, hvem forjættelserne tilhører, og skønt vi vel vide, at vi har Guds nåde, så trænger vi dog atter og atter til at høre om Guds kærlighed, da vi jo lever hernede i syndens verden, og vor tro på mange måder anfægtes.

Og da jeg nu ved, at Guds ord, skønt det i sig selv er som et tveægget sværd, dog kun virker i samme grad, som Guds ånd får lov til at føre det, så vil jeg altid, førend jeg træder frem i menighedens forsamling, bøje mine knæ i lønkammeret og bede Herren udruste mig med den Helligånds myndighed, at ikke jeg selv, men Guds ånd må føre ordet.

Men det er jo ikke blot min gerning at forkynde Guds ord, jeg skal også forvalte hans sakramenter. Og er det af vigtighed, at ordet bliver prædiket purt og rent og i ånds og krafts bevisning, er det visselig ikke mindre nødvendigt, at sakramenterne bliver rettelig forvaltede; thi sakramenterne, dåb og nadver, er lige så fuldt frelsens midler. I dåben er det jo, at Gud genføder os og gør os til nye skabninger; der er det, at han renser os fra alle vore synder og giver os den natur, uden hvilken ingen kan komme ind i Guds rige. Og nadveren er jo ernæringens sakrament, det sakrament, hvor Jesus giver os sit kød og blod til mad og drikke for det nye menneske inden i os, at det må leve og vokse i kraft. Men nu forvaltes Herrens sakramenter kun rettelig, når de forvaltes efter Herrens egen indstiftelse, og ikke som selvrådige ånder har været frække nok til at fordre ret til, når de forvaltes efter vort eget tykke og bedste overbevisning, og derfor vil jeg også i dette stykke, som en tro husholder, rette mig efter Herrens vilje og forvalte sakramenterne efter den måde, han selv har foreskrevet.

— Ja, venner, således er det min agt at forvalte mit embede iblandt eder; men bed for mig, så mange, som kan bede i Jesu navn, at jeg må få nåde til at udføre dette mit forsæt; thi jeg er jo også af kød og blod, et svagt og skrøbeligt menneske — — —«

»Vi græd af glæde, da vi sad og hørte pastor Moes tiltrædelsesprædiken,« har siden farver Nielsen og hans hustru fortalt, to af de få, der sluttede sig til Indre Mission. Dorrit Marie og Inger Marie Leer hed to andre, og så var der et par søstre, som gik under navnet »æ Aanum piger«. De så så højtidelige og alvorlige ud, at pastor Moe plejede at kalde dem »domkirkerne«.

Til at begynde med var kirkegangen ret ringe, men det varede ikke længe, før kirken blev fuld. Men ellers var forholdene jo triste nok i den første tid. Dertil kom, at pastor Moe var svag af helbred, og »kunne«, som fru pastor Moe skriver, »ikke noget de første dage efter hver søndag«. Dog varede det ikke længe, før Gud lod ham se frugt af hans prædiken. Det var en ung tømrermester, som kom til omvendelse. Han har i et brev selv fortalt således derom: »Da pastor Moe kom til Skjern, gik der de vildeste rygter om ham, bl. a. at han var dreven fra Ærøskøbing af befolkningen. Jeg var et vantro og ugudeligt menneske, men da jeg hørte disse rygter, så besluttede jeg, at jeg ville i kirke og høre den tossede præst. Det var midt i november i 1885, og da jeg hørte pastor Moe prædike, syntes jeg, det var forfærdeligt, at man skulle sidde der og finde sig i at blive stillet i klasse med det aller ringeste udskud af mennesker her i verden. Jeg blev harmfuld derover men trøstede mig selv med, at jeg jo kunne holde mig borte fra at høre derpå.

Men da næste søndag oprandt, kunne jeg ikke lade være at gå til kirke, jeg måtte høre den præst en gang til. Og det kan nok være, at blev jeg harmfuld den første

gang, jeg hørte pastor Moe, så blev jeg for alvor vred anden gang, jeg hørte ham, og jeg gik og rugede over, hvad jeg skulle gøre. Nu var der en sypige i Skjern, som for resten ikke selv var omvendt dengang, men en dag, da hun kom til min kone med noget, hun havde syet, spurgte hun mig, om jeg var omvendt. Jeg sagde koldt nej. Ja, hun havde da lagt mærke til, at jeg havde været i kirke de to sidste søndage. Ja, det var rigtigt nok, sagde jeg og tilføjede, at jeg havde også bestemt mig til at gå i kirke næste søndag, men hvis præsten så prædikede ligesom de to foregående søndage, så rejser jeg mig op, spytter ad ham og forlader kirken.

Det var med det faste forsæt at gøre dette, at jeg gik til kirke den søndag, men der blev ikke noget deraf, thi den søndag slog ordet mig i stykker og det så grundigt, at jeg blev syg, så jeg ikke engang kunne spise min middagsmad, da jeg kom hjem. Min hustru spurgte mig, hvad jeg fejlede, men jeg svarede ikke noget videre derpå, men sank hen i dump grublen over det, jeg havde set og så i mig selv, et fortabt og fordømt menneske, skyldig til helvedes evige luer. Lidt efter kom min hustru ind i stuen og gentog spørgsmålet om, hvad der var i vejen med mig. Jeg gav hende atter et undvigende svar. Men da hun så satte sig på mit skød, tog mig om halsen og sagde: »Nu vil jeg have at vide, hvad det er, der trykker dig«, så måtte jeg gå til bekendelse, at jeg i kirken ved ordet og ved åndens lys havde set, at vi ikke bliver salige, sådan som vi har det. »Det har jeg set for flere uger siden, at vort liv var forkert,« svarede min hustru, »siden den dag, da Ane (en syg kone) rettede det spørgsmål til mig, om jeg ikke kunne sige hende, hvor det skriftsted stod, at Jesu Kristi, Guds søns blod renser for al synd.« — Nogle dage ind i det nye år fik vi det godt med Herren begge to.« — —

I april 1887 skrev pastor Moe til svigerinden Clara Krogh: »Herovre sker mange mærkelige ting, thi det er jo dog i høj grad mærkeligt, at ikke færre end fem personer her i præstegården har omvendt sig i det forløbne år. Verden siger, at de er gåede fra forstanden, og jeg svarer: »Åh ja, lad os kun sige det, men lad os så også føje til: men til troen. Den bevægelse er ikke så gal endda, gid alle ville gøre den.«

En nulevende, fhv. gårdejer og meddirektør i Skjern bank, der kom til Skjern sogn år 1900, siger om Moes forkyndelse, at det var en forkyndelse efter Guds ord, og han føjer til, at han var vant til den forkyndelse der, hvor han kom fra: »Når du er døbt, så er du et Guds barn, og så er alt i orden«. »Men der må nu en personlig modtagelse til i tro. Jeg gik imidlertid i 5 år og var vakt, siger han, men så kunne jeg ikke holde det ud længere, for jeg havde ikke den kristendom, der svarede til Guds ord. Jeg kæmpede nu en hård kamp for at få fred, og Gud gav mig et ord, så jeg kunne tro. Det var en forunderlig oplevelse, og siden har jeg ikke tvivlet på Guds nåde. Der har været mange nederlag og få sejre; men om Guds nåde og tilgivelse har jeg ikke tvivlet.«

Ovennævnte siger også: »Der var et sjældent missionssind i de troende dengang. De talte meget med os om åndelige ting.« Blandt andre mindes han mejeribestyrer Martin Haahr, en mand, der af provst Andersen fik det eftermæle: »Han gik så smukt iblandt os.«

Ja, der var liv og røre i Skjern, der var altid vakte sjæle og mennesker, der kom til tro og fred og blev glade i Herren. Og det ikke alene af sognets folk, men også fra andre sogne, thi i Skjern Kirke sad eller stod der næsten hver søndag mennesker, som var kommet fra de omliggende sogne, ja helt fra Varde og Ringkøbing.

Men var der dem, der sluttede sig til og lod sig over-

tale til omvendelse og tro, så var der også dem, der blev vrede og vendte sig bort, idet de tog påskud af pastor Moes ofte stærke ord på prædikestolen og ved andre lejligheder. Han lagde jo ikke fingrene imellem, når han »straffede synden«.

Pastor Moe havde en særlig forkærlighed for vandrende håndværkssvende, og det var ham altid en glæde at give sig i snak med dem og tage sig af dem. Han kom da også gennem denne kærlighed på en måde til at sætte spor i arbejdet på missionsmarken. Pastor Moes søn Knud Moe fortæller herom: »Jeg husker, at vi en søndag morgen på vej til gudstjenesten i Skjern Kirke mødte en lille flok syngende håndværkssvende. På fars spørgsmål om, hvor de agtede sig hen, svarede han, der sang højest, at de var på valsen for i Varde at finde arbejde, men at det vel var noget, der ikke vedkom præsten. »Om de da ikke kunne tænke sig at følge med til kirke?« »Nej, det kunne da ikke falde dem ind, det var jo bare at spilde tiden, og nu gjaldt det om at finde arbejde.« Far fik dem alligevel overtalt til at følge med, og det vakte jo ikke så lidt opsigt, da menigheden så deres præst med familie træde ind i kirken med et sådant følge. Efter gudstjenesten fulgte de med hjem til middag og blev senere i studereværelset budt på kaffe og cigarer. Men ikke nok med det, far fik dem til om eftermiddagen at gå med i missionshuset for at høre hans udlæggelse af en af Davids salmer. Jeg husker, at far i aftenens løb tog ordet og sagde: »Vi har hos os i dag fire håndværkssvende, som er arbejdsløse og ikke ejer en skilling. Det er vor pligt som kristne mennesker at hjælpe dem, så godt vi kan. Lad os forsøge at give dem noget at bestille.« Resultatet blev, at to af dem næste dag hver fik et job i byen, mens de andre drog videre. Den ene af dem, der blev, var garver, han fik senere sin egen skotøjsforretning. Den anden, Emil

Jensen, som havde været forsanger i koret, fik arbejde som snedker. Han, der var en meget velbegavet mand, blev efterhånden grebet af »ordet« og gjorde et stort ungdomsarbejde i Skjern og rejste senere ud som missionær til Manchuriet.

Et åndens vejr.

Tiden gik, og i 12 år havde pastor Moe gjort sin præstegerning i Skjern sogn. I den tid blev sognet »råbt op« til at høre, ja, mere end det, de tolv år var en stadig vækkelsestid, hvor ikke få mennesker blev vakt op af syndesøvnen og omvendt til Gud, og måske endnu flere var der, som foreløbig kun var nået til det første stade. Som helhed var der nået det, at man »sov« ikke trygt mere i Skjern; der var vakt uro om salighedsspørgsmålet, og der levedes et rigt menighedsliv med møde søndag eftermiddag i missionshuset, hvor pastor Moe ofte førte ordet, med samtalemøde en aften i ugen, med de unges møder, søndagsskole o. s. v.; men så i foråret 1897 brød der en så stærk vækkelse løs, at den berørte næsten hver gård og hvert hus i sognet.

1897, det år har en forunderlig klang i mange Skjernboeres øren, og det hænder ret jævnligt, når man taler med gamle troende mennesker om livet i Gud og spørger, når det begyndte for vedkommende, at man får svaret: »Det var i 97.«

Det var på den tid, at de såkaldte missionsuger begyndte at blive almindelige, og nogle i Skjern syntes da også, at der burde holdes en missionsuge der i sognet. Men da de talte med pastor Moe derom, mødte de mod-

stand. »Her bliver prædiket nok i Skjern,« sagde han. Vennerne gav dog ikke op, da de havde på fornemmelsen, at der for tiden var særlig rørte vande, så der måske kunne gøres en stor dræt, dersom garnene blev kastede ud noget flittigere end ellers. Så allierede de sig med fru Moe, og da hun lod sin mand vide, at djævelen sikkert var ganske enig med ham i hans modstand mod en missionsuge, gav han efter på den betingelse, at de selv skulle ordne alt det fornødne. Så blev der skrevet efter talere, og ugen fastsat til at skulle begynde den 14. februar med fire af egnens præster og tre missionærer som prædikanter, deriblandt Ravens. Men vi vil lade pastor Moe selv fortælle om vækkelsen, som han gør det i skriftet »Ebenezer«:

»En mils vej nord for Skjern ligger Dejbjerg, hvor pastor Norup, en levende og nidkær præst, arbejdede med stor virkning. I januar udbrød der en vældig vækkelse, hvorom der gik mærkelige rygter. Mange i Skjern tænkte: mon noget lignende vil ske hos os? Og det skete. I slutningen af januar kom bevægelsen til Skjern. Vi fik besøg af et par sværmere, en præst og en lægmand, begge af mit bekendtskab. Præsten fik lov til at prædike i kirken, og om eftermiddagen og aftenen overlod jeg dem missionshuset, medens jeg selv rejste til Varde for at prædike der.

Da jeg dagen efter kom hjem, fandt jeg sognet i stærk bevægelse, de to sværmere havde arbejdet til kl. 3 om morgenen. Nogle var blevet omvendte, og de troende stod tvivlende overfor bevægelsen. Der var toner i forkyndelsen, som var dem fremmede. Det havde nemlig ikke så meget været de herrer om at gøre at få folk omvendte som at bibringe de troende deres egne sære meninger, hvilket de dog til deres store beklagelse ikke fik rigtig held med, idet de mødte stærk modstand fra

det samfundsråd, der nogle år forinden var dannet, og som var vel funderet i Guds ord og den lutherske dogmatik.

Efter denne vækkelse blev der så stilstand en 14 dages tid. Men så kom missionsugen, som allerede var planlagt før sværmernes besøg, og da brød der et åndens vejr løs, som jeg aldrig havde tænkt mig at skulle opleve. Om søndagen ved mødet om aftenen i missionshuset mærkedes vejret som et stille åndens sus, en herlig indledning til det stedse mægtigere vejr.

Jeg kan ikke sige, at de taler, som holdtes, udmærkede sig ved særlig dygtighed og kraft, nogle var endog ret tarvelige, og ingen i mindste måde at ligne ved Simon Peters pinseprædiken; men virkningen var mægtig, og man kom uvilkårlig til at tænke på pinsefesten i Jerusalem. Salighedsspørgsmålet stod så at sige malet på alles ansigter, folk lyttede med begærlighed efter at få besked, villige til at gøre efter ordet.

Aften efter aften fyldtes huset, ja de sidste dage af ugen også hver formiddag. Så kraftig var bevægelsen, at gamle folk og syge, som lå hjemme i sengene, også omvendte sig, endog børneverdenen var med i bevægelsen og fulgte levende med ved møderne i missionshuset. Flere bornholmere sluttede sig til kirken, ja selv grundtvigianere omvendte sig til den levende Gud. Der var stor jubel, og mægtig lød sangen både ved dag og ved nat i kirken, i missionshuset og rundt om i hjemmene.

Mærkeligt nok holdt djævelen sig stille hele ugen, det var, som om han var imponeret, kun at man af og til mærkede lidt til ham, når en uvorn ungdom råbte lidt op. Ja, men da ugen var omme, og vejret fra himlen stilnede af, så meldte han sig på forskellig måde.« —

Hvor mange, der virkelig blev omvendt i denne missionsuge og den følgende tid, thi møderne fortsattes ved

hjemlige kræfter, det ved ingen, men at der kunne tælles i snesevis, ja i hundredevis af mennesker, som nu havde vendt det gamle liv i synden ryggen, hvad enten det havde været stygt eller pænt, det er ingen overdrivelse. Endnu så mange år efter kommer der glans i øjet og varme i stemmen, når man i Skjern nævner året 97.

Den vantro verden, som stod imod og gjorde sig hård, spottede og lignede vækkelsen ved skumsprøjt ved havet en stormvejrsdag, der jo nok ser ud efter noget, men hurtigt bliver til intet. Men tiden har vist noget andet, at det var ægte nok med de flestes omvendelse, og der har indtil denne dag været et ualmindeligt stærkt trosliv i Skjern sogn, så alle forhold er blevet præget deraf. Blandt andet begyndte sognerådet fra da af sine møder med Guds ord, og kroen blev købt og indviet til missionshotel. — — —

I 1901 blev pastor Moe forflyttet til Sønder Bjært, men livet gik videre, og som helhed må det siges, at hvad der skete med mennesker i 97, det holdt siden hen, så den påstand har heller ikke passet, at det liv, der var vakt, ville svinde med den præst, som havde været redskab til det.

Pastor Moe efterfulgtes af pastor Westergaard (1901-08) og denne igen af provst Andersen (1908-31), pastor S. N. S. Gundtoft (1931-38) og pastor S. Bækgaard (1938-47). Men Indre Missions trosliv er stadig blevet fornyet. — Nu skal det også siges, og vennerne siger det med tak til Gud, at vel skiftede personerne i præsteembedet; men den ånd, som drev præsterne, forblev den samme. Hertil kom, at Gud også i de svundne år gav sognet betydelige vækkelser, f. eks. i 1906-07, i 1918 og i trediverne.

Gud har været ualmindelig god mod Skjern sogn.

Når troslivet i Skjern bevaredes så sundt under og efter den store vækkelse i 1897, så skyldes det sikkert for en stor del det samfundsråd på 7 mand, som pastor Moe havde fået valgt allerede i 1891.

De syv var følgende:

1. Formand for samfundsrådet, snedkermester Andreas Jensen. Han og hans hjem har haft meget stor betydning for I. M.s samfundet i Skjern. Han var en mand, der stod med begge ben på jorden, han havde sine meningers mod, en solid og dygtig håndværker og forretningsmand, velanskrevet hos sine kolleger og i årenes løb udstyret med mange tillidsposter, bl. a. som medlem af sognerådet og menighedsrådet.

Han vedblev at være formand til sin død i 1932, altså i ca. 40 år.

2. Tømrermester Troels Christensen (se side 129 og side 152).

3. Møller Jens Petersen (se side 149).

4. Portør L. Christensen, en mand, hvem sjælenes frelse lå stærkt på sinde, og en mand, der fik mange venner indenfor I. M.s samfund. I løbet af få år flyttede han fra Skjern.

5. Gartner Th. Oldager. Gartner Oldager var som gartner med til at forskønne sin by, han var utrættelig i at opfordre folk til at plante, selv om han ikke altid fandt forståelse. Han var en glad og frimodig kristen og har haft betydning for sit sogn på flere områder. Indenfor KFUM lagde han ydre mission varmt hen til de unge mænd.

6. Gårdejer Kr. Kjær. Som landmand har Kr. Kjær også været hedeopdyrker og derved med til at skabe samfundsværdier til gavn for sit sogn og sit land. Og oppe ved Kongenshus findes der også en sten, hvorpå Kirsten og Kr. Kjærs navne står indridset. Af tillidsposter havde han flere, bl. a. som medlem af sognerådet.

Han var et frimodigt vidne om sin frelser, og han og hans hjem var en trofast støtte i samfundet.

7. Karetmager Chr. Siersbæk, der var en solid og dygtig håndværker og respekteret som sådan, var ikke en mand af mange ord, men hans ord var vel overvejede, og derfor havde de vægt. Han var medlem af samfundsrådet og dets kasserer i mange år, og han har gjort en stor indsats der.

Ovenstående syv samfundsrådsmedlemmer var blandt de dødes tal, da vi kom til Skjern, men vi hørte ofte deres navne nævnt i taknemlig erindring.

Af andre afdøde, som vi ofte hørte nævnet med tak, og som vi forstod, hver på sin måde havde været til megen velsignelse for deres by og sogn, var blandt andre læge Levinsens, overlærer Lillelunds, realskolebestyrer Johs. Bjerrums, tandlæge Thyssens, lærer Th. N. Thomsens, lærer Pilgaards, inspektør N. J. Mortensens og købmand M. Joh. Knudsens.

I året 1947 fik min hustru og jeg så lov at komme til Skjern som præstefolk og oplevede der 12 gode og rige år.

Vi mærkede straks, vi kom dertil, at det var et sogn med en meget rig fortid åndelig talt, og ofte hørte vi en eller anden af de ældste sige: »Det var i 97«, »sådan var det i Moes dage« eller »sådan var det i provst Andersens tid«. Men samtidig mærkede vi også, at det ikke blot var en rig fortid, man levede på, men man levede også i en rig nutid. Der var livstegn at se på mange måder. Vel fik vi ikke lov at opleve den vækkelse, som vi længtes efter og tit talte om, og som der sikkert også blev bedt meget om; men vi så her som vel i få sogne i vort land, hvordan det 2det og 3die slægtled fulgte i fædrenes spor, een for een gik de ind i Guds rige.

Ja, jeg husker, hvor det betog mig en dag, jeg var ude

i landsognet, og det slog ned i mig: Lige meget hvor du kommer, til Aanum eller Albæk, til Engsig eller Marup, til Ganer eller Hedeby, så ligger der gård ved gård, hjem ved hjem, hvor der, så vidt vi mennesker kan skønne, bor troende familier, der gerne vil tjene Herren.

At slægtled fulgte slægtled havde selvfølgelig først og fremmest sin årsag i det kald, de unge mødte i deres hjem, men sikkert også sin grund i det store og trofaste arbejde, der blev gjort i søndagsskolen, blandt spejderne, i FDF og i KFUM og K. Det var afgjorte og målbevidste ledere, der tog gerningen op der, og det har sat sine spor og vil gøre det fremefter, så sandt det ord står fast, »Kast dit brød på vandet, og du skal finde det længe efter«. I denne forbindelse kan jeg da heller ikke lade være at nævne den store velsignelse, det har været for Skjern, at så mange lærerer og lærerinder både på land og i by har været positivt indstillet overfor levende kristendom. Her har skoleinspektørerne Arendt Nielsen og Kr. Kristensen også været med at vise vej.

Og oplevede vi ikke vækkelsen, så oplevede vi alligevel, at mennesker gennem syndenød og kamp nåede til en levende og bærende tro. En enkelt oplevelse kan jeg ikke lade være at nævne, da jeg derigennem på særlig måde så Guds frelsesvej og sandheden af det ord: »Min kraft fuldkommes i magtesløshed«. Jeg tænker her på fru N. N., en forholdsvis ung hustru og mor. Hun var vokset op i et troende hjem, og Gud kaldte nu stærkt på hende gennem en svær sygdom, som til sidst blev hendes død.

En dag, jeg besøgte hende, kunne jeg se, at underet var sket. »Det er min mors bønner, der har nået mig,« sagde hun, »og tænk, forleden nat vågnede jeg ved det ord: »Hvad enten jeg lever eller dør, er jeg Herrens«. Og nu kan jeg glæde mig i hans frelse. — Jeg ved ikke, om jeg skal ønske at blive rask, Gud må have tag i mig

på en eller anden måde. Hvis jeg blev rask, er jeg bange for, at jeg skulle stå i fare for at vende tilbage til verden. — Jeg ville gerne leve med børnene, men jeg tror, at Gud vil se til dem og min mand.«

Ved senere besøg oplevede jeg, at der var noget af himlen på jord i hendes sygestue. Selv om hun lå i mange smerter, var der en stille hvile i Gud over hende, og det kunne bryde ud af hende: »Hvad enten jeg lever eller dør, er jeg Herrens, det bærer mig«. Åbent og frit bekendte hun for slægt og venner, og hun glædede sig over de troende, der kom og besøgte hende. »De er mine sande venner,« sagde hun, »ja, de er mine brødre og søstre, jeg mærker et venskab, der er så skønt.«

Hun tænkte også på børnene. »Måtte dog min store pige (13-14 år) få velsignelse gennem det, hun oplever ved mors sygeseng.« — Og så fortalte hun om sin lille pige (6 år), som en dag var kommet ind til hende og havde sagt: »Mor, tror du på Jesus?« »Ja, det gør jeg, min lille pige! Gør du ikke det?« »Jo, det kan du regne med, mor!« Det friske svar havde gjort mor så godt.

Da døden nærmede sig, lå hun stadig i meget store smerter og kunne dog udbryde: »Hvor er Gud dog god. Og nu har jeg lært dette: Ikke hvorfor, men hvortil? Og hvis det er sådan, at jeg skal lide, for at de andre kan komme med, så gør jeg det gerne, det kan ikke betales for dyrt«, og så vendte hun sig mod et kruxifiks, hun havde hængende over sin seng: »Hvad kostede det ikke min frelser?« — Lidt efter kom det stille: »Hvis jeg kommer op, så skal livet helt lægges om, og ved De, hvad jeg så også skal? Så skal jeg ud og være god mod nogle gamle og syge og tjene Herren der.«

Hun kom imidlertid ikke op, hendes time var kommet; men vi tør tro, at hun nåede målet, og at hendes sygeleje blev et kald til andre.

— Jeg nævnede før, at vi glædede os over, at andet og tredie slægtled for en stor del fulgte i fædrenes spor. Det var imidlertid ikke det eneste, vi lagde mærke til og glædede os over ved troslivet i Skjern. Vi lagde også mærke til, at det i særlig grad var en glad kristendom, vi her mødte. Det betød ikke, at den var mindre alvorlig, tværtimod; men den havde noget af den rette dybe glæde over sig; og bedre vidner for frelseren end glade kristne findes vist ikke.

Og så glædede vi os over at se alt det arbejde, der var i gang. Jeg tror, der var 17-18 DMS-kredse, foruden KFUK-kredsen og børnekredsene, og der var vel lige så mange bibelkredse. Og dertil kom sudankredse for voksne og børn, skovtoftekredse, herregårdskreds, sømandsmissionskreds, Israelskreds, Blå Kors m. fl. Det betød, at der var missionssind, og at der kom mange i arbejde.

Et andet træk ved menighedslivet, som man heller ikke kunne undgå at lægge mærke til, var det enestående offersind. Det gjaldt ved udsalg og bazarer, og det gjaldt ved ofringer i kirke og missionshus. Ofte har vi ved ofringer i kirken fundet en 500 kr. seddel indsvøbt i en 10 kr. seddel; der var offersind, men det skulle ikke råbes ud. Det var også et smukt offer, der kunne komme ind ved høstgudstjenesten. Vi havde den gode skik, at først gik søndagsskolebørnene op og lagde deres gave på et bord for sig, og derefter kom de voksne og lagde deres gave på altret, og jeg husker, at i de tre sidste år, vi var i Skjern, var der omtrent det samme offer år for år. Børnene lagde ca. 500 kr. på deres bord, og de voksne ca. 5000 kr. på altret. Og i forhold dertil ofredes der året rundt på de mange »offerdage«. Jeg tænkte tit på, når jeg så de manges offersind, at hvis det ord er sandt, at pengepungen er det sidste, der bliver omvendt hos et menneske, så var der i hvert fald mange virkelig om-

vendte i Skjern. — Det kunne da heller ikke andet end fryde en, når man så den glæde og det offersind, hvormed der blev arbejdet ved udsalgene og skaffet gaver og mad til veje, og det var både byboere og landboere. Ja, det var uforglemmelige festdage.

Og så var der orden og planmæssighed i samfundets mødearrangementer og arbejde i det hele taget. Ja, det er selvfølgelig også nødvendigt, hvor der er så mange hjul sat i gang; men alligevel kunne jeg ikke lade være at undre mig over den præcision, hvormed det hele gik. Nå, samfundets mangeårige formand, gårdejer Jeppe Kjær, var her manden på den rette plads. I det hele taget var man tryg under hans kærlige, men bestemte ledelse, de forskellige afgørelser blev nøje overvejet og beslutningen taget for Guds ansigt.

Ja, og så glædede en præst sig selvfølgelig ved det gode og stabile kirkebesøg. Det er nu engang både lettere og skønnere at tale til mange end til få. Og tillige glædede man sig over den nåde og velsignelse, det er, når kirkebetjeningen er på samme linie og både gennem deres arbejde og bøn vil være med at opbygge en levende menighed. Vi var i hvert fald fulde af tak både for den trofaste menighed og den gode kirkebetjening.

Kirkebetjeningen var i vore præsteår kordegnene, lærer L. Petersen, viceskoleinspektør J. A. Søndergaard og snedker Evald Kousgaard Mikkelsen, organist F. Kaspersen, kirketjener Ejner Mikkelsen og graver P. Christensen.

Fra bybilledet bør også nævnes det præg, som diakonerne og deres hustruer på børnehjem, på hvilehjem og på de gamles hjem, satte på det åndelige liv. Diakon betyder jo tjener, og uden at sige for meget kan vi vist godt sige, at de i højeste grad svarede til deres navn. Vi tænker her på diakon Anton Madsens, Morten Jen-

sens, Marius Karkovs, Ole Daugaards og Johs. Kobbelgaards. Anton Madsen, der i mange år var forstander for børnehjemmet »Rosengården« var et virksomt medlem af samfundsråd og menighedsråd og tillige kirkeværge. Morten Jensen var i en årrække ejer af hvilehjemmet »Åhvile« og blev senere rejsesekretær for Blå Kors. M. Karkov var og er stadig bestyrer på De gamles Hjem, og Johs. Kobbelgaard er forstander på børnehjemmet »Rosengården«.

Og så kom man til at holde af Skjernboerne på grund af den dejlige og velgørende ligefremhed, man mødte overalt. Her var man så dejlig fri for alt det opstyltede.

Og en ting mere var så velgørende at møde: det vestjyske lune. Det er nu noget for sig. Det er bl. a. fortalt mig (og oplevelsen er autentisk), at der var nogle mænd fra et nabosogn nede at stange ål på Skjern Enge en vinterdag, og de havde da fået hugget nogle gode ålehuller i isen, men var så kommet i en politisk diskussion. Denne optog en af fiskerne sådan, at han glemte, hvor han var, og pludselig stod han i et af ålehullerne i vand til langt op på brystet. Da vendte en af de andre sig imod ham og sagde stille til ham: »Do kom ves fræ de, do vill sej.«

Der var selvfølgelig også minus'er, det der var mindre godt, i Skjern. Også her ville vi gerne sidde på den øverste pind, og det fører jo let til misundelse og bitterhed.

Der var vel også en særlig fare for Skjern i at komme til at leve på »fornstora da'r«, på den rige fortid, de store minder. Men det går vel let sådan, når man holder af sit sogn og samfundet der, at man har lettest ved at se de gode sider.

Det er sket flere gange, at jeg er blevet spurgt, bl. a. af præstebrødre: »Hvordan er det egentlig at være præst

i et sogn, hvor der faktisk er tre missionssamfund, Indre Mission, Luthersk Missionsforening og Evangelisk Luthersk Missionsforening, som arbejder hver for sig og ud fra hver sit missionshus?«

Spørgsmålet har ikke undret mig, jeg kom vel selv med noget af det samme spørgsmål til Skjern.

Efter 12 års præstegerning i Skjern ville jeg svare på dette spørgsmål med for det første at sige, at jeg ville ønske, at der kun havde været ét missionssamfund, også med tanke på Herrens bøn, »at de alle må være ét«. Og vi ville jo det samme, have mennesker til tro på Jesu forsoningsdød og stå i en stadig helliggørelseskamp for at nå himlen. Det må da også stadig være målet, at de alle må blive ét. — Men dernæst må jeg sige, at selv om der var folk i Luthersk Missionsforening og måske især i Evangelisk luthersk Missionsforening, der kun kom sjældent i kirke, så var der også en flok, der kom ofte og gerne. Ligeledes kom der opfordring hvert år til at tale ved Luthersk Missionsforenings missionsuge, ligesom vi i flere vintre havde fælles ungdomsmøder vinteren igennem, hvor jeg talte over bestemte emner som Fadervor, de 10 bud osv., og hvor vi skiftedes til at komme i hinandens missionshuse. — Også på andre måder var der samarbejde. Og i det daglige arbejde åndeligt som timeligt stod vi med respekt for og kærlighed og tillid til hinanden.

Jeg var heller ikke blind for, at de to foreninger kunne have en fordel frem for Indre Mission deri, at der var mere samling over deres arbejde, de kunne jo samle »hele familien« i deres missionshuse og fik derved mere indflydelse på deres børn og unge, hvorimod det i I.M. bliver mere stykkevis, idet de ældre let kommer til at arbejde for sig, og de unge for sig, især i et stort samfund, og derved går glip af den store velsignelse

det »familiære samarbejde« kan være. På den anden side får K.F.U.M. og K. en meget større berøringsflade udadtil med ungdommen af i dag end ungdomsarbejdet i de to missionsforeninger — når blot det så ikke går ud over den indre kraft. Jeg vil dog tænke mig, at det, jeg kalder det »familiære samarbejde« inden for de to foreninger, og som jeg ser på som en velsignelse, vil blive vanskeligere og vanskeligere i vor moderne og spredte tid, hvor alt, også det åndelige arbejde, skal specifiseres mere og mere.

Personligt har jeg glædet mig over at finde mange venner inden for de to missionsforeninger, og når jeg står med den respekt, jeg gør over for de to missionsforeninger, så hænger det sammen med den kærlighed og tillid, jeg står med over for mange af deres medlemmer. Jeg mødte der troende mennesker, for hvem Guds rige var det første, og for hvem egen og andres frelse var det vigtigste. — Jeg oplevede det blandt andet så slående engang, da min hustru og jeg var budt til aftenkaffe hos fru bagermester Jensen (ev. luth. Missionsf.) sammen med flere andre fra samme missionsforening. Da vi havde snakket lidt sammen, sagde fru Jensen, idet hun trak et rullebord frem: »Nu er det lagt til rette, hvad vi skal i aften (og der lå en stabel salmebøger og andre bøger på bordet), nu synger vi, og så skal vi have et ord fra Bibelen (Åb. 6, de sidste vers) og så et stykke af bogen »med ham til Golgatha«, og så skal vi læse om vækkelsen i Skjern, og hvad der gik forud,« og alle tre bøger lå opslået på det, vi skulle læse.

Det var en god bordopdækning — så kom kaffen bagefter.

Fru Jensen var for resten selv blevet omvendt, da hun gik til præst hos pastor Moe.

Det vil vel være naturligt også at mindes mænd og kvinder, der gennem årene kom til at betyde noget for det åndelige liv i Skjern, ja nogle af dem kom også til at betyde noget længere ud i vort folk, ja, enkelte endog helt ude på Missionsmarkerne. I sidste tilfælde tænker jeg især på kinamissionær *Emil Jensen*, gift med Marie Dalgaard. Marie Dalgaards far, garver Dalgaard, havde to døtre, Marie og Molly, begge betydelige kvinder, som var levende med i samfundet. Marie, den ældste, havde en tid været lærerinde på Nørre Nissum højskole, men blev så forlovet med snedkersvend Emil Jensen, som havde fået plads hos snedkermester Andreas Jensen (se side 131). Hos Andreas Jensen arbejdede han i nogle år og fik i Skjern missionskaldet og blev af D.M.S. antaget til uddannelse og senere udsendt til Kina for at virke som missionær. Senere fulgte Marie Dalgaard efter (1901). I Kina blev de viet, og derude fødtes deres eneste barn, sønnen Aitsi Dalgaard Jensen, som i dag er bankkasserer i Skjern.

Emil Jensen og hustru fik efter manges udsagn lov til at udføre et arbejde for hedningerne, som bar mange og velsignede frugter. Emil Jensen var en rigtig pionermissionær, han havde et godt helbred og et godt humør og var ikke bange for hårde strabadser; og dem blev der nok af. Fru Marie Jensens helbred var ikke så godt, men hendes store kærlighed og aldrig svigtende tjenersind gav hende indgang hos kineserne og var med til at åbne vej for Kristus til deres hjerter.

Det fik også stor betydning for samfundet i Skjern, at det unge par var blevet udsendt som missionærer til Kina. Derved skabtes en meget stærk forbindelse mellem Skjern og D.M.S. og dens gerning, og den kærlighed til gerningen, som yderligere styrkedes gennem de breve, missionærparret sendte Skjern gennem de mange år, er

sikkert baggrunden for de mange D.M.S.-kredse, som man kan glæde sig over den dag i dag.

Desværre blev fru Marie Jensens helbred ringere med årene, og allerede i 1910, efter at have haft et ophold i Danmark, der tilsyneladende gav hende helbredet tilbage, lukkede hun sine øjne i døden ude i Manchuriet og ligger begravet der.

Frk. Gormsen skriver om hendes sidste tid derude: »Det magede sig sådan, at fru Jensen kom til at bo hos mig den sidste tid. Jeg har aldrig før kendt et menneske, der så helt hvilede i Gud, og jeg følte, at den fred og hvile havde hun kæmpet sig til, og derfor kunne hun også forstå andre i deres kampe. Vi, hendes venner i An-tung, talte undertiden om, mens der endnu menneskelig set var udsigt til, at hun kunne blive rask, at Gud tog hende vist hjem, thi vi syntes, at hun var modnet for himlen. Da hun blev klar over, at det gik hurtigt mod enden, kunne hun undertiden udbryde: »Nej, er det virkelig sandt, at jeg skal hjem og se Jesus!« eller: »Ja, det er vist, at jeg går hjem, thi Jesus har betalt på korset for mig.« Mange, mange gange jublede hun: »Så går jeg hjem med frydesang!«

Et enkelt øjeblik kunne hun blive bange for, at det skulle blive mørkt for hende, når hun skulle gå igennem dødens skyggedal; »men Jesus er jo med også der,« sagde hun så, »og han er trofast, sig det til mig, hvis jeg skulle glemme det.« Men der var lys til det sidste, og det blev en stille overgang fra liv til liv.«

Missionær Emil Jensen stod nu ene og følte ofte savnet af sin gode medarbejder; men han tog fat som sædvanlig.

I 1918 fik han imidlertid igen en god medhjælper, idet kvindeudvalgets dygtige og energiske sekretær, *Johanne Hemmingsen,* ankom til Manchuriet i 1917 og i foråret 1918 drog med Emil Jensen som hans hustru op til den

nye gerning i Petune. Og så begyndte de to en rig og velsignet gerning i denne by og senere i Dairen i 1923. Her fik de ti gode år og oplevede, at Gud sendte dem en vækkelse. Missionær Jensen skrev bl. a. hjem sidst i tyverne: »Er her noget vi for tiden trænger til, og som jeg vover at bede alle vore venner være med til at bede meget om, så er det dette, at Herren i nåde vil sende os en grundig vækkelse og en åndsudgydelse, som kan binde os sammen i et helligt samfund, hvori de enkelte må blive bevaret og styrket til at løse deres store opgave på en åndelig måde.«

Der havde jo været arbejdet i over en menneskealder på disse egne, og der var mange barnedøbte kristne af 2. generation, som ikke havde haft deres personlige oplevelse med Gud. Mange steder sukkede missionærerne over åndelig død og verdslighed. Derfor trængte længslen efter vækkelse sig stærkt frem. Og vækkelsen kom, en forunderlig gudhengiven vækkelse, som missionærerne ikke kunne blive trætte af at takke for, blandt andre formidlet gennem den norske kvindemissionær frk. Monsen, som Gud brugte til så megen velsignelse derude i de år. — Det var en oplevelse at høre hende fortælle derom på sine rejser i Danmark i 1932.

I 1933 måtte missionær Jensens forlade missionsmarken, da kræfterne ikke slog til mere.

Han fik så nogle år sammen med sin hustru i Skjern, hvor de boede i den nuværende præstebolig hos fru Molly Petersen, der jo var søster til missionær Jensens første hustru.

De sidste år missionær Jensen levede gik det stærkt tilbage med hans helbred, og 2. juledags morgen 1943 blev han kaldt hjem til Gud. — Han ligger begravet på Skjern kirkegård.

Fru Johanne Jensen fortsatte imidlertid sit arbejde

for hedningemissionen på hjemmefronten. Og som mangeårigt medlem af D.M.S.' bestyrelse og af D.M.S.' kvindeudvalg har hun udført et godt og velsignet arbejde. Lige til sin død i 1961 har hun utrætteligt talt Ydre Missions sag ind i vore hjerter ud over det ganske land. Hun var grebet af Herren, frelst i de unge år for at tjene — og det slap hende aldrig, for hun blev den inspirerende og varmhjertede taler, som D. M. S.' venner så gerne hørte. — Hun var også blandt dem, der var med til at vække kaldet til en missionsgerning i vor ældste datters hjerte.

Vi, der kom fru Jensen på nært hold, kunne ikke undgå at mærke, hvor det ord »Kina« (»Manchuriet«) havde brændt sig ind i hendes hjerte, det fyldte hende. Ja, jeg har ofte tænkt på, når jeg hørte hende tale om Kina, mon hun ikke har det som en vis engelsk dronning, om hvem det blev sagt, at hvis man kunne åbne hendes hjerte, så ville man finde det navn »Calais« skrevet i det. Sådan tror jeg, det navn »Kina« var skrevet i Johanne Jensens hjerte.

De sidste år hun levede, kunne vi nok mærke, at kræfterne tog af og ikke så underligt, hun blev 83 år. Vi, hendes venner, prøvede da også engang imellem at sige til hende, at hun dog vist havde lov til med god samvittighed at lægge op. Men vi talte for døve ører, og til sidst blev vi klare over, at hun sikkert var en af dem, der måtte blive ved til de falder i gerningen. Og det fik hun lov til, tro i gerningen til det sidste og frisk i sit vidnesbyrd, så snart hun var på talerstolen.

Da hun lå på Tarm sygehus, og det lakkede mod enden, sagde hun: »Jeg fik det ord med mig: »Hvad enten vi lever eller dør, hører vi Herren til,« det er herligt.« Og så strålede hendes levende øjne.

Da en af hendes venner fra Skjern besøgte hende den

sidste dag, hun levede, fik denne som den sidste hilsen fra hende: »Vi har det bedste til sidst.«

Fru Molly Petersen, garver Dalgaards yngste datter, var gift med møller *Jens Petersen*. Møller Petersen, der stammede fra Albæk Møllegård i Skjern sogn, drev i mange år ved siden af sit mølleri en stor forretning i korn og foderstoffer med stor dygtighed. I de senere år af sit liv var han med i ledelsen af Skjern bank som dets meddirektør. Jens Petersen var på sin jævne og stille måde og ved sit milde sind en vellidt mand, der igennem de mange år fik mange tillidshverv betroet. Han var således medlem af sognerådet og i kortere periode dets formand, og han var medlem af skolekommissionen, menighedsråd og samfundsråd (se side 136), og i dem alle et skattet medlem. Som formand for K.F.U.M. i mange år i sine yngre dage, har han været til hjælp og velsignelse for mange unge mænd.

Det var om J. P., at biskop J. Gøtzsche engang sagde: »Denne mand var ikke for stor til at bøje sig ned og samle en tændstik op, om han havde tabt en sådan; men han var så stor, at han ikke klagede, om han havde tabt flere tusinde kroner ved en kaution.«

Fru *Molly Petersen* er kendt som en stor personlighed, en lederskikkelse med et sjældent ydmygt og kærligt sind. Ja, jeg tager ikke i betænkning at sige, at man skulle lede længe efter hendes lige. Mange har i årenes løb søgt råd og bistand hos hende; enker og ensomme mennesker og småkårshjem har hun været til megen velsignelse for, man gik ikke forgæves til hende. Uden for hjemmet blev hendes evner taget så rigeligt i brug. I søndagsskolen, der havde hendes store interesse og kærlighed, arbejdede hun i mange år, ligeledes i K.F.U.K.s ungdomsafdeling. I D.M.S.' kvindekreds har hun gjort et meget stort arbejde. Hun var også i børneværnet, i

D.M.S.' kvindeudvalg og i bestyrelsen for Skovtofte og meget mere.

Det er dog særlig inden for I.M.s samfund, hun har haft størst betydning, og man kan godt sige, at hun var en sjælden kraft der.

Et lille glimt fra et møde for Arbejdernes Bibelkreds, som hun havde åbnet sit hjem for, giver også et indtryk af den ånd, der besjælede hende. Der blev den aften indledt over 1. Kor. 13, kærlighedskapitlet; men der var enkelte i flokken, der sad der med den krævende kærlighed. Da sagde fru Molly Petersen på en stille og ydmyg måde: »Øv selv kærlighed, og du skal møde kærlighed, det er min erfaring.«

Hermed passer også en lille sang, som søndagsskolen skrev til hende i anledning af hendes 70-års fødselsdag, og hvori det bl. a. hedder:

Med smilet du altid os mødte,
så stille du vandrede om,
med kærlighed tog du imod os,
var altid så mild i din dom.

Hjemmet, som hun og hendes mand dannede sammen, var et smukt hjem, hvor der levedes et harmonisk liv. Man mødte stor gæstfrihed i det hjem, og der kom mange gæster, også mange af D.M.S.-missionærerne; fru Molly var jo gennem sin søster »i familie« med dem.

Alt i alt kan det siges om de to mennesker, at de ved deres liv og virke har sat spor, der sent vil slettes.

Fru Molly Petersen, som var primus motor i alt, hvad der angik Bazar og udsalg, havde en ualmindelig god hjælper i fru *Mariane Jensen*, en kvinde der selv op i sin høje alder var ladet med energi og i besiddelse af en sjælden frimodighed, som måske nok undertiden blev misforstået af dem, der kun kendte hende flygtigt.

Hun har selv fortalt, hvordan hun som barn var meget livlig, fuld af kunster og mod på livet. Da hun kom ud at tjene første gang, det var i Bøvling, havde hun bestemt, at nu skulle livet leves med dans og løjer. »Men,« sagde hun, »så kom pastor Busch til Bøvling, og så fik jeg andre ting at tænke på, for da gik der en vækkelse over sognet.« Og hun blev ikke Guds kald overhørig, men besluttede at leve sit liv med Gud. Og det skønne var, at jo ældre hun blev, des stærkere blev hun i troen. — Det var også hende, der engang sagde: »Vi skal passe på at komme helt ind i de helliges samfund, hvis vi står i yderkanten, så visner vi.« Og hvor hun elskede at arbejde med i Guds rige, og vi er mange, der husker episoder fra samarbejdet med hende, impulsiv som hun var.

Hver sommer havde vi udsalg til fordel for D.M.S. Det blev holdt i præstegårdshaven. Sådan en dag er man jo meget afhængig af vejret. Et år regnede det så voldsomt lige fra morgenen af. Da klokken var ti ringede fru Molly Petersen til fru Jensen: »Sig mig, Mariane, hvad skal vi dog gøre? Vi kan da ikke stille borde op i det vejr, det hele drukner jo i regn.« »Jo,« sagde fru Jensen, »du skal bare lade dem køre bordpladerne ud i haven.« »Ja, men Mariane, dette her er så på dit ansvar.« »Nej, det er endda ikke, det skal do møj højere op med. Men for resten, så skal vi jo ikke bruge tørvejr før klokken 13.« Og de fik tørvejr; da klokken var 13 skinnede solen, og det blev den ved med hele eftermiddagen.

Samtidig var hun jo dybt alvorlig, som følgende uddrag af et af hendes breve til hjemmet, skrevet fra en kvindelejr, giver udtryk for: »Ja, Gud give mig nåde til at leve mit liv til daglig, så jeg kan være et anbefalingsbrev fra min himmelske fader til de kære, der blev mig betroet. Men ak, Herren hjælpe mig, der var så mange mangler,

så megen egenkærlighed; men jeg beder atter og atter, at Gud vil lægge sin gennemborede hånd over mine mange fejl og fald, at mit liv dog ikke skal blive en hindring for nogen i dette at gå ind i Guds rige.«

Fru Jensen var gift med smed Jensen, en rolig og meget lun ægtefælle. Ofte havde han og jeg talt sammen om, når jeg besøgte de to, at det jo ikke altid var så let, når det var konen, der kommanderede. Det var vel ikke fri for, at der kunne være lidt af det i dette ægteskab. I hvert fald skriver hendes datter, der elskede sin mor så højt: »Mor var lille af vækst, men hun manglede ikke myndighed, og hun kunne så godt lide at kommandere.« I 1952 holdt smed Jensens guldbryllup, en dejlig fest, præget af ham, som de gerne ville tjene. Ved festbordet sagde smed Jensen bl. a. til mig: »Nu har mor regeret i 50 år, no er vi enige om te a ska bestem et di sidst o'er«. Nogen tid efter var jeg på besøg hos de to, og jeg spurgte da: »Nå, hvordan går det så, smed Jensen, med at kommandere?« »Åh,« sagde han, »a lod et blyw ve de gammel, de andt de vil blyw så sær.«

— Blandt dem, der ikke blot kom til at betyde noget for det åndelige liv i Skjern, men også længere ud, bør blandt andre nævnes missionær Troels Christensen, redaktør Hans Graversen og bogtrykker E. Strandbygaard.

Indremissionær *Troels Christensen* (se side 129 og side 136) har som tømrer og bygmester været med til at sætte sit præg på Skjern by og sogn rent håndværksmæssigt, idet han i den tid, han øvede sit håndværk, opførte adskillige huse i by og på land. — Som mangeårig forstander for søndagsskolen i Skjern og som leder af I. M.s samfund fik han også lov til åndeligt at sætte sit præg på Skjern. Ikke mindst ved samtalemøderne var han til hjælp og velsignelse for mange.

I de senere år af sit liv lagde han sit håndværk til side,

idet han blev indremissionær og især rejste for børnegudstjenestesagen. Jeg har personlig hørt ham tale til børn flere gange, hvilket han havde en forunderlig evne til.

Redaktør *Hans Graversen* havde i sine yngre år været grundtvigsk højskolelærer og senere redaktør af I. C. Christensens tidsskrift »Tiden«; men under sit ophold i København blev han ført ind i mere afgjort kristenliv. Gudsordet mødte ham stærkt. Han kom i forbindelse med Brorsonskirkens menighed og dens præst, Vilh. Kold. Denne og pastor Skovgaard-Petersen, der da var forstander for bibelskolen, fik meget stor betydning for ham. Og gennem bibelskolen førtes Graversen ind i det arbejde, der blev hans livs skønneste, nemlig at holde bibelkursus. Denne hans gerning huskes endnu ud over landet.

Kort efter, at han var begyndt med sine bibelkursus, flyttede han til Skjern og fik stor betydning for by og omegn. Han gav blandt andet så meget ved vore samtalemøder. Hans »hjertebørn« var vel Københavns kirkesag og Blå Kors; men alt missionsarbejde lå ham inderligt på hjerte.

Graversen var et meget taknemligt menneske og kunne blandt andet ikke blive træt af at takke Gud for den velsignelse, han havde fået gennem sine hustruer (Graversen var gift to gange). På den sten, som han har rejst på sin første hustrus, Barbara Graversens, grav, lod han da også det ord indriste: »Hun var mit livs gode engel«.

Mange er sikkert de, som mindes Graversen som manden med det store hjerte. Var der mennesker, det kneb for, også rent økonomisk, så var Graversen og hans nulevende enke, Nelly Graversen, altid til rede med hjælp og ofte med afsavn for dem selv. Hans Graversen var tillige meget flittig til at besøge syge og gamle og bragte

megen velsignelse med sig. Selv da han blev lagt på sygelejet, blev han til stor velsignelse. Det evangelium, som han havde forkyndt for andre, bar ham så forunderligt igennem den sidste svære tid. Jeg husker f. eks., at jeg under et besøg hos ham på den tid, før han blev kaldt hjem, blev modtaget med de ord: »Jeg er færdig, jeg er færdig!« Og da jeg spurgte, om det var til at rejse hjem, svarede han: »Ja, jeg er færdig til at rejse hjem,« og så strålede hans ansigt.

En af de sidste dage, han levede, fortæller hans hustru mig, sagde han til hende: »Når jeg ikke er her mere, husk så, at du er aldrig alene, for Gud er altid hos dig. — Et Guds barn er aldrig alene, husk det!« Hun føjede til, da hun fortalte det: »Hvor har jeg tit været glad for de ord, når savnet føltes stærkt.«

Hans Graversen ønskede kun dette ene som sit eftermæle: »En mand under Guds velsignelse.« Det ord står nu på hans gravsten.

Bogtrykker *J. Strandbygaard* kom til Skjern fra Sdr. Omme og blev her forlovet med sin senere hustru og trofaste og betydelige medarbejder, Johanne Nielsen. I sine unge år kom han igennem til bevidst tro og var levende med i den vækkelse, der fulgte i pastor Moes spor. Lige til det sidste var det hans store glæde at mindes de dage og fortælle om den betydelige og velsignelsesrige vækkelse.

Der stod respekt om Strandbygaard, han var på mange måder en betydelig mand, der kom til at øve en stor indsats på forskellige områder. Han oparbejdede således, bistået af sin hustru og senere af sin søn, E. Strandbygaard, sin forretning fra en meget lille begyndelse til en omfattende virksomhed, hvor bl. a. DMS-bladet og mange af DMS's bøger blev trykt gennem årene. Samtidig har Strandbygaard også ofret meget af sin tid i kommunens

tjeneste, gennem flere perioder har han som sognerådsformand med stor dygtighed og fremsynethed været med til at lede byen ind i en god og sund udvikling. Tillidshverv fik Strandbygaard mange af, som den der havde sin bys og sin egns agtelse, således som medlem af provstiudvalget, af menighedsrådet og af samfundsrådet. Han og hans hustru udfyldte en stor plads i IM's samfund og hørte til de trofaste støtter.

I 24 år (1925—1949) fik han lov at være med i Dansk Missionsselskabs bestyrelse, og han gav ofte udtryk for, at de år var en meget rig tid i hans liv.

Strandbygaard har engang udtalt sin livserfaring i de ord: »Når jeg ser tilbage på mit liv, må jeg undres over Guds miskundhed.« — Når jeg tænker på Strandbygaard, sådan som jeg kendte ham i de år, vi var præstefolk i Skjern, så mindes jeg ham blandet andet som den, der så at sige hver søndag sad på sin vante plads i Skjern kirke, og når jeg så ham sidde der, vidste jeg, at der i hvert fald var en i kirke med et ydmygt lyttende sind og en, der bad for den, der skulle forkynde ordet. Eller jeg tænker på Strandbygaard, når han sammen med andre kom op til nadverbordet. Jeg tror, det så at sige var hver gang, han var i kirke. Et par gange sagde han til mig bagefter: »Der er måske nogle, der ikke forstår, at jeg går så ofte til alters; men jeg kan ikke undvære det, jeg trænger sådan til Guds nåde.«

Eller jeg ser ham for mig, når han på sin særegne måde hilste goddag på en, idet han forlod kirken. Bøjet til legemet var han jo blevet, især på grund af sin hoftelidelse; men for mig stod han åndelig talt som en af de rankeste i Skjern. — Jeg husker ham også fra vore små fortrolige samtaler på kontoret i Skolegade. Han var en god ven og en viis rådgiver.

Nævnes skal også fabrikant *Jens P. Siggaard og hustru.*

De kom til Skjern i 1911, og han overtog der en tricotagefabrik. Senere blev han sognerådsformand i en længere årrække og gav sig helt i kommunens tjeneste. Sognets ve og vel lå ham meget på sinde. Men også på anden måde blev hans evner og kræfter taget i brug. Han var medlem af menighedsrådet, hvor han en tid var næstformand, også i samfundsrådet har han haft stor betydning, og han og hans hustru har hver for sig været meget virksomme og trofaste i IM's samfund.

Især bør J. P. Siggaard måske nævnes som den dygtige søndagsskolelærer. De børn, der havde ham som lærer, glemmer ikke let hans friske væsen både ved undervisningen og i legen, når søndagsskolen var på udflugt.

Da fru Siggaard lå på det sidste på Tarm sygehus, og mand og børn stod sammen om hendes sygeseng, bad hun dem om at synge N. P. Madsens sang: »Du kommer, Jesus, til mig ind, og så er solen tændt — —.« Da de nåede til sidste vers, kunne de kære ikke synge med mere for gråd; men så sang fru Siggaard helt alene det sidste vers: »Du kommer, Jesus — om ej før, så når jeg skal herfra, og kysser øjet, når jeg dør i dig — halleluja!«

Nævnes med tak skal også det meget fortjenstfulde arbejde, som afdøde kordegn, lærer *L. Petersen,* har gjort ved at samle og udgive de to meget interessante og oplysende bøger: »Gennem seks hundrede år« (Af Skjern sogns historie) og »To hundrede års trosliv« (Af Skjern sogns historie).

Og der var *Peder Korsgaard.* Igennem en lang årrække var Peder Korsgaard ringer og graver ved Skjern kirke, og man glædede sig over at se Korsgaard og hans hustru i deres tjeneste ved kirken. Hvor holdt de af den tjeneste, og de stod og tog så kærligt imod de mange, der kom i Guds hus. — Peder Korsgaard blev meget betroet i sin by. Han var en tid medlem af både sogneråd, menigheds-

råd og IM's samfundsråd. Desuden var han søndagsskolelærer gennem mange år. Det var også skønt at komme i Korsgaards hjem, og de, der var sammen med de to i DMS-kreds 37, gemmer mange gode minder fra møderne der. Korsgaard var forankret i Guds ord, en åndelig vismand.

Og mindes bør gårdejer *Knud Knudsen,* Aanum, i daglig tale »Knud i Aanum«. »Han var agtet og æret af alle, og vi kunne ikke se nogen fejl hos ham,« siger en, der kendte ham på nærmeste hold. — K. Knudsen var, skønt han var med i meget arbejde, dog af de stille i landet. Han var medlem af sogneråd og menighedsråd og i årenes løb med i ledelsen af de fleste virksomheder i sognet og på egnen. Til det sidste var han medlem af IM's samfundsråd. Hans råd var værd at lytte til, for det var altid præget af at være besindig mands tale.

Efter hans død skrev pastor Axel Fr. Moe: »Knud i Aanum hører med til mine barndoms- og ungdomsminder, og hans skikkelse og klare, gode øjne står så levende for mig. — Ja, de gamle går bort, og vi savner dem, måtte vi deres børn, vandre ad de samme stier og tjene den samme Herre og frelser og bekende hans navn frimodigt, som de gjorde det.« — Ja, Knud i Aanum fik lov til at bekende sin frelser, så det huskes den dag i dag. En af de mange venner, der sammen med andre var gæster i hjemmet en aften, fortæller mig, at aftenen begyndte med, at Knud bad en inderlig bøn, og derefter læste han et stykke af en af Fibigers bøger. Det var om at få ret begyndt.

Mindes bør også træhandler *Niels Jensen.* Hans liv og færden var i høj grad præget af de to ord: Gudsfrygt og nøjsomhed. Hans plads i kirken og missionshuset stod aldrig tom, såfremt han da ikke var syg. Og det lå ham stærkt på sinde, at hans børn skulle følge efter. En søn-

dag, da der var møde i missionshuset, og trælhandler Jensen egentlig ikke var rask og derfor havde regnet med at blive hjemme, stod han alligevel op og gik til møde for at få de unge til at følge efter. — Hans færden var stærkt præget af redelighed over for hans medmennesker, og han sagde aldrig noget ufordelagtigt om et andet menneske, og tålte heller ikke, at hans nærmeste gjorde det (selv om det måske nok var sandt). Prøvede hans børn at gøre det i hans nærhed, lånte han dem et blik så skarpt, at de med det samme holdt inde. — Hans kærlighed til DMS var meget stor, og han fulgte meget interesseret med i dets vidtforgrenede arbejde.

Han hørte til de stille i landet; men han var en af dem, der prøvede at leve sin kristendom.

Mens vi var præstefolk i Skjern, oplevede vi den dag, da Skjern blev købstad, det var i 1958. En begivenhed, der i første række skyldtes borgmester O. K. Nielsen, en mand, der med stor dygtighed og ansvarsbevidsthed har været med til at styre sognets anliggender. Dagen, der blev en stor festdag for Skjern, begyndte så smukt med, at man under borgmester O. K. Nielsens ledelse lagde blomsterkranse på de mænds grave, som i svundne år havde tjent byens vel. Derefter var der festgudstjeneste, hvor man til sidst blev mindet om Davids 127. salme: »Dersom Herren ikke bygger huset, er bygningsmændenes møje forgæves; dersom Herren ikke vogter byen, våger vægterne forgæves — — —.«

Af nulevende medarbejdere i Skjern mindes vi de skiftende forstandere for søndagsskolen, skrædder H. K. Nielsen, møbelfabrikant M. K. Madsen, skoleinspektør A. Søndergaard og konsulent A. Ammitzbøll, og formændene for KFUM og K, manufakturhandler Johs. Holm og maskinarbejder Viggo Østergaard, kasserer, frk. Anna

Grene, overassistent Erna Knudsen, telefonist Petra Stampe og fabrikant Emma (Tutte) Nielsen, og formændene for IM-samfundet, snedkermester P. Bisgaard og hotelforpagter H. Rysgaard. Disse har hver for sig gjort et krævende og selvforglemmende, men også rigt velsignet arbejde inden for de respektive arbejdsgrene.

Mens vi var i Skjern begyndte arbejdet »Unge Hjem« at vinde indgang i mange byer og sogne. Vi indbød også til »Unge Hjems aftener«, og der var stor tilslutning. Manufakturhandler Johs. Holm, der ledede disse møder, gjorde her, som andre steder, hvor han var med i arbejdet, en enestående og uselvisk indsats.

Tillige havde vi i Skjern en meget skattet medarbejder i kredssekretær og indremissionær Alfred Hansen, der fik lov til at gøre en velsignet gerning i Skjern og inden for Skjern omegns KFUM og K.

Desuden vil vi mindes mange, mange andre, mænd og kvinder, unge og ældre, hvis navne der ikke bliver plads til her, men som har gjort et trofast og velsignet, og måske ofte upåagtet arbejde blandt børn, unge og ældre, for at Herrens sag kunne fremmes.

Fra »Skjerntiden« er der mange besøg hos syge og ved dødslejer, som jeg sent vil glemme, og her skal nævnes nogle enkelte af dem.

Der var besøgene hos overlærer *Astrup*, en mand, der i sin bedste alder blev lammet på balancenerven, så han havde ondt ved at gå over et gulv og rystede meget på begge hænder, ja, hele kroppen, og som blev nødt til at tage sin afsked i den tidlige alder. Jeg er tit kommet i det hjem med det ønske, at jeg måtte bringe en velsignelse, en opmuntring, til den mærkede mand og hans hustru, og så var det altid mig, der fik velsignelsen ved at se den forunderlige tålmodighed, hvormed han bar

sit kors, og den hvile i Guds vilje, der prægede ham. Han modnedes for Himlen. Jeg blev også klar over, hvorfra han hentede sin kraft, det var fra et inderligt bønsliv, fra Guds ord og fra et godt hjem.

Det var noget af det samme, jeg mødte hos *Chr. Rahbæk*, Albæk, en mand, der i mange år var bundet til sengen af ledegigt, men som bar det med et sjældent taknemligt sind.

I min begravelsestale over ham, ser jeg, at jeg blandt andet sagde: »Personligt er det, jeg længst vil mindes fra Chr. Rahbæks sygeleje, den takkens prædiken, jeg mødte i dette hjem. — Der er nogle mennesker, der får lov at prædike ved deres mundtlige vidnesbyrd. Der er andre, der får lov at prædike ved deres daglige liv og færden. Men nogle fik lov til at holde den vanskeligste af alle prædikener, nemlig at prædike gennem den måde, hvorpå de bar deres lidelser og prøvelser. Til disse sidste hørte Rahbæk.«

Jeg glemmer især ikke den dag, da jeg stod foran hans seng, og foran mig lå han, mærket, fortrukket i alle led, bundet for bestandig til sengen, og så brød det ud af ham: »O, hvor har vi dog meget at sige tak for!« Og så takkede han Gud for hjem og børn og sin trofaste hustru og aller mest for nåden i Jesus Kristus.

Eller jeg tænker på dødslejer, der gjorde et særligt indtryk på mig. Der var gårdejer *Anders Siersbæks* dødsleje. Jeg var bedt om at komme ud til Lille Nørgaard for at tage ham til alters. Børneflokken var samlet; men vi regnede da ikke med, at det var hans sidste aften. Da altergangen var forbi, brød den ellers så stille og fåmælte mand ud i en jublende tak til Gud og sine kære. Og selv om han lå træt og forpint og afkræftet, så var der en så forunderlig glæde og fred over hans ansigt, så jeg uvilkårligt måtte tænke: »Død, hvor er din brod?«

Derefter kom der en inderlig bøn til de kære, idet han vendte sig til hver enkelt af dem, om at leve med Gud, så de alle kunne mødes derhjemme. En bøn, et minde, som jeg er vis på, de aldrig glemmer.

Og så talte han igen om Guds nåde og trofasthed, så stille, men så stærkt og ægte. Det var, som om han ikke kunne blive færdig, ja, det var, som om vognen holdt for døren, og der skulle lige siges endnu et ord, et sidste farvel. En forunderlig afsked.

Da dette farvel var sagt, var det, som om de sidste kræfter var opbrugt, og han lå stille hen, indtil Gud hentede ham næste dag.

Eller jeg tænker på arbejdsmand og slider *Marinus Jensens* dødsleje, han var 82. Han lå på de Gamles Hjem, og 8 af hans 9 børn var samlet omkring ham. Han savnede stærkt den niende og udtalte sit ønske om også at få ham at se, og så føjede han til: »Og så ville jeg så gerne se jer alle, også når det gælder mødet i Himlen.«

Vi kom også til at tale om tiden, da børnene var små, og om, at der skulle noget til dengang til dagligt brød til de mange munde. »Ja,« sagde Marinus Jensen, »og daglønnen var dengang ofte kun 50 ører,« men så føjede han til: »Det var ikke meget til så mange, men det slog til.« Da brød en af døtrene ind og sagde: »Ja, far, vi har aldrig sultet — der er så meget at sige tak for!«

Og der var fhv. gårdejer *Bojle Nielsens* dødsleje. Bojle Nielsen var en af dem, der fik lov at gå hjem »med sejrsklang«. Det er jo så let at synge og tale derom, når man er ung og rask, og livet smiler til en; men det er et langt større vidnesbyrd, når et menneske på sit dødsleje, omgivet af de kære, som han nu skal sige farvel til, får lov at gå hjem med sejrsklang, og det fik Bojle Nielsen lov til ovre på Tarm sygehus.

Svag var han, sidste gang jeg så ham derovre, men

han ville så gerne have sunget sit yndlingsvers, sidste vers af »En dalende dag — —,« og det sang vi:

Så slumrer jeg ind i dit hellige navn,
du våger til natten ender;
når morgenen stiger, jeg er i havn,
og fædrelandet genkender,
da kysser jeg med usigelig fryd
de naglemærkede hænder.

Jeg glemmer ikke hans sang og den fred, der lå over ham. Det var næsten, som om noget af Himlen var på jord. — Hans allersidste hilsen blev: »Nu går jeg hjem til Jesus!«

Ved besøg hos gamle kunne man ikke blive fri for at lægge mærke til, at der især var fire ting, der gang på gang mødte en, nemlig taknemmelighed, glæde, Guds fred og himmellængsel.

Ja, en af de første, jeg besøgte på de Gamles Hjem, *Chr. Nielsen (Kloster)*, var endda blevet bange for, at han var for glad, at det skulle være sværmerisk. Jeg trøstede ham med, at jeg ville ønske, at jeg kunne være lige så glad, om jeg nåede op i hans alder. — Han fortalte mig så om, hvor forunderligt Gud havde maget det, så han også var blevet et troende menneske, selv om han havde strittet imod længe. Da jeg gik, udbrød han: »Se, hvor solen skinner, det er Guds smil. Ja, jeg er næsten i paradis, og Guds nådesol skinner over mig.«

Der var dog én ting, han var bedrøvet over, nemlig, at han ikke kunne få sine naboer på de Gamles Hjem med ind i Guds rige.

Eller der var fru *Faurholt*, der var så barnlig glad og lykkelig ved tanken om at skulle hjem. Hendes yndlings-

sange var: »Jeg går med sang ad Sion til, så himmelglad i sind, jeg når engang, når Gud det vil, ad perleporten ind«, og linierne »Når hytten falder, så får vi kronen, og al elende er så dermed endt«.

Eller *Marie Olsen,* Gamles Hjem, der på sin 98 års fødselsdag udbrød: »Når jeg ser tilbage, så er det tak og atter tak for Guds nåde mod mig; hvor har han dog været trofast.«

Eller fru tømrer *Andersen,* der så syg og hjælpeløs gentog sit yndlingsvers:

Jeg er så glad, så inderlig glad,
thi jeg har hjemme i Himmelens stad.

»Hvorfor mon jeg skal ligge her?« sagde hun en dag, »jeg ville så gerne have været hjemme forleden nat, da jeg var så syg — men der må vel være en gerning, jeg skal udrette.« Og så sang vi på hendes opfordring: »Din lovsang, o Fader i Himlen, jeg ønsker at være på jord.«

Eller slagter *Beiter,* der ikke kunne blive træt af at takke Gud for et helt livs nåde, for et lykkeligt hjem og for den ualmindelig gode, troende mor, han havde haft.

Eller gamle *Jørgen Hansen,* Jernbanegade, der en dag sagde til mig: »Jeg kan undertiden råbe helt højt i tak til Gud. Hvor har han dog været mig god.«

Og der var *Peder (Fiskbæk) Jacobsen.* Over hans liv kunne det i sandhed skrives: »Der er nogle, der bestandigt går, som de gik kongebud, de er vidnesbyrd iblandt os om så kongelig en Gud — —.« Vi, der har kendt ham, glemmer ikke hans lyse smil og hans takkende sind. Det var en glad og lykkelig kristendom, vi der så, en kristendom som smittede. Men det betød ikke, at han var overfladisk i sit Gudsforhold, nej, han var tværtimod meget afgjort og alvorlig. Man kan måske sige, at hans

kristendom spejlede sig i nogen grad i hans aftenbøn. »Jeg må bede hver aften,« sagde han engang, »Herre, tilgiv mig, at jeg er så lunken og så sløv — Herre, tak, at du stadig vil dække mig med din nåde — Herre, hvis det bliver min sidste nat, tag mig så af nåde hjem til dig.«

Han var så bange for, at han ikke skulle røgte sit ansvar over for penge ret.. »Det er lettere at have for få end for mange penge,« sagde han engang, og så tilføjede han: »Jeg har prøvet begge dele.«

Han var også ked af, at han ikke havde den samme nidkærhed som i de unge dage, og han mindedes i den forbindelse 1897, hvordan Emil Jensen (kinamissionær) og han gik op på markedspladsen i Skjern, idet han uddelte traktater, og Emil Jensen aflagde et vidnesbyrd for markedsgæsterne. Han fortalte også om en mand fra Hanning, som havde sagt nej til traktaten med de ord: »Hvad skulle jeg med den?« Emil Jensen sagde da til ham: »Det skader da ikke at tage den i lommen, så kan du jo læse den, når du kommer hjem.« — Nogen tid efter kom den samme mand til Peder Jacobsen og var i nød med sin sjæl og blev kort efter en troende mand.

Ja, Peder Jacobsen gik kongebud. Og vil vi spørge om hemmeligheden deri, så siger ovennævnte sang os også noget derom, »deres liv har skjulte kilder, dybe væld, som ingen ser, de har hjemme i den stilhed, hvori kun det største sker«. Og det passede også på Peder Jacobsen. Hvor levede han i sin Bibel, og hvor søgte han hen, hvor Guds ord lød, så længe han kunne.

Skræddermester *Poulsen,* der blev 90 år, var en af de stille i landet, men han var til at stole på og bundærlig som forretningsmand. Poulsen var en prøvet mand, hans anden hustru døde fra syv ukonfirmerede børn; selv måtte han gennem mange år klare sig med ét ben. Han var et alvorligt Guds barn, men en sjælden glad kristen.

Sang og musik var hans store glæde, og han kunne tit, når smerterne i det ben, han ikke havde mere, blev for stærke, stå op om natten og sætte sig til orglet og spille og synge de himmelske lovsange.

Fabrikant *Peder Marius Nielsen,* maskinfabrikken »Herborg«, hvor levede de af Guds ord. I dag lever mange troende mennesker for en stor del på kristelige bøger og andagtsbøger; men de to gik til kilden, og der hentede de deres åndelige styrke. Nåden alene, det Jesus har gjort, var deres åndelige klippegrund, og det bar dem op i den høje alder, ja, ind i døden. Jeg husker, at fru Nielsen sagde til mig en dag, vi talte om alt det, der vil anklage os og tage troen på Guds nåde fra os: »Ja, alt om mig og i mig siger nej; men Jesus og hans ord siger jo.«

Poul Chr. Jacobsen, som kunne fortælle om et af de første sommermøder, som blev holdt i Skjern, det var i 1889. Mødet blev holdt på pladsen syd for kirkegårdsdiget. Pastor Vilh. Beck var taler, og der var samlet mange mennesker, også fra de omliggende sogne. Især to ting kunne han huske fra det møde. For det første, at Vilh. Beck sagde: »Folk tror i almindelighed, at Jesus er salig i sin Himmel, og det kan godt være, at folk vil stejle lidt, når jeg siger, at Jesus ikke er salig i sin Himmel, så længe der er en sjæl på jord, som ikke er frelst.«

Det andet, der havde prentet sig ind i hans hukommelse, var det indtryk, det gjorde på ham at se den hjertelighed og kærlighed, hvormed de troende fra de forskellige sogne hilste på hverandre.

Poul Jacobsen var et takkende menneske selv oppe i den høje alder. En af de sidste gange, jeg besøgte ham, brød det ud af ham: »Jeg kan ikke blive færdig med at sige tak for alle Guds mange gaver, når jeg sidder og tænker, eller når jeg ligger vågen om nætterne — ja, jeg synes, jeg kunne bruge en hel evighed til at sige tak i.«

Så sad han et øjeblik, og så føjede han til: »Ja, jeg har ikke andet end tak, når jeg ser tilbage; men jeg har ikke andet end synd og atter synd, når jeg ser på mig selv. Jeg troede som ung, at det ville blive bedre og bedre med årene; men nej, det bliver ikke bedre, tværtimod.« Og så løftede han sine øjne mod et ord, der hang på væggen, »Jesus elsker dig.« »Tænk,« sagde han, »at han kan det, det bliver en større og større gåde med årene; men også en større og større nåde.«

Og der var *Hans Iversens* i Engsig. Jeg siger vist ikke for meget, når jeg betegner dem som virkelig fromme. Hvor var Hans Iversen løst fra denne verden, det var Jesus, det var nåden ved Golgathas kors, og det var tanken på Himlens herlighed, der fyldte ham. — Og fru Iversen? Ja, det var det at nå hjem; og mere end én gang gav det sig udtryk i de ord: »At vi dog ikke skal lade os bedrage og ikke nå den herlighed, han har beredt for os.«

Og skønt var det at besøge *Niels Kr. Mikkelsens* i Sdr. Kjærgaard. De havde et sjældent godt hjem, der ikke blot blev børneflokken, men også mange andre til åndelig velsignelse. N. Kr. Mikkelsen var en fredens mand. Det var ham, provst Andersen sagde om engang, da der var valg til en eller anden bestyrelse: »Lad os få N. Kr. Mikkelsen i den bestyrelse, så får vi ingen vrøvl.«

Og hvor fik vi mange hyggelige stunder hos pens. lærer *N. Chr. Nielsen,* når han drog frem af mindernes væld fra skolegerningen i Ganer, en gerning, han havde været så ualmindelig glad for, og når han delte ud af sine rige erfaringer fra livet med Gud. Han var en sjælden glad og tilfreds kristen.

Chr. Hansen og *hustru,* et par sjældent fromme mennesker. Man kunne ikke lade være at lægge mærke til, hvor det var dem begge om at gøre, at der kom en ånde-

lig velsignelse ud af det, når de havde bedt sammen til fødselsdag eller lignende. Derfor var der altid sørget for, at vi skulle have et ord fra Bibelen og et stykke af en eller anden god bog.

Man kunne heller ikke lade være at lægge mærke til det vers, der hang i ramme på væggen:

I mit hus du ej bande må,
men hellere ud af døren gå;
Gud hører det i Himmerig
og straffer både dig og mig.

Hans Poller, en fredens mand, en sjælden taknemlig, tilfreds og glad kristen, ja, man kunne blive opbygget bare ved at se ham. Krumbøjet og stiv var han i alle lemmer af slid og gigt; men man mødte ham altid syngende. Og når kirketjeneren om aftenen satte klokkespillet i gang, og der blev spillet »Nu hviler mark og enge«, så sad gamle Hans Poller med vinduet på klem og sang med.

Mourids Poulsen, der havde en legemlig svaghed at slås med hele livet. Jeg spurgte ham en dag, vi kom til at tale derom: »Har det ikke været svært hele livet at have haft et dårligt helbred at slås med?« Han svarede: »Jeg har tit tænkt på, hvor mon jeg havde været, om ikke Gud havde haft det bånd på mig. Nej, Herren vidste nok, hvad han gjorde.«

Chr. Bork. Sent skal jeg glemme den glæde og tilfredshed, der lyste ud af hans ansigt. Og ved hans begravelse sagde jeg blandt andet: »For Borks vedkommende er jeg ikke i tvivl om, hvori hans glæde og tilfredshed bundede. Det bundede blandt andet i tre ting. For det første i det ord: Beder uafladelig! Thi Bork levede i et inderligt bønnens samliv med sin frelser. For det andet bundede det i,

at han lagde sit liv og alle sine forhold i Guds hånd, og så lod han dem blive der. Hans stående vending var jo denne: »Jeg har lagt det hele i Guds hånd.« For det tredie skyldtes det hans taknemlighed. Taknemlighed og glæde hører sammen. Og Bork var ret et takkens menneske. Hvor ofte har jeg ikke under prædikenen hørt det lyde halvhøjt nede fra Bork: Tak! Tak! Og når han så var til alters, lød det igen, når han fik brød og vin og et Guds ord med på vejen: Tak! Tak! Og man kunne mærke, at det kom fra hjertet.

Når jeg nu har nævnt alle disse kære gamle, så skal det vist føjes til, at selvfølgelig havde de alle deres at slås med af synd og modgang og livets genvordigheder. Men for os, der kendte dem, står de som mennesker, der af Guds nåde havde lært den svære kunst »at ældes smukt«.

Nu og da kom man også til troende mennesker, der var inde i tvivl og anfægtelser. Jo nærmere man kommer lyset, des mere ser man jo af mørket og synden i ens eget liv, og det spørgsmål kan jo nok komme til en: Kan det virkelig være tilgivet altsammen? — Jeg mindes dog ikke at nogen blev i anfægtelsen, Gud hjalp igen sit barn til troens hvile.

Således husker jeg, at vor gode ven, afdøde skrædder-mester N. Chr. Jensen, en dag klagede over, at det var blevet så mørkt for ham. Det var, som om mindet om fortidens synder havde taget troen fra ham. Gud svigtede dog ikke sit barn; men gav ham troen på Guds nåde og kærlighed tilbage ved på særlig måde at række ham ordet fra Rom. 8, 1: »Så er der da nu ingen fordømmelse for dem, der er i Kristus Jesus.« Og jeg tror ikke, jeg har besøgt ham en eneste gang siden, uden at han på en eller anden måde fik den begivenhed og det ord draget frem. Og så strålede hans øjne af tak og glæde.

Ved hans begravelse fandt jeg det da også naturligt at lade det ord være teksten for det, der skulle siges.

Jeg mindes også, at jeg en dag talte med en gammel kvinde, som fortalte mig, at hun som regel kunne hvile glad i troen på sine synders forladelse; men nu og da satte Djævelen an på hende og mindede hende om alle hendes synder og søgte at få tvivlen listet ind i hendes sjæl. »Hvad gør De så?« spurgte jeg. »Så gemmer jeg mig igen hos Jesus,« svarede hun. Og det var jo den helt rigtige vej at gå med ens tvivl og anfægtelser.

— — — Jeg har nu nævnt nogle enkelte af dem, der er gået bort, og som jeg mindes med glæde og tak, der kunne nævnes mange, mange flere, og kan være, at han, som kender hjerterne, og som har sagt, »at den største iblandt jer er den, som tjener«, ville have draget andre frem. På den store dag vil vi sikkert få mange overraskelser på dette punkt.

Desværre svigtede mit helbred ofte i Skjern, hvilket faldt lidt tungt på mig ved tanken om alt det, jeg derved forsømte i min gerning. Gang på gang mindedes jeg dog pastor Jørgensens vise ord: »Min sygdom er en vigtig del af min præstegerning.« Måske Gud netop derigennem lærte mig bedre at forstå dem, der var i sygdom eller anden modgang. Og så var det mig en stor trøst, at kirkeministeriet bevilgede mig hjælpepræster i de sidste mange år, så jeg fik en god hjælp i det daglige arbejde.

Disse hjælpepræster var følgende: Harald Nielsen (1949—51), Ib Windeløv (1951—53), Finn Brautz Mathiesen (1954—56), Jens K. J. Smidt (1956—57), Paul Tolsgaard (1957) og Børge Krogh (1958—59).

Pastor F. B. Mathiesen blev i 1956 gift med vor yngste datter Elisabeth.

Inden jeg slutter dette mindekapitel om Skjern, vil jeg gerne endnu en gang understrege den store, ja, afgørende velsignelse, en vækkelse er for et sogn. Intet sted har jeg vel set det som i Skjern; men det gælder for enhver by og ethvert sogn, der oplevede noget lignende. Og jeg forstår så godt den præstebroder, som havde været præst i et sogn på Skjernegnen, og som nu var flyttet til en anden egn i vort land, da han ved et besøg i vort præstekonvent sagde: »Hvor vi dog trænger til en vækkelse på de egne, hvor jeg nu er præst. Ja, I skulle lige ned på de egne, hvor der ikke som her er gået en vækkelse over sognene, og I ville bedre skønne på de kår, vækkelsen har givet jer.«

Det er mig heller ikke muligt at slutte »erindringer« fra de fem pastorater, som vi fik lov at være præstefolk i, uden at nævne den tak til Gud, som mit hjerte har været fyldt af ved tanken på de 35 lykkelige præsteår. Det var nåde over nåde. Og jeg kan ikke lade være at takke ham for den trofaste medhjælper, han gav mig i min hustru. For det gode hjem og for hendes opmuntringer i gerningen. — Og Gud skal have tak for den børneflok, han gav os, og for de mange, mange glæder, som han gav os gennem dem, både som små og som voksne. — Jeg kan heller ikke lade være at takke ham for de trofaste hjælpere, han gav os i præstegården gennem de mange år. Det var ofte meget, der krævedes af dem, og der var ikke noget, der hed 8 timers arbejdsdag; men de var os en uvurderlig støtte i vor gerning.

Søndagsskolekongressen i Toronto.

I de år, jeg var præst i Skjern, fik jeg lov at få en enestående oplevelse, idet jeg var med som deltager ved søndagsskolekongressen i Toronto.

I 1936 var jeg blevet opfordret til at træde ind i udvalget for Indre Missions Børnegudstjeneste i Danmark.

Det var med megen bæven, at jeg forholdsvis unge mand sagde ja dertil, hvilket enhver forstår, når man tænker på hvem, der sad i udvalget. Det var prøvede og erfarne mænd som pastor Chr. Bartholdy, provst Vibe Petersen, provst Rendtorff, landssekretær Julin, løjtnant Hundevad, pastor Chr. Jensen m. fl. Men det blev en rig oplevelse at sidde i udvalget i de 20 år, jeg var med. Og arbejdet, vi havde med at gøre, at være med at føre børnene til Kristus, er jo et af de skønneste i verden.

I 1949 blev jeg valgt til formand for udvalget, og det var i denne egenskab, jeg sammen med landssekretær C. M. Julin og sekretæren for de københavnske søndagsskoler, overlærer R. J. Mathiesen, fik lov at være med som søndagsskolens delegerede ved den uforglemmelige søndagsskolekongres i Toronto i Kanada i eftersommeren 1950.

Udrejsen kom af forskellige grunde til at gå over England, og vi tre forannævnte tillige med bagermester Vinther, Viborg, der rejste privat til kongressen, startede fra Esbjerg den 24. juli.

Det første, der skete, efter at vi var kommet om bord i »Kronprinsesse Ingrid«, og skibet havde lettet anker, var, at skodderne blev sat for, og »høje hatte« blev anbragt ved hver enkelt køje og rammer anbragt omkring bordene. På spørgsmålet om, hvorfor disse foranstaltninger blev foretaget, fik vi som svar, at det ville blive en hård tørn, vi kom ud for. — Vinther gik straks til køjs, han kendte sig selv og sin egen svaghed overfor søgang. Vi andre tre gik imidlertid op på dækket, og da vi først kom ud på havet, kan det nok være, at vi blev gynget; men tilsyneladende gjorde det os ikke noget. Det blev imidlertid ved den tid på aftenen, da vi skulle have

lidt at spise, og vi gik til et dækket bord, det værste vi sikkert kunne gøre. Det varede da heller ikke ret længe, inden jeg begyndte at svede, og appetitten blev helt borte. Og straks begyndte Julin sekunderet af Mathiesen at spørge mig, om jeg var syg, jeg så så bleg og lidende ud. Selvfølgelig prøvede jeg at holde mig så godt, jeg kunne; men pludselig mærkede jeg, at jeg var færdig, og een, to, tre var jeg nede på »et vist sted« og ofrede »til guderne«, som man siger. Jeg fik mig derefter anbragt på ryggen i køjen og mærkede ikke mere til noget resten af vejen.

Godt midnat kom Julin imidlertid ind ad døren, og jeg kan vist ikke nægte, at jeg var lidt skadefro, da jeg så ham. Hvor var han syg, og hvor klagede han sig. Han forstod ikke, hvordan han skulle komme af tøjet, og idet han stønnende udbrød: »Hvordan skal jeg dog komme gennem denne nat,« satte han sig på en taburet. Men pludselig fo'r han op og ud ad døren, som han smækkede i med et brag. Da han langt om længe kom tilbage, sagde jeg til ham: »Det var dog et frygteligt hastværk, du havde med at komme ud af døren.« — »Ja,« svarede han, »men det var ikke et sekund for tidligt.« — Overlærer Mathiesen, som var søstærk, morede sig selvfølgelig over os; men da vi var vel i land og havde begivenhederne lidt på afstand, betroede vi ham alligevel, at han var gået glip af noget.

Men en hård nat var det, og mandskabet sagde da også, at det var den værste storm, de havde haft den sommer. — Da vi ud på natten havde beklaget os over vejret til vagten, sagde denne imidlertid med et lunt blink i øjet: »Nej, sådan skal det være engang imellem.« »Hvorfor?« spurgte vi. »Jo, for ellers vil svigermor også med ud at sejle.« Ja, så forstod vi, at så passede også det gamle ord her: »Der er intet så galt, at det ikke er godt for noget.«

Hen på morgenen nåede vi Harwich, og jeg følte det helt højtideligt at betræde Englands jord. På turen fra Harwich til London kørte vi gennem smilende landskaber, det mindede for resten om et yppigt sjællandsk landskab, vel knap så mange kornmarker, men så til gengæld en hel del frugtplantager og blomstermarker. Vi lagde også mærke til de typiske engelske kirker bygget af store kvadre.

Efter et meget rigt flere dages besøg i London og en yderst interessant rejse med den store passagerdamper »Georgic« over Atlanten nåede vi Halifax den 3. august om aftenen og fik næste dag en meget hjertelig velkomst der.

Efter at vi havde set lidt af byen, var toget, et eksprestog, der skulle føre os til Toronto, ved banegården, og vi tog afsked med Halifax. Nu fulgte så den 34 timers lange jernbanerejse.

Endeløse skove strakte sig her, især på den første lange del af rejsen, langs banelegemet, her og der gled stille, skønne søer eller ilende bække og små vandfald forbi, og ofte i baggrunden de mørke bjerge. Fantasien tog flugt: Her var det altså, at indianerne, barndomstidens helte, sneg sig rundt med bue og pil i kamp med andre stammer eller med »den hvide mand«, der ikke kunne lade dem i fred.

Hist og her ser vi en by eller spredt, ofte med lange mellemrum, kanadiske landbrug. Man undgår ikke at lægge mærke til de lange stendynger, der ligger på så godt som alle kanadiske agre på disse egne. Det fortæller os, at der har været mange sten på de første nybyggeres vej. Det er der også på emigrantens vej i dag, fortæller man os derovre, men for den emigrant, der vil være med at rydde dem af vejen, er der muligheder i Kanada. Det mægtige land, der er ca. 4000 miles (ca. 7200 km) fra hav

til hav, har kun 13,5 mill. indbyggere. Der blev sagt, at der udmærket kunne blive plads til 65 millioner.

Efterhånden som vi nærmede os Montreal, og især fra Montreal til Toronto, blev jorderne bedre og gårdene større, og vi så også det for os usædvanlige, de friske, grønne majsmarker.

Endelig når vi Toronto, det er sen aften, men byen, der er på størrelse med København, ligger badet i lys, der er jo nok af det, Niagara-vandfaldet, den store kraftkilde, ligger i nærheden. Det første, der fanger blikket, da vi kommer ud på gaderne, er skyskraberne, de første vi ser, og så de mange biler, ja, det er bogstavelig talt ikke til »at spytte for biler« (for at bruge et godt jysk udtryk), der er sikkert noget om snakken med, at Amerika er et rigt land. Fra rådhusets facade lyser et mægtigt »Welcome« os i møde.

Vi var imidlertid kommet for tidligt til Toronto og fik rig lejlighed til at få byen at se. Og Toronto er en smuk by med de lige gader og den megen beplantning, og det er en driftig by. Den er også med det store universitet og de mange colleges en ideel og smuk ramme for den store verdenskongres for søndagsskolen, såvel som for de mange andre store møder og stævner, der holdes her.

Vi fik også tid til at se Niagara-vandfaldet. Vi tager bussen derud og kører den ca. 150 km lange vej dertil i de herligste omgivelser; langs det meste af vejen ligger frugtplantage ved frugtplantage, især veksler vinhaver og ferskenhaver i en uendelighed. Hist og her ser vi til den ene side Eriesøens smilende vande med dens mange lystsejlere, og til den anden side i baggrunden de mørke bjerge. Endelig standser bussen, og vi skynder os ud for at få det første syn af Niagara-vandfaldet, som vi hidtil kun har læst om, og som vi sikkert aldrig havde drømt om at skulle se — og nu ligger det for vore øjne — og vi

blev ikke skuffede. Hvor er de mægtige, de to store fald, det amerikanske fald og Hesteskofaldet. Det ser vi ikke mindst, når vi ser ned i dybet og ser de ret store flod-dampere som lilleputbåde arbejde sig frem og tilbage med de mange passagerer, der skal se faldet nedefra. 167 fod falder de uhyre vandmasser i en uendelighed ned over de stejle klippevægge, er det underligt, at der er en stadig buldren, der høres langt bort, man sagde ca. 50 km. — Ja, det er et betagende skue, et syn, man næsten ikke kan løsrive sig fra, og som man aldrig vil glemme.

Ved gudstjenesten, som jeg holdt om søndagen i den danske kirke, var der mange dansk-kanadiere til stede, og vi havde en hyggelig sammenkomst i krypten bag-efter. Vi blev her bedt ud i adskillige af deres hjem, og vi fik lejlighed til at besøge flere familier. De var meget gæstfrie, og det var meget interessant at se deres hjem og tale med dem om deres levevilkår.

Selve åbningsmødet for kongressen fandt sted den 10. august i Torontos største lokale, Colosseum. Der var ca. 8000 til stede, deraf godt 5000 repræsentanter fra hele verden; der var festligt pyntet, men det, der mest fanger blikket, er det enkle, men mægtige kors, der står rejst på platformen. Det er under korset, kristendommens sejrstegn, dette møde skal holdes.

Klokken er 20, og fra et lille velklingende klokkespil lyder tonerne til »Dejlig er jorden« ud over hallen. Den tusindtallige skare rejser sig, og en procession på 62 re-præsentanter, én for hver af de 62 nationer, der er repræ-senteret, marcherer 2 og 2 gennem hallen og tager plads på platformen.

Der er noget betagende over dette syn, der sidder en neger fra Guldkysten iført sin ejendommelige grønne kjortel, dér en lille mørk kvinde fra Indien i sin smukke

Sari, dér en ægypter med fez på hovedet, dér sheiken fra Syrien i sin smukke araberdragt, og dér en japanerinde i nationaldragt, og dér en kineser, og her manden fra Fiiji med det vældige sorte, krusede hår, og her et par buskmænd fra Sydafrika o. s. v., o. s. v. — ja, og så må vi da ikke glemme europæerne, kanadierne og amerikanerne og mange andre.

En negerinde træder frem og synger med sin kønne stemme en solosang. Så falder koret ind, smukt og mægtigt, og så rejser de mange tusinde sig, og vi synger alle sangen, som så ofte blev sunget i de dage: »In Christ there is no East or West — — —« (I Kristus er der ikke øst og vest, ej heller syd og nord, men et stort kærlighedens fællesskab ud over den hele vide jord). Man gribes uvilkårligt af synet, sangen og hele situationen og tænker på, hvor det må glæde den frelser, der engang bad: »At de alle må være ét.« — For os, der var med, blev det en uforglemmelig oplevelse.

Derefter fulgte en række velkomsthilsener, først fra kongressens præsident, Lord Machintosh of Halifax, London, dernæst fra den kanadiske regerings repræsentant, fra Torontos borgmester og fra de kanadiske søndagsskoler, den sidste understreget med en procession af repræsentanter for de 10 kanadiske provinser. Blandt de ord, der blev sagt i velkomsthilsenerne, kan nævnes følgende: »Der mobiliseres i landene verden over, vi vil mobilisering af de åndelige kræfter til velsignelse for vore folk og vore børn.« »Giv Jesus Kristus førstepladsen i alle lande, så vil det komme til at se anderledes ud i verden.« »De holder møder i Paris, London og Washington i denne alvorlige tid; men dette her er mere vigtigt end al verdens møder, det er Kristus, vi vil bringe til vore børn.«

Endnu en gribende stund oplevede vi denne aften, da

de 5 repræsentanter fra de 5 verdensdele stod frem og bragte en hilsen hver på sin verdensdels vegne.

Den første, en indisk kvinde, understregede især, at vi alle må føle pligten til at bringe evangeliet videre til vort folk.

Den næste, en afrikaner, råbte det ud over hallen: »Kristus er Afrikas eneste håb, og det store spørgsmål i mit elskede hjemland i dag er, om Jesus Kristus skal blive Afrikas Herre og Mester.«

Manden fra Fiiji sluttede hilsnerne med de ord: Vi taler så tit om det store ansvar ved at være hans discipel og tjener. Vi skal i stedet sige: »Se hvilket privilegium, se hvilke muligheder og glæder.«

Det blev en forunderlig aften, en aften, hvor vi så syner. — Fredag den 11. august begyndte arbejdsdagene.

Ved et aftenmøde, hvor den verdenskendte japaner Kagawa talte, blev der inden talen bragt flere hilsener fra forskellige landes regenter, blandt andet en hilsen fra dronningen af Holland optaget på plade. Det var en varm hilsen båret af levende tro og med en stærk opfordring til, at folkene og de enkelte skulle lade sig lede af Herren — så ville der blive en ny verden.

Kagawa talte grebet og stærkt om verden, der er kommet i uføre. Kristus er den eneste vej ud deraf. Uden ham vil der ikke være hjælp for verden. — Han understregede meget stærkt bønnens magt. Da en amerikansk missionær begyndte at bede for mig, kom Guds Ånd til mig. Vil du, søndagsskolearbejder, have dine børn med ind i Guds rige, så bed.

En af de store oplevelser uden for arbejdsprogrammet var festen ude ved Robert Raikes statue søndag eftermiddag. Robert Raikes begyndte som bekendt søndagsskolen i England i år 1780. Det blev således en 170 års mindefest, vi afholdt, og der blev i nærværelse af en

tusindtallig skare nedlagt en krans ved hans statue. Det var et gribende øjeblik, da en japanerinde trådte frem og lagde den ved statuens fod med de ord: »På alle søndagsskolers vegne ud over den hele jord.«

Man kunne ikke lade være at tænke på Jesu lignelse om det lille frø, der blev til det store træ. Her var det lille frø, som Robert Raikes i sin tid lagde, nu blevet til det store træ, ca. 40 millioner søndagsskolebørn ud over jord.

I talen ved denne lejlighed blev der blandt andet sagt af præsident Machintosh: »Kolombus opdagede Amerika, en stor opdagelse, men Robert Raikes opdagede barnet, en langt større opdagelse.«

Dr. Luther Smith, U. S. A., talte om, hvad søndagsskolen havde betydet for det amerikanske folk — på mange områder — og sagde til sidst, at 85—90 procent af dem, der kommer i vore kirker, er gamle søndagsskolebørn, og vi kan trøstigt sige, at mindst halvdelen af vore diakonisser, hedningemissionærer o. s. v. kommer fra søndagsskolen. — En dejlig opmuntring for den trofaste søndagsskolearbejder.

Ved kongressens sidste møde var biskop Neill, England, taler, og aflagde et varmt og indtrængende vidnesbyrd om Kristi kors.

Det var korset, der først var faldet os i øje den første aften, og det blev korset, der blev malet os for øje den sidste aften. Uvilkårligt kom man til at tænke på det gamle ord: »Ved dette tegn skal du sejre.« Det samme gælder i dag, også i kampen om børnene.

Alt i alt var kongressen et eneste kald til alle verdens søndagsskolearbejdere til *et bedre fremad,* en fuldere overgivelse til tjenesten og så en understregning af, at arbejdet blandt børnene er det første og vigtigste for den kristne menigheds liv og trivsel.

Hvad lærte vi i Toronto? Hvad lærte I i Toronto? Det spørgsmål lød ofte til os, da vi kom hjem til Danmark.

Vi lærte som vist aldrig før, at »ud af ét blod bor vi alle på hele jordens flade«. Vi vidste det nok i forvejen. Vi synger jo så kønt i Danmark: »Fynbo og jyde og sjællandsfar, til ét folk vi alle jo hører,« og vi føler det, ikke mindst i farens og kampens stund. Men her oplevede vi det, så vi aldrig glemmer det: Inder, japaner, afrikaner, portugiser, dansker o. s. v., til ét folk vi alle jo hører, og ordet fra Ap. G. 17, 26: »Og han lod alle folk nedstamme fra ét menneske og lod dem bosætte sig på hele jordens flade,« fik en uforglemmelig understregning. Ja, vi var ét, ud af samme blod, skabt af samme Gud, til samme frelse og nu ét i samme rige gerning. Vi følte os som en søskendeflok, sorte, hvide, gule, brune og røde, lige fra den første aften, hvor de godt 5000 repræsentanter fra den hele jord var stævnet til Toronto og til den sidste aften, da vi tavse, grebet af den indtrængende korsets prædiken, gik ud af Colosseums vældige rum, efter at en japaneriinde på alle repræsentanters, ja, på alle søndagsskolearbejderes vegne var trådt hen foran det mægtige kors, der var rejst på tribunen, og havde indviet sig pånyt til tjeneste for hele verdens børn under korsets mærke.

Vi følte det, da repræsentanter fra de fem verdensdele stod frem den første aften og bragte en hilsen, hver fra sin verdensdel.

Og vi følte noget af denne enhed i mødedagene, når lejlighed gaves til at dele tanker med repræsentanter fra de farvede folkeslag. Målet var det samme, al jordens børn for Kristus, selv om så vanskeligheder og veje kunne være forskellige. Det gjorde også, at hedningemissionen blev meget mere nærværende og stilledes i helt nye perspektiver. Tænk om de store folkeslag, som vi her så repræsentanter for, virkelig blev vundne for Kristus,

hvad ville det ikke betyde af velsignelse for disse folk, og hvad ville det ikke bringe af fornyelse til den gamle kristenhed. Og vejen dertil går jo først og fremmest gennem børnene.

Hvor var det f. eks. betagende at se og høre den unge mand med den store, sorte og krusede manke fra Fiijiøerne, hvis forfædre havde været menneskeædere, tale om det store privilegium det var at måtte være en Herrens discipel og tjener, og så mærke hans glæde over at skulle hjem til sit folk nu efter endt uddannelse og gøre præstegerning.

Og kom vi med tanken om, at den hvide race er en særlig udrustet race til at være Guds tjener og budbringer, så blev vi gavnlig dukket ved at være sammen med de farvede og høre deres hjertegrebne vidnesbyrd. Vi var vist enige om, at de ofte talte ud af en indre glød, som vi kunne misunde dem.

For det andet lærte vi, *at man ikke kan generalisere, når det gælder arbejdsformer i søndagsskolen.* Vi var ét i målet; men arbejdsforhold og forudsætninger er meget mere forskellige, end vi tænker på herhjemme i al almindelighed.

Til opmuntring for søndagsskolearbejdere kan jeg ikke lade være at nævne endnu en ting, vi lærte i Toronto. Vi lærte ikke blot, at søndagsskolen er en verdensbevægelse, men vi lærte også, at *søndagsskolen er en verdensfaktor,* en indsats, som der regnes med, endda på højeste steder. I Danmark er vi jo ellers vant til, at vi hører til de mere eller mindre oversete i Guds riges arbejde; men her fik vi en del at vide om, at søndagsskolen er en af de vigtigste og mest betydningsfulde faktorer i menighedens og folkenes liv.

Vi glemmer ikke, hvad dr. Luther Smith, Amerika, sagde til os i Queens Park ved mindefesten for Robert

Raikes. »Robert Raikes,« sagde han, »begyndte noget i tro uden at vide, hvordan Gud ville bruge ham og hans gerning. Hvor forundret ville han ikke blive, hvis han så, at hans bevægelse var så udbredt og havde udrettet så meget. Store nationale ledere har den været med til at danne, som så til gengæld har hjulpet den til at blive til den velsignelse, den er blevet.

Til sidst skal citeres nogle ord af Lord Machintoshs tale ved mindefesten: »— Og vi har al grund til at være stolte af det, der hidtil er nået. Men vi har ikke tid til at hvile på vundne laurbær. Der er stadig store ting at udrette, så vi tager hatten af for fortiden og smider jakken for fremtiden. Vi kan ikke hvile, før hver eneste pige og dreng, hvilken farve eller race de end repræsenterer, er kommet ind under Guds indflydelse. Hvis vi nåede det, så ville alle de mægtige problemer, der truer vor civilisation i dag og kaster frygtens og uroens skygger over verden, forsvinde.«

Robert Raikes startede søndagsskolebevægelsen; men det var Kristus, der holdt den første søndagsskole, da han dernede ved Galilæas søens bredder kaldte de små børn til sig og sagde: »Dem må I ikke forhindre i at komme til mig, thi Guds rige hører sådanne til.«

Besøg i New York.

I forbindelse med søndagsskolekongressen fik vi også lejlighed til at aflægge et besøg i New York, idet gæstfrie dansk-amerikanere tog imod os nogle dage i deres hjem.

Pastor Baagø, som dengang havde arbejde ved sømandskirken, tog os med på en tur ud i byen. Og mon vi glemmer det øjeblik, da vi pludselig dukker op efter en lang køretur med Subway (den underjordiske) og befinder os på sydspidsen af Manhatten, det ældste New York, om-

givet af et utal af vældige skyskrabere. Det er lige ved at tage vejret fra os, synet af disse kolosser. Lidt efter står vi på det historiske sted, hvor hollænderne i sin tid af indianerne købte hele Manhatten for 24 dollars!!! Man forstår, at tiderne har forandret sig, når man lidt senere står på Trinity-kirkens grund og får at vide, at der er budt 25 millioner dollars for den lille plet jord, der hører til denne kirke.

Selvfølgelig skal vi også op i en skyskraber. Vi vælger den næststørste (herfra ser man bedst), det er den 72 etager høje Rockefeller Center. Vi kommer i løbet af forbavsende kort tid med elevator op på bygningens tag, et glimrende udsigtspunkt, og vi ser ud over New York i dejligt klart sommervejr. Et herligt og storslået panorama ligger for os; det er næsten, som om øjet ikke kan rumme det hele. Vi ser blandt de utallige skyskrabere New Yorks højeste bygning, The Empire Building, med sine 102 etager, og vi ser ud over floderne, der deler New York i flere bydele. Der ligger Brooklyn, New Yorks Frederiksberg, og der Harlem, negerkvarteret, og der New Jersey o. s. v. En lille anelse om størrelse og afstande får vi, da vi får at vide, at den lille have der, liggende omtrent ved foden af skyskraberen, er en park, der er 1 km bred og 5 km lang. Ja, betagende er det at se ud over den mægtige verdensby med sine 8 mill. indbyggere, ja 13½ når forstæderne regnes med.

Men ak, her som altid ligger menneskeværkets storhed og svaghed op ad hinanden. Og et øjeblik er det, som en djævlerøst hvisker en i øret: »Tænk, hvilke herlige mål for en fjendes bomberegn!« Man søger at jage tanken bort, men kan ikke lade være at se for sig det store kaos af de millioner af små, hjælpeløse mennesker, der da er i nød, om tanken blev virkelighed.

Vi var selvfølgelig også ude at se frihedsstøtten og meget mere.

Det var fristende at slutte dette afsnit med en beskrivelse af dansk-kanadiernes og dansk-amerikanernes timelige og åndelige liv ud fra det indblik, vi fik igennem samværet med dem i hjem og kirke. Det tør jeg dog ikke; men eet bør siges: Vi danske delegater glemmer aldrig den kærlighed, gæstfrihed og opofrelse, de lagde for dagen overfor os, lige fra vi kom og til vi slap dem af syne, da »Gripsholm« stod ud af New Yorks havn. Vi følte ret, at for mor Danmarks børn var intet for godt.

Tillige glædede det os at se, hvor de danske menigheder både det ene og det andet sted holdt sammen og var som een stor familie. Det, at de enkelte menighedsmedlemmer må bære ret store byrder både økonomisk og åndeligt, synes kun at øge interessen og stimulere arbejdsindsatsen.

Endelig glædede det os også at mærke, at kærligheden til mor Danmark kunne være så varm og levende trods 20 - 30 - 40 års ophold derovre. Det gav sig blandt andet udslag, da vi sagde farvel, og det flere gange lød med en egen varme i stemmen: »Hils dem derhjemme« eller »hils det kære Danmark«.

Vi takker Gud for mødet med de kære venner og for det, vi fik lov at dele med hverandre.

SØNDAGSSKOLEN OG KONFIRMANDFORBEREDELSEN

Søndagsskolen:

Blandt de velsignelser, der fulgte med præstegerningen, var også den nu og da at få lov til at være med i søndagsskolen.

Søndagsskolen er vel tit en overset gerning; men det er et arbejde, der bærer sine rige frugter. Vi kan måske ikke sige om Danmark, som der blev sagt om Amerika ved søndagsskolekongressen i Toronto 1950, at de 85—90 % af kirkegængerne og menighedsmedlemmerne i Amerika er gamle søndagsskolebørn; men ganske sikkert er det, at den store part af dem, der kommer trofast i Danmarks kirker, det er gamle søndagsskolebørn.

Og søndagsskolens frugter når endnu længere ud. Jeg læste for en tid siden i et gammelt Indre Missions blad, hvor et stort antal hedningemissionærer fortalte kort om, hvor de havde fået deres missionskald, at langt den største part førte kaldet tilbage til søndagsskolen.

Da japaneren Inadomi, der har været til så stor velsignelse for den japanske kirke, for nogle år siden var i Danmark og også talte i Skjern, spurgte jeg ham efter mødet blandt andet om, hvordan han så på søndagsskolearbejdet i dag, og han svarede omgående: »Det er kirkens vigtigste arbejde.«

Jeg har aldrig begrebet de præster, der kun står med kritik overfor søndagsskolen og måske tilmed modarbejder den og lægger den hindringer i vejen. Man kan ikke

lade være at bede den bøn for dem: »Fader, forlad dem, thi de ved ikke, hvad de gør.« — Nej, aldrig har søndagsskolen vel været så nødvendig som i dag.

Og tænk så på, hvad søndagsskolen betyder for søndagsskolearbejderne. Den er med til at bevare gudslivet friskt og levende, den kræver indlevelse i ordet, og den kræver megen bøn. Alle søndagsskolelærere kender til at gå med bøn og bæven til en time; det er jo det allerfineste materiale, vi finder der, og det er ikke den letteste arbejdsmark. Men det er en lykkelig og velsignet arbejdsmark.

Og tænk på, hvad forklaringsmøderne betyder, ikke blot som forberedelse til den kommende søndag, men igennem samværet og det at være fælles om samme gerning, man oplever her de helliges samfund på en egen måde.

Og så giver den mange oplevelser med børnene, måske både alvorlige og morsomme. Børn er jo vågne og gør sig sine tanker, når vi fortæller dem ud fra Guds ord. Jeg husker f. eks., at lærerinde frk. Mogensen i Andst fortalte os engang, at hun i religionstimen fortalte de mindre børn om Johannes Døberen, og om at han levede af græshopper og vild honning, det var nu hans livret. Og straks var der en lille pige med fingeren. »Hvad ville du sige, min pige,« spurgte lærerinden? »A vill sej, te mi lywret de er med'ester (medister) pølser å pærer mæ creme o,« svarede den lille.

Jeg husker også, at jeg engang i søndagsskolen i Års havde talt til børnene ud fra teksten: »Se, din konge kommer til dig —«, og blandt andet sagt noget om, at vi alle var kongebørn, døbt dertil i den hellige dåb. Næste dag mødte jeg en lægefrue, som standsede mig og med et lille blink i øjet spurgte mig: »Hvad er det dog, De lærer børnene i søndagsskolen?« Og da jeg stod

noget uforstående, fortsatte hun: »Jo, da vores lille pige kom hjem fra søndagsskolen i går, så var det første, hun råbte til os: »Far og mor, jeg er slet ikke jeres!« »Hvad er du ikke?« spurgte jeg. »Nej,« sagde hun, »jeg er et kongebarn.«

Så måtte mor til at forklare hende nærmere, hvordan det hang sammen; det havde jeg ikke fået gjort grundigt nok i søndagsskolen.

Man skal forresten ikke blot våge over, hvad man siger til børnene, men også over hvad man foretager sig, over vaner og fagter, thi børnene ser klart. En af mine egne drenge kom således hjem en dag fra søndagsskolen og sagde med henblik på sin søndagsskolelærer: »Ja, i dag sagde han da ikke »høm« mere end 49 gange.«

Det var sikkert de skønne timer i søndagsskolen, der fik mig til at lægge juleaftensprædikenen sådan an, at det først og fremmest blev børnene, der blev tænkt på, ja, sådan at der tilmed kunne falde spørgsmål til børnene.

Der var godt nok et par adstadige damer i Års, der forargedes derover første gang, jeg talte ved juleguds-tjenesten der. Min kone kom til at gå bag dem fra kirke, og de forsikrede højlydt hinanden om, at de ikke var gået i kirke for at komme til søndagsskole. — Nå, i stedet for at kirkegængerne skulle blive færre juleaften af den grund, så blev de flere og flere; og det samme oplevede vi også i de andre sogne.

At der var børn, der fik en prædiken med hjem fra sådan en juleaften skete vel flere gange. Jeg husker blandt andet en juleaften, hvor jeg talte om »ønskesedlen« og sluttede med vor ønskeseddel til Gud: 1. At jeg må blive salig, 2. at jeg må blive god, 3. at jeg må blive en velsignelse! Og så føjede jeg til: »Skriv nu de tre ønsker på et stykke pænt papir, når I kommer hjem, og hæng det så op over jeres senge, så I ofte kan have det for øje.«

Jeg ved i hvert fald, at der var een pige, der gjorde det og havde de tre ønsker hængende over sin seng i flere år.

Der kunne vel også opleves friske efterspil fra en sådan aften, netop fordi børnene var med i det, som blev sagt.

Således husker jeg, at jeg en juleaften bl. a. sagde lidt om, hvor spændende juleaften var med julegaver og deslige, og hvor dejligt det var, når man havde lagt sine gaver på stolen ved siden af sengen om aftenen, så at vågne op julemorgen og se gaverne der.

Nogle dage senere var jeg ude på en gård i sognet, og pludselig kom en af sønnerne på gården ind i stuen, han var vel godt 5 år, og hen imod mig, idet han udbrød: »A ku no æ gjør, som do såh o æ stuel (prædikestolen) ywelawten.« »Ja, hvad sagde jeg da?« spurgte jeg. »Do såh, te a sku leg mi ywelgav o æ stuel ve mi seng; men de kun a no æ, for a fæk en cykel.« Og så han af sted efter cyklen, den skulle jeg endelig se.

Konfirmandforberedelsen:

En meget vigtig opgave eller gave, der også fulgte med præstegerningen, var konfirmandforberedelsen. Det var krævende timer, især når der blev op mod 50 på holdene; men det var rige timer. Ganske vist fortæller min kone mig, at jeg ofte, før jeg blev præst, har sagt: »Var der så bare ikke den konfirmandforberedelse!« Men det gik sådan, at jeg, lige til jeg tog min afsked, havde det på den måde, at når jeg havde sagt farvel til eet hold, så længtes jeg efter det næste.

Hvad kom der så ud af det? Ja, det kender Gud alene. Men jeg kan ikke lade være også i denne forbindelse at tænke på biskop Gøtzsches ordinationstale »at bestå for

Menneskesønnen«. Hvem kan vel bestå, når en gerning som denne, blandt børn i den allervigtigste og tillige vanskeligste alder, skal prøves for Gud? Og så tror jeg dog, at ens bøn om Guds velsignelse, hver gang man gik ind til konfirmanderne, ikke har været forgæves, men at noget af det, vi talte om og skrev op, må bære frugt i sin tid, selv om så noget af sæden skal ligge i mange år, inden det bryder frem.

Jeg prædikede ikke omvendelse i konfirmandstuen, men oplevede alligevel, at der i hvert fald var to konfirmander, der kom igennem til bevidst tro i forberedelsestiden. Den ene var en dreng fra et troende hjem, som sikkert ikke kendte meget til verden og dens lyst, og alligevel kom han ind i sådan en syndenød, at han måtte blive både fra skole og præst i flere dage. I dag har han en gerning i vor folkekirke. — Den anden var en pige. Hendes mor fortalte mig, at pigen den sidste forberedelsesdag før konfirmationen efter at være kommet hjem havde bedt om at måtte få lov til at komme på arbejde i haven, og det, der lå bagved denne bøn, var, at hun trængte til stilhed for at få talt med Gud og givet sig over til ham, så hun kunne sige et ja af hjertet på konfirmationsdagen. Og Gud hørte hendes bøn.

For andre blev selve konfirmationsdagen vel en særlig oplevelse. En mor i Varde fortalte mig efter konfirmationen, at hendes datter havde været så glad for højtiden, og dagen havde været så stor en glæde for hende, at hun gav sig til at græde, da hun skulle af konfirmationstøjet, for tænk nu var »denne velsignede dag« forbi.

Selvfølgelig var der også mange oplevelser i konfirmandstuen, som man ikke glemmer. Jeg nævner bare et par af dem. På det første hold konfirmander, jeg havde, var der kun seks, fire piger og to drenge. En dag, da jeg talte med dem om dåben, prøvede jeg lidt anskuelses-

undervisning — jeg tror, det var pastor Fibiger, der engang havde fortalt, at han havde prøvet det. Jeg talte med børnene om, at det gælder at holde fast ved den nåde, Gud har givet os i den hellige dåb, ikke mindst når djævelen sætter an og vil få os til at tvivle om, at Gud står ved sit løfte. Og for så at understrege det yderligere, tog jeg en krone op af min pengepung og rakte den til den første pige, idet jeg sagde: »Værsgod, den må du få.« Børn var imidlertid meget beskedne og generte dengang, og hun svarede undvigende: »Nej tak!« Og det samme gjorde de øvrige piger. Ja, ja, tænkte jeg, når du kommer til drengene, så tager de frimodigt imod. Men nej, det gik ligeså der med den første. Så var der kun een tilbage, og ham måtte jeg have til at tage den, og fik ham da også til det omsider. Derpå forsikrede jeg ham om, at nu var det hans krone, og nu var det blot om at holde den fast, hvem der end ville narre den fra ham. Sådan er det også med dåben, Gud har skænket jer gaven, hold den fast, hvad djævelen end prøver på for at tage den fra jer. — »Har I så forstået det alle?« spurgte jeg. Ja, det havde de. »Har du også forstået det C.?« (det var den dreng, der havde fået kronen). Ja, det havde han da. »Må jeg så få min krone igen?« sagde jeg, idet jeg rakte hånden frem. Og drengen gav mig virkelig kronen. »Kære ven,« sagde jeg til ham, »nu har jeg forsikret dig om, at kronen var din, og du svarede ja til, at du havde forstået det, og så giver du mig den igen. Nej, kronen er din, behold den nu.« Og så blev der lejlighed til endnu mere levende at understrege for børnene, dels djævelens snedige anløb og dels Guds gave i den hellige dåb.

Jeg tænker ikke, børnene nogen sinde glemte den lille stund, og jeg ved, at drengen bevarede sin krone mange år derefter, ja han har den måske endnu. Så vidt jeg

husker, fik han det ord til konfirmationen: »Hold fast ved det, du har, at ingen skal tage din krone!«

Det andet eksempel, jeg vil nævne, fandt sted i Års. Der var på det daværende hold en meget kvik dreng, der ikke var bange for at svare. Og så en dag, da jeg talte med børnene om det 8. bud: »Du må ikke sige falsk vidnesbyrd —«, spurgte jeg til sidst flokken, om nødløgn kunne være berettiget. Og straks fo'r det ud af drengen: »Ja!« »Det var du hurtig klar over,« sagde jeg til drengen, »du kunne vel ikke nævne mig et eksempel?« »Jo,« sagde han, »hvis en dame har fået en ny hat og så spørger om, hvordan den klæder hende, så siger man da, at den klæder hende godt, selv om man måske synes noget andet.« »Det var nu noget frækt,« sagde jeg, »at stå og lyve hende op i ansigtet, man kunne da sige: »Smag og behag er forskellig o.s.v.« — Næste gang vi havde time, spurgte jeg drengen om, hvordan det så var med nødløgnens berettigelse. »Jo,« sagde han, »man kan jo sige, at smag og behag er forskellig.«

Altså også en meget lærenem dreng.

— Ja, konfirmandtimerne var gode og friske timer, og mangen god samtale fik man med børnene. De blev da også ens hjertebørn. Når jeg ser tilbage på årene, der gik, kan jeg ikke lade være daglig at bede Gud om, at den sæd, der blev sået i megen skrøbelighed i konfirmandstuen, må bære evighedsfrugt. Og så kan jeg heller ikke lade være igen at sige: Tak og tilgiv! Der blev meget at bede Gud og mennesker om tilgivelse for; men der blev også meget at sige tak for. Også tak for de mange gode breve, jeg modtog fra gamle konfirmander, og ikke mindst tak for dem, der fortalte, at det største var sket, at de havde givet Gud deres hjerter.

Her gengives uddrag af nogle enkelte af disse breve:

Kære pastor Bundgaard! Natten til den 5. juni oplevede

jeg det store at få lov at kunne hvile i min dåbsnåde, at kunne tro mine synders forladelse og at jeg må være Guds kære barn.

Det ramte mig så hårdt, da De ved afskedsfesten bad om, at der dog i aften måtte være een, der sagde til Herren: »Jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig.« Det blev et kald til mig, og det kom igen gang på gang, og da jeg så lå og bad, gav Jesus mig fred i min sjæl. Da jeg rejste mig, jublede det inden i mig, og en fred, jeg aldrig havde kendt før, fyldte mit bryst. — Tak for den tid, jeg gik til præst — —. Bed for mig, det giver kraft, thi Gud hører bøn.

Deres hengivne konfirmand — —.

Kære pastor B.! Ja, så blev det alvor for mig. Nu har jeg sagt ja til Jesus, og han har taget imod mig og sendt sin fred i mit hjerte. Hvor skal Gud have tak, at han ventede på mig, og hvor skal De have tak, at De har bedt for mig. Jeg troede, der skulle ske noget, inden jeg kunne give mig over til Gud; men nu ved jeg, at det var mig, der skulle sige ja. Gud var rede. — Nu er vi jo så fælles om det bedste. — Hvor er jeg glad for, at jeg gjorde alvor af det, og nu beder jeg, at Jesus vil bevare mig — —. Kærlig hilsen fra Svend — —.

Kære pastor B.! — Nu har jeg fået fred. Jeg havde et par svære dage, efter at jeg havde været i kirke, jeg kunne ikke få fred, jeg så Jesus for mig, korsfæstet for mine synder, men kunne ikke rigtigt tro det. Så bad jeg Gud om at give mig et ord, så jeg kunne tro, og jeg slog så op i min bibel og læste det ord, som jeg fik på min konfirmationsdag: »Frygt ikke, thi jeg genløste dig, jeg kaldte dig ved dit navn, du er min.« Og da var det, som om jeg lidt efter lidt kunne tro. Nu er jeg så glad, og

jeg ved også, at De bliver det, når jeg fortæller Dem derom. Tak, at De har bedt for mig — —.

Venlig hilsen fra Ellen — —.

Kære pastor B.! Jeg synes ikke, jeg kan lade være med at skrive til Dem for at fortælle Dem, at vi har haft missionsuge her i G., og der er mange, der har sagt helt ja til Jesus, og jeg er en af dem. Hvor er jeg glad for, at Gud har givet mig vished om, at jeg er hans barn, og at Gud har forladt mig al min synd for Jesu skyld. Jeg følte en fred i mit hjerte, og jeg kunne have sunget højt af glæde. Ja, jeg har gået i længere tid og følt, at jeg ikke havde det, som jeg skulle have det; faders og moders tro kunne ikke slå til også for mig, jeg manglede et personligt opgør med Gud, og det har jeg fået nu. Hvor Gud er god, at han aldrig bliver træt af at kalde på os. Nu er det min bøn til Gud, at han vil gøre mig stærk i troen, så jeg aldrig må slippe ham. — —

Kærlig hilsen Deres Christian — —.

Kære pastor B.! Nu vil jeg lige fortælle Dem lidt om, hvordan jeg har det, jeg ved jo, at det glæder Dem at høre fra Deres konfirmander. Nu for tiden er jeg elev på Tommerup højskole, og jeg er så glad for at kunne fortælle Dem, at jeg nu også er i den flok, der så inderlig gerne vil følge Jesus, bare jeg mere og mere må få kraft og hjælp dertil. Men hvor er jeg glad, at jeg har fået det sådan, at jeg med sandhed kan synge: »Ved korsets fod hos Jesus, — der fandt mit hjerte fred, og aldrig mere vil jeg gå fra dette sikre sted!« —

Kærlig hilsen, Deres Olga — —.

Kære pastor B.! Kun et par ord for at bringe Dem det glædelige budskab, at jeg igen har fået fred i mit hjerte.

Jeg kom jo med for 3½ år siden; men da De i søndags talte om, at der var nogle, der, når de var blevet omvendt, satte sig hen i en lænestol og troede, at alt var i den skønneste orden, så stod det klart for mig, at jeg var en af dem. Og da jeg skulle til at se rigtig til bunds i mit gudsforhold, så var der jo kun lidt tilbage af min omvendelse, og jeg så kun synd alle vegne. Men så sagde jeg til mig selv, at nu skulle det være alvor, og så gik jeg hjem og kæmpede og fandt fred; thi mens jeg åndelig talt lå ved korset, og mine synder tyngede mig i støvet, så kom min frelser og tog mig ved hånden og sagde til mig: »Dine synder er dig forladte!« Og havde jeg før grædt over mine synder, så græd jeg nu af glæde, og jeg takkede ham for, at jeg var kommet i kirke den aften. De skal også have tak, at De var kommet til Skive for at prædike den aften — —. Kærlig hilsen, Krista —.

»Fader, i dine hænder — —«.

Sent skal jeg glemme den alvor, der lagde sig over os, en flok præster, en dag da vi fik lov til at være gæster på Diakonissestiftelsen og blev vist rundt overalt og så til sidst nåede til døren til den store operationsstue. Vi standsede et øjeblik, og forstanderinden pegede op på det ord, der var skrevet over døren: »Fader, i dine hænder.«

Vi stod længe stille og tænkte vel hver sit. Jeg husker, at jeg så for mig patient efter patient, som blev kørt frem til den store, den afgørende operation, og jeg så for mig blikkene hæve sig op mod den sidste hilsen, før døren gik op, og det alvorlige skulle gå for sig, og jeg så også i ånden den ene efter den anden lægge sig hjælpeløs i disse hænder. Og jeg glædede mig over denne forunderlige hilsen til mennesker i livets alvorligste stunder.

Og så gik der ca. 30 år, og jeg var selv på vej til den store operation. Jeg lå i sygebåren på vej til Tarm sygehus, og vi kørte ud over Skjern enge. Da pludselig — ja, hvem forstår det andre end Guds børn — lyder det ord ganske tydeligt ind i mit øre: »Fader, i dine hænder.« Jeg var klar over, at det var en hilsen fra den kærlige fader til hans syge barn, og jeg lagde mig trygt og stille i hans hænder, både under selve operationen og i dagene derefter, og jeg blev bogstavelig talt båret igennem det altsammen, så Guds stille fred lå over mit hjerte.

Siden hen er dette ord blevet til yderligere velsignelse

for mig på den måde, at jeg så ofte, når det gælder hjem og kære og vanskeligheder, har prøvet at gentage det ord: »Fader, i dine hænder.« Så ved jeg, at det er i de kærligste og i de stærkeste hænder.

Gud hører bøn!

Vi kørte sammen en aften efter en gudstjeneste i nabosognet, en troende mand fra dette sogn og jeg. I prædikenen havde jeg talt en del om bøn og bønhørelser, og i samtalens løb fortalte han mig da om følgende bønhørelse: »For år tilbage havde vi en ung søn, der fik tuberkulose og måtte ligge til sengs derhjemme. Vi kunne tydeligt se, hvor det bar hen, og hans mor og jeg talte meget med ham om at give Gud sit hjerte; men vi oplevede desværre, at jo mere vi talte til ham om de ting, des hårdere blev han; og vi vidste til sidst i vor nød ikke, hvad vi skulle gøre. Da fik vi den indskydelse, selvfølgelig ovenfra, at vi på særlig måde skulle slå kreds om ham i bøn; og vi, hans mor og søskende og jeg, råbte da til Gud for hans sjæl som aldrig før og lod så være at tale til ham om de ting. Og næsten med det samme skete der en underlig forandring med ham, og en dag fortalte han os glædestrålende, at nu var han et Guds barn og kunne tro sine synders forladelse.

Han fik lov at ligge sommeren igennem; men vi kunne se, at det lakkede mod enden. Og så en dag, jeg kom ind til ham, siger han til mig: »Far, nu rejser jeg snart.« »Det gør jo heller ikke noget, min dreng,« svarede jeg, »for du ved jo, hvor du rejser hen.« Og i stedet for at svare mig, så var det, som han samlede alle sine kræfter, og så sang han, så vi aldrig glemmer det: »Jeg går til himlen, der er mit hjem — —.« Kort efter var han ikke mere, han var gået hjem.

Hvad enten jeg lever eller dør, er jeg Herrens.

Der var i Varde en god ven, afdøde Peder Mathiesen, sønderjyde, som en aften blandt venner fortalte om den sværeste stund i hans liv. Han gjorde den første verdenskrig med i alle fire år; men den sværeste nød, han var i, var ikke i kugle- og granatregnen, men det var dengang, da han straks efter krigens udbrud lå i en kælder i et lille belgisk hus og var i den dybeste syndenød. »Jeg kunne ikke udholde længere ikke at vide, hvor jeg gik hen, hvis jeg faldt, og jeg bad derfor til Gud: »Herre, giv mig vished om, at jeg er din, så jeg kan sige det: Hvad enten jeg lever eller dør, er jeg Herrens.« Og Gud gav mig det.«

»Vælt din vej på Herren og forlad dig på ham,
han skal gøre det.«

Gud kan på underlig vis give os et ord, en forjættelse, når vi er i knibe, eller der er forhold i ens eget eller de kæres liv, der er svære. Når Gud sender os et sådant ord, gør vi vel i at tage imod det og hvile i det, Gud skal nok stå ved det. — Jeg husker, at jeg engang for år tilbage var kommet i sådanne vanskeligheder, vejene var lukkede, og jeg øjnede ingen udvej. Da sendte Gud mig på særlig måde det ord fra Davids 37. salme, vers 5: »Vælt din vej på Herren —«. Jeg prøvede også at gøre efter ordet; men en dag blev det særlig galt, og jeg var ved at tvivle om, at Gud virkelig ville ordne sagen for mig. Den dag var jeg indkvarteret på missionshotellet »Hebron« i København, og jeg glemmer ikke den oplevelse, det var for mig, da jeg midt i min vånde kommer til at løfte mit blik op ad inde i restaurationen og læser på et af loftsbjælkerne: »Vælt din vej på Herren og forlad dig på ham, han skal gøre det.« Det blev som en fornyet hilsen fra Gud, som om han ville sige til mig: »Kære

tvivlende barn, kan du dog ikke fatte, at du må vælte din vej på Herren.«

Jeg greb forjættelsen, gjorde efter den og blev ikke skuffet.

Han holder fast.

Indremissionær Troels Christensens enke besøgte jeg under hendes sidste sygdom på sygehuset. Da jeg gennem vor samtale mærkede, at hun var frimodig, hvad der så end ville komme, brød det ud af mig: »Hvor er det da godt, fru Christensen, at De holder fast.« Da vendte fru Christensen sig imod mig og sagde stille, men med eftertryk: *»Nej, det er ham, der holder fast!«* —

Ja, hvor endte vi svage og afmægtige mennesker, hvis ikke det var sådan?

Ingen vinder frem til den evige ro, som sig ej vældigt fremtrænger.

Det var i missionsugen i et af vore gamle sogne. Blandt tilhørerne sad en ung frue, som havde gået med i mange år, men ikke var kommet til en levende tro. Efter mødet blev det meget stærkt understreget i et afsluttende ord, at det gælder om at komme med, mens nådetiden er, og taleren standsede især ved den verslinie, »— men det gælder trænge, ja, trænge sig frem« (fra sangen: Ingen vinder frem til den evige ro —). Disse ord slog ned i den unge frue, og hun sagde til sig selv: »Nu har jeg truet med det så længe, og det bliver ikke til noget; men jeg får ikke fred med Gud, før jeg trænger mig frem. Nu skal det være.«

Og det blev alvor, og hun fandt hvile i ordet: »Det er fuldbragt.« Det var med stor glæde og tak, hun fortalte mig derom.

I dag er nådens tid.

Soldatermissionær Kühle, som var kendt og elsket af mange udover hele vort land, fortalte ved et møde, han holdt i Varde følgende: »Før jeg blev omvendt var jeg hård og rigtig et verdensmenneske, og det sidste jeg var med til i verden, var et maskeradebal, hvor jeg tumlede mig og var helt overgiven; men da masken faldt, var jeg slap og underlig — ja, hvem kan forklare det — jeg følte, at det hele var så tomt, så tomt, og jeg græd, da jeg kom hjem den aften. — Der var Missionsuge i sognet på den tid, og der var så mange, der ville have mig med til møderne. Jeg morede mig over det, men gik alligevel med, og anden aften var det, som Gud talte til mig, og jeg var vakt.

Otte dage efter skulle jeg imidlertid rejse fra dette sted (her nord for Varde) og tænkte: »Nu rejser du, og så glemmes det hele.« Men så fik jeg et brev, hvori der stod: »Nu skal det med din sjæl vel være om fjorten dage, om en måned eller om et år. Nej, det skal være *nu*.«

Det slog ned i mig, og det blev til et *nu* — uden opsættelse.

Brug nådetiden.

Da vi var oppe til theologisk embedseksamen, fik vi fire timer til skriftlige opgaver. Og det kan nok være, at nogle af os svedte for at blive færdige, inden tiden var udløbet, og jeg kan huske, hvor uhyggeligt det lød, når den vagthavende sagde: »Så, nu er der en halv time tilbage — nu er der 10 minutter — og nu fem minutter.« Vi vidste, at hvis der var noget, der skulle rettes, så skulle det være nu, siden var det uigenkaldeligt for silde.

Livet er kort, snart kan der sættes punktum for vore dages tal, derfor gælder det at bruge nådetiden.

Gør dig rede — i dag!

Fra sommerlejrens vandremappe — fortalt af »tante« Laura:

»— — — Jeg kom til at tænke på en ung mand, som jeg kendte, der så hurtigt blev kaldt bort forrige jul.

Det var en af juledagene, og nogle unge var samlet for at pynte juletræet og forsamlingshuset, hvor festen skulle holdes. Blandt andet havde de et lille skilt, der havde været brugt til juletræsfester før, hvorpå der stod: »Gør dig rede!« Men nu ville den nævnte unge mand, at der denne gang skulle stå: »Gør dig rede *i dag!*« Det ville hans kammerater ikke vel gå med til, men alligevel blev det, som han ønskede. Samme aften cyklede han og en anden ung mand ind til byen for at komme med til festen. Undervejs kom der en bil og kørte den ene af de to ned, og han døde samme aften; det var ham, der ville, at der skulle stå: »Gør dig rede *i dag!*«

De ord talte sit stærke sprog til dem, der kom med til juletræsfesten, ja, til mange flere.

Han drikker af bækken på vejen, derfor løfter han hovedet højt. (Salme 110, 7).

Jeg skulle en aften holde møde et sted i Nordjylland og var allerede begyndt på talen, da døren gik op, og en høj kraftig ung mand i tyverne trådte ind. Næppe havde jeg set hans ansigt, før det slog mig, det er en troende ung mand, det lyser jo ud af ham (det er desværre ikke altid, at det kan ses på os). At jeg ikke tog fejl, fik jeg ikke blot at vide den aften efter mødet; men det fik jeg også at vide, da han blev karl i den præste-

gård, hvor vi var præstefolk. Han kunne tåle at ses på nærmere hold. Og når jeg i dag spørger om, hvad der var hemmeligheden i hans trosliv, så han blev et lysende eksempel og blev til velsignelse for mange, så er jeg ikke i tvivl om, at det var dette: »Han drikker af bækken ved vejen, derfor løfter han hovedet højt.« Ja, forpagteren, som han tjente hos, udtrykte det engang på den måde: »Når vi tager vor avis, så tager han ofte sin bibel.«

Ved J.N.s Sølvbryllup blev det sagt, at hemmeligheden ved al den velsignelse, sølvbrudeparret var til, og den glæde og kærlighed og fred, man mødte hos dem og i deres hjem, var, at når Guds ord lød i kirke eller andet sted, så kunne de lægge alt til side for at komme med. — Og vi, der kendte dem, måtte sige ja dertil.

De drak af bækken på vejen, derfor løftede de hovedet højt.

Om Skovtoftehjemmets første forstanderinde Thora Esche og gårdmissionær Klausen, som hver for sig var et vidnesbyrd om Guds kraft, er det ofte blevet sagt, at de gik meget tit til alters. Ved nadverbordet hentede de kraft.

Pastor Prip, missionær i Syrien, der var fra et hjem, hvor der var mange børn, og hvor der var meget at lave for en mor, fortalte engang, at når mor så fik et øjeblik, hvor hun kunne være ene, så hentede hun kraften inde i sit lønkammer, *og når mor kom ud derfra, så var hendes ansigt så smukt.*

Gud, vær mig synder nådig.

Da det lakkede mod aften for den nidkære præst,

pastor D., udbrød han en dag: »Nu har jeg været præst i mange år, og Gud har også brugt mig i sin tjeneste; men når jeg nu ligger og skal rejse, så har jeg ikke andet at rejse hjem på end tolderens bøn: Gud, vær mig synder nådig.«

Ja, der begynder det, og der ender det.

Med fader ved hånden.

Som andet steds nævnt var vi børn ikke modige ved at gå gennem de store og mørke Tjele skove, og da slet ikke ved aftenstid. Jeg husker imidlertid, at far en aften tog mig med gennem skoven, og jeg husker, hvor tryg jeg gik i den mørke aften med min hånd i fars hånd. Der var jo ingen fare, for jeg havde far i hånden. — Hvor har denne lille oplevelse tit talt til mig siden, når jeg skulle gennem en eller anden »mørk skov«. Der er jo ingen fare, bare du har fader ved hånden.

Den står også ofte for mig, når jeg tænker på den dag, da jeg skal gennem dødens skyggedal. Når bare jeg har far ved hånden, så er der ingen fare, og jeg har lov at klynge mig til ordet i Davids 23. salme: »Skal jeg end vandre i dødens skygges dal, vil jeg ikke frygte for ondt, thi du er med mig — —.«

Kærligheden gør opfindsom.

Vi kom en dag til at tale om vore børn, apotekerfruen og jeg, og om hvorvidt vi kunne hjælpe dem i deres fristelser og kampe. I samtalens forløb fortalte hun mig, at hun havde givet sin store dreng (17 år) en ring, da han rejste ud i livet, og i denne ring havde hun ladet indgravere det ene ord »mor«. Og så havde hun sagt til sin dreng: »Når du fristes til at gøre noget ondt, min dreng, vil du så ikke love mig først at se på ringen og så tænke på hende, hvis navn står deri. Og bær den så

på din højre hånd, det er jo den hånd, der mest er syndens tjener?« Det lovede han mor. — Hun føjede til: »Der er flere, der har syntes, at det var en underlig idé, og det var det måske også.« Jeg svarede hende, at jeg troede, det var en god idé, thi skal man først tænke på mor, før man synder, så betænker man sig to gange.

Giv mig en blomst, mens jeg lever.

Jeg var ude at besøge den gamle enke Marie Degn i Feldborg, og hun gik hen, som hun også havde gjort forrige gang, jeg var der, og tog et sølvbæger frem, som hun havde fået af sin voksne søn. »Her skal De se,« sagde hun, og rakte mig bægeret. Og jeg læste: »Hjertelig til lykke på fødselsdagen, lille mor.« »Ja, det er de to ord *»lille mor«*, De særlig lægger mærke til,« sagde jeg. »Ja,« sagde hun, »jeg går tit hen og ser på det og læser de ord igen »lille mor«, og stemmen blev så blød, og tårerne stod hende i øjnene.

Ja, så lidt skal der til. — Men »giv mig en blomst, mens jeg lever —«, et smil, et kærligt ord — — —!

Jeg så en prædiken.

Der var en bilfuld fra Haderup, der skulle på udflugt, fire ældre og en ung pige. Bilens ejer var forholdsvis uvant med det at køre, og nerverne stod måske også på højkant. I hvert fald skete der det, at da han skulle køre over Kongens bro, mellem Kjellerup og Silkeborg, kom der pludselig et hestekøretøj imod ham, og hvordan det gik til eller ikke gik til, resultatet blev, at bilen pludselig lå på ryggen, og de fem passagerer fik en meget ublid medfart. Værst gik det ud over chaufførens broder og dennes husbestyrerinde. Broderen lå bevidstløs hen, da jeg besøgte dem samme eftermiddag på Kjellerup sygehus, halshvirvlen havde taget skade, og han kom

ikke til sig selv mere. Husbestyrerinden overlevede det, men var mærket resten af livet af ulykken. — En dag, kort efter at hun var kommet hjem fra sygehuset, besøgte jeg hende i hendes hjem. Hun sad stille hen, kunne gå lidt ved et par krykker og havde kun udsigt til at blive krøbling resten af livet. Efter at have talt lidt sammen blev vi enige om, at vi skulle synge en sang, og jeg skulle lige til, påvirket af situationen, at foreslå sangen: »Vi mennesker spørger bestandig hvorfor, så ofte vi mødes af gåde på gåde«; men Marie Hermann kom mig i forkøbet, idet hun udbrød: »Må vi så ikke synge den: Der er solskin i min sjæl i dag?« — Da vi havde sunget den og talt lidt sammen igen, ville hun have en sang mere. «Og skal det så ikke være den: Jeg går med sang ad Sion til så himmelglad i sind?«

Jeg glemmer ikke denne oplevelse. Hvor var det opløftende at se hende så glad og frimodig i denne triste situation. — Jeg så en prædiken.

Kast dit brød på vandet, thi du skal finde det længe efter. (Prædk. 11, 1).

Sekretær X fra en af vore jyske købstæder fortalte, hvorledes en af de meget hårde modstandere af Guds rige kom med. Vedkommende stod i en forening, der blandt andet havde latterliggørelse af kristendommen på sit program. — En aften skulle han ud for at finde nyt stof, så han kunne få noget at gøre nar ad, og gik derfor til et møde i missionshuset. Men som han sidder der til møde i missionshuset, bliver han fuldstændig slået i stykker, ikke ved det, taleren sagde, men pludselig blev det for ham, som så han sig selv som barn siddende på disse bænke i søndagsskolen. Ja, det var, som hørte han søndagsskolelæreren tale til sig.

Denne oplevelse og disse minder bragte ham på knæ, og han gav ikke op, før Gud havde fået hans hjerte.

Det nytter at bede.

Frk. M., senere rejsesekretær for en af vore kristelige foreninger, fortalte ved et møde, hvordan hun, før hun blev omvendt, regnede sig for rettroende grundtvigianer og gjorde alt for at samle de unge. »Ja, jeg brød mit hoved både dag og nat med at finde på noget at underholde dem med, der skulle jo stadig noget nyt til; men hvor var det vanskeligt og anstrengende, jeg ville jo trække hele læsset selv.«

»Jeg var en stærk modstander af missionsfolkene i sognet,« sagde hun, »og når de havde møder eller missionsuge, så foranstaltede jeg store ungdomsmøder på samme tid og trak således ofte over hundrede unge til mig og holdt dem borte fra missionsmøderne.

De troende kom til mig og foreholdt mig det forkerte i sagen; men jeg svarede blot: »Det vedrører ikke mig.« — Derefter kom præsten til mig og ville have mig til at se det forkerte i min handlemåde; men han fik det samme svar: »Det kommer ikke mig ved«. Jeg var ubevægelig.«

»Men,« sagde hun, »så begyndte de troende at bede for mig, og så var jeg færdig. Snart efter stod jeg som et omvendt og lykkeligt menneske i deres kreds, og først da blev livet værd at leve.« Og så føjede hun til: »Jo, det nytter at bede.«

Under nåden eller — —?

En dag jeg var på sygebesøg — det var fruen i huset, der lå syg — så jeg over hendes og mandens seng ophængt i ramme nogle ord, som jeg aldrig glemmer. Over hendes seng så jeg et billede af Jesus på korset

med det ord som underskrift: »Det er fuldbragt«. Over mandens seng hang indrammet det ord: »Gør din pligt og kræv din ret!« — Jeg ved nok under hvilket ord, jeg helst ville leve og dø. Men tænk om der virkelig er nogen, der tør leve og dø under det ord: »Gør din pligt og kræv din ret!«

Når vi har for travlt.

En af mine troende venner fik en meget svær sygdom. En dag jeg besøgte ham, sagde han: »Hvor er det mørkt, det er, som døren er lukket, o, kunne jeg bare se ham igen. Men det skulle til dette her, jeg var lige ved at glide ud, jeg havde så travlt, ja, så travlt, at jeg ikke fik tid til at bede og læse hver dag. Hvor skal Herren have tak, det er nåde over nåde, at han ikke har forkastet mig. Men nu skal det også blive anderledes helt herefter.«

Og det blev anderledes derefter.

»Skynd dig at søge forlig med din modpart — —«. (Matth. 5, 25).

Det var blevet mig fortalt, at der var to mænd i samfundet, som ikke kunne række hinanden hånd, der var kommet dem noget imellem, som de ikke kunne tilgive. En dag kom jeg til at tale med den ene af dem om dette forhold, og jeg sagde bl. a. til ham, at med det sind kunne han jo ikke være rede til at møde Herren, hvis der kom bud.

»Ja, det var nu lige meget, for sådan og sådan havde den anden båret sig ad, og det kunne han aldrig tilgive ham.«

Kort tid efter skete der det, at forannævnte blev syg, ja syg til døden, og det uopgjorte mellemværende blev nu så tungt for ham, at han ikke kunne holde det ud

længere. Han sendte bud efter sin modpart, og da denne stod i sovekammerdøren, udbrød den syge, idet han rakte sin hånd ud mod ham: »Kan du tilgive mig, selv om jeg har været sådan og sådan imod dig?« Og modparten gik stille hen til sengen, tog den udrakte hånd, idet han udbrød: »Ja, men kan du tilgive mig — —?« Og der blev forlig.

Prøv een gang endnu!

Forstander Hans Olsen, Mændenes Hjem, København, var en mand, der ikke gav op. Hvor ofte er det mon ikke hændt, når hans medarbejdere sagde: »Det nytter ikke, nu har vi prøvet så og så mange gange«, at Hans Olsen har sagt: »Lad os prøve een gang endnu!« — Hvor mange der er blevet reddet ved, at han prøvede een gang endnu, det vil evigheden åbenbare.

Giv aldrig op!

Bymissionær Vilh. Jensen stillede engang det spørgsmål: Hvor tit skal vi indbyde dem? Og fortalte så: »Vi sad sammen en flok missionærer og menighedsarbejdere ovre i København og talte om det spørgsmål, og resultatet blev blandt os unge, at når man havde indbudt dem 10 gange, og de ikke ville tage mod indbydelsen, så måtte det vel slå til (man bliver jo forøvrigt så tit vist døren derovre). Da var der en ældre arbejder i Guds rige, der brød ind og sagde: »I kender ham N. N.«, og så nævnede han ham ved navn, »og I ved også, at han har været en hård modstander, og nu ved I, hvilken velsignelse han er blevet til, og I ved måske også, at hans hustru og børn er kommet med?« Ja, det vidste vi. Og så føjede han til: »I det hjem kom jeg 261 gange, inden der blev lukket op.« (Der føres jo dagbog over besøgene). — Nej, giv aldrig op!

De gode gerninger slog ikke til.

En af mine præstebrødre, der forlængst er død, fortalte mig engang om en gammel søkaptajn, som han besøgte, da denne lå meget syg. Der var blevet nogen uro i hjertet ved tanken på døden og hvad, der fulgte efter; men da præsten besøgte ham, forsøgte han at gardere sig mod al tale om synd og gav sig i stedet for til at fortælle om alt det gode, han havde udrettet. Endelig blev han dog træt, og min præstebroder spurgte ham så: »Hvordan så nu med døden for øje, kan det så slå til?« Da trængte det sig næsten frem som et skrig fra den gamle mands bryst: »Nej — det er jo det, det ikke kan!«

Og så blev der plads for talen om frelsen i Jesus Kristus, om nåden. Og den gamle kaptajn fik brug for nåden.

Adiafora (mellemtingene).

Ved et studentermøde i Ry i 1920 fortalte pastor Im. Bang, dengang Vivild, følgende: Jeg husker, da jeg som ung kandidat var lærer på en pigeskole og havde en pigeklasse (16-18 år), som jeg skulle undervise i religion, og jeg havde givet dem lov til at stille spørgsmål om alt; så måtte vi se sammen at finde ud af det. En dag, jeg kom til klassen, mærkede jeg, at der rigtig var »lagt i kakkelovnen«. Det var det gamle spørgsmål, om det var synd at danse. Og nu var gode råd dyre, jeg vidste nemlig, at hvis jeg sagde ja, så havde jeg bestyrerinden på nakken, og hvis jeg sagde nej, så havde jeg sagt noget, som jeg ikke kunne forsvare overfor Gud. Jeg lod straks min sjæl søge i bøn til Gud, og der kom da følgende tanke til mig, som jeg så svarede den spørgende med: »Hvis du, når du har fået balstadsen på, kan gå ind og bøje dine knæ og sige i sandhed: »Kære frelser, vil du nu velsigne aftenen for mig?« og du så, når du kommer tilbage efter at have svunget dig i balsalen, igen kan bøje dine knæ

og sige: »Kære himmelske fader, nu skal du have tak for denne aften —«. Længere kom jeg ikke, for med eet brød det ud af hende: »Ja, men de to ting passer jo slet ikke sammen.« Jeg husker, at jeg svarede hende: »Ja, men så har du jo selv givet svaret.«

Og ikke forlade vor egen forsamling, som nogle have for skik — — (Hebr. 10, 25).

Der kom en dag en ung mand fra sognet til mig. Han ville gerne være prædikant, så han kunne vidne om sin frelser og være med at vinde sjæle for ham. Det lød jo altsammen meget godt; men jeg forstod på ham, at det helst skulle gå hurtigt. Jeg foreslog ham imidlertid at sætte sig lidt mere ind i Guds ord og at stifte bekendtskab med noget af den kristne dogmatik, inden han tog fat, og jeg tilbød at tage nogle timer med ham, hvor vi så kunne se lidt på begge dele. Han fik også begyndt; men det må åbenbart have været for langsommelig en vej for ham at gå for at nå målet at blive taler, og en skønne dag blev han borte.

Nogen tid efter mødte jeg ham, og han var da iført Frelsens Hærs dragt. På vor samtale forstod jeg, at her var noget af det, han havde ønsket, han kunne straks få lov at stå frem og vidne offentlig for mennesker. — Et års tid efter, da jeg atter mødte ham og denne gang i Frelsens Hærs uniform, spurgte jeg ham selvfølgelig, om han ikke mere var i Frelsens Hærs tjeneste. »Nej,« svarede han, »for en månedstid siden blev jeg døbt ude i Holstebro å, og nu står jeg i pinsemissionen,« og så føjede han til: »Og der er der vel nok liv og ånd.«

Så gik der igen et lille års tid, og en dag blev jeg ringet op fra Silkeborg. Der var nogle troende venner, der så gerne ville bede mig om at komme derud, så snart jeg

kunne, for at tale med den unge mand, for nu var han kommet i mormonernes garn.

»Forlad ikke din egen forsamling —«. Det kommer så let til at gå, som det gik for den unge mand med de gode forsætter, man føler sig til sidst ingen steder hjemme og bliver måske grebet af sektererne eller ender måske som mormonernes eller Jehovas vidners ulykkelige trælle. — Og synes man, at de andre samfund anderledes har liv og bevægelse over det, så lad dig for det første ikke besnære af alt det, der kan se ud som liv og ånd, tomme tønder buldrer ofte mest, og for det andet skal vi forstå, at alt, hvad vi længes efter af liv og ånd, kan Gud give os i de troendes samfund, hvor vi står, bare vi vil gå ind i den stille bønnens kamp om Guds ånd. Kan være at vi skal vente lidt længere, kan være der ikke bliver så mange fagter; men det vil komme til at præge vort liv med glæde og fred, og det vil give den virkekraft og velsignelse over vort vidnesbyrd, som alene Guds ånd kan give. — Gud har tid, vi må også have tid til Guds uddannelse af sit redskab. Hvor længe måtte Moses ikke være i Guds skole, før Gud sagde: Gå! Og hvor længe måtte Paulus ikke være i ørkenens stilhed i åndens skole, før Gud sendte ham ud til den store gerning, som han havde beredt for ham.

»Og Jesu, hans søns, blod renser os fra al synd.«
(1. Johs. 1, 7).

»Der er ikke en eneste synd, der kan lukke os ude fra Himlen!« Det sagde jeg engang ved et møde, sagde taleren. Bagefter kom der en mand hen til mig og sagde meget bestemt: »De har i aften sagt mere, end De kan stå ved.« »Så — åh,« sagde jeg, »hvad sagde jeg da?« »Jo, De sagde, at der ikke er en eneste synd, der kan lukke os ude fra Himlen. Men jeg har i hvert fald be-

gået en synd, som der ikke er tilgivelse for.« Og så fortalte han: »For mange år siden lå min kære hustru meget syg, vi hentede læge, og han tog mig bagefter til side og sagde: »Endnu kun få timer og så det sidste suk.«

Men da tænkte jeg, selvom doktoren ikke kan magte det, så må Gud dog kunne. Og så kæmpede jeg med Gud i bøn, jeg kunne ikke undvære hende. Da jeg var færdig og kommer ind, ligger hun så underlig stille og unaturlig. Jeg løber straks hen til hende og lægger min hånd på hendes bryst for at mærke, om hjertet slår; men det var stille, hun var død. — Da styrtede jeg ud af huset, ud i mørket og knyttede næverne og råbte: »Gud, du er en tyran — du er ikke kærlighed — dig vil jeg ikke have noget at gøre med mere.« Efter den oplevelse var det, som der lagde sig en blytung byrde over mit sind. — Hvad siger De så? Tør De endnu sige det, De sagde på talerstolen?«

Så tog jeg min bibel frem, slog op på 1. Johs. 1, 7. »Vil De læse det ord,« sagde jeg. Og han læste: »Jesu, hans søns, blod renser os fra al synd«. Han rakte mig bogen: »Det har jeg hørt før!« »Nej, det er det, De ikke har, ikke sådan at det blev liv for Dem. — Læs det endnu en gang!« Og han læste. Derpå sagde jeg: »Tør De slå en streg over ordet *al*?« Så lukkede han øjnene, stod ganske stille en stund, og gav sig så pludselig til at hulke, mens han lagde sit hoved ind mod min kind, og omsider kom det dybt fra hjertet: »Tænk, at jeg må tro det. Åh, hvor det lettede!«

»*Og hvis nogen ikke fandtes indskrevet i livets bog* —«. (Åb. 20, 15).

En ung nordmand fortalte følgende oplevelse: Jeg var oppe til embedseksamen og var ikke stiv i papirerne, der skulle stort held til, om jeg skulle klare mig. Så kom den

spændende dag, da eksaminanderne skulle have at vide, om de var bestået eller ikke. Rektor stod med bunken, der indeholdt navnene på de bestående. Spændingen voksede for hvert navn, der blev råbt op, bunken blev mindre og mindre, og endnu var mit navn ikke råbt op. Nu var der blot een eneste konvolut tilbage. Var det min? Rektor åbnede og læste. Ja, det var mit navn. Jeg var bestået. — Men da hører jeg en ung kvinde bag mig bryde ud i gråd og vende sig til sin mor og sige: »Mor, nu er der ikke flere, og mit navn er ikke med« — og så hulkede hun.

Der kommer en dag, da navnene skal råbes op. Mon dit og mit navn da er der?

»De kaldede og de udvalgte«.

En dansk-amerikansk præst fortalte, at der var ved at blive splid i hans menighed, den delte sig i to på det spørgsmål: De kaldede og de udvalgte (Matth. 22, 14). En aften, da bølgerne gik højt, siger pludselig en troende mand: »Nu tror jeg, at jeg har løsningen.« Han fortalte imidlertid ikke noget om, hvad han mente, men sagde: »På søndag kl. 8 mødes vi her alle, og så får vi løsningen; men husk præcis, for kl. 8. lukkes dørene.«

Søndag inden kl. 8 strømmede folk ind, og på slaget 8 blev dørene lukket. Forventningen var spændt. Da gik manden op til en stor tavle over talerstolen, trak et lærred til side, og alle læste: *Disse er de udvalgte!* Men folk forstod ikke rigtig, hvad meningen var, og manden sagde da: »De blev alle kaldede; men kun de, som kom inden dørene blev lukkede, er de udvalgte.«

En kop fuld — eller et kar fuld?

Pastor Fibiger spurgte på sit sidste sygeleje om, hvad *kar* hed på engelsk — han havde nemlig på sin sidste

rejse mod Esbjerg talt med nogle englændere om, at vi får af Gud i forhold til det, vi kommer med. Kommer vi med et fingerbøl, får vi det fuldt, kommer vi med en kop, får vi en kop fuld og kommer vi med et kar, får vi et kar fuldt.

Dobbelt vagt.

Kaptain Skeel, i hvis hjem jeg kom én gang ugentlig i de to sidste år af min studentertid, fortalte, at han engang spurgte gårdmissionær Klausen, hvordan han, der efter eget udsagn havde været så hidsig, lærte at styre sit sind og tåle alt. Han var jo udsat for meget ved gårdmøderne i København. — Dertil svarede Klausen, at han ofte flere gange om dagen måtte ind og bøje sine knæ og sige til herren: »Herre nu ser du, at det er galt igen — det er det sind, det sind — nu må du hjælpe mig.« Og han føjede til: »Når en officer har fået en bestemt linie at skulle forsvare, og der er et punkt, hvor den er særlig svag, da må han sætte dobbelt vagt der.«

Kaptain Skeel sagde engang ved et møde: »Jeg glæder mig til at møde fynbo Marie hjemme i Himlen og sige hende tak, fordi hun også var med til at bede os på herregården ind i Guds rige.«

Fynbo Marie var en kvinde, der igennem 30 år bad for sognet uden at se noget. Men så efter 30 års forløb kom vækkelsen, og fynbo Maries hus, som man før gik uden om, kunne nu ikke altid rumme de søgende mennesker, der kom til hende. — Hun havde i alle disse år bedt for hele sognet ved i tankerne at gå ind i hvert eneste hjem.

Nu er det først, livet er værd at leve — —.

En dag, jeg var ude på besøg i sognet, kom jeg ind til

en vakt mand, og jeg husker især følgende fra vor samtale: »Jeg er den eneste, der ikke er omvendt af min familie,« sagde han, »og jeg er som det sorte får. Min mor er død for længe siden, i elleve år lå hun syg, og hver gang, jeg var hjemme, og jeg sagde farvel til hende, så holdt hun min hånd i sin og sagde: Kommer du ikke snart? — Oh, at jeg kunne stå imod dengang, at jeg kunne nænne det. Var jeg bare kommet, da var det så let, og så meget havde været sparet. — Hver gang jeg nu kører forbi den kirkegård, hvor min mor ligger, så kan jeg se hendes grav, og det er, som hun siger noget til mig hver gang — ja, var jeg bare kommet.«

»Når hun ikke fik den glæde at se Dem komme, inden hun gik i sin grav,« sagde jeg, »lad hende så få den glæde at møde Dem i sin himmel.« »Ja, det skal hun også få,« svarede han. —

Fra min dagbog:

En tid senere: Hvor trykkede hans synder ham i går — han jamrede sig over den skurk, han havde været, modstander og spotter, ja, der var ikke den synd, han ikke var skyldig i. »Jeg er også en af dem,« sagde han, »om hvem det gælder, at det var ham bedre, at en møllesten var hængt om hans hals, og han var sænket i havets dyb, end at han skulle forarge én af disse mindste. Hvor har jeg forarget de små; men de morede sig jo, og jeg syntes, det var stort — ak, min synd.«

En tid senere: Nu er han kommet med og tør tro sine synders forladelse. »Nu er det først, livet er værd at leve,« sagde han forleden, »før gik min kone og jeg og talte om, hvordan det lykkedes eller mislykkedes med besætning og drift; men nu kan vi ligge længe om aftenen og tale om det største, om vor egen og vore børns frelse, og det er, ligesom vi er kommet til at holde meget mere af hinanden.«

Hvad en kop kaffe kan udrette.

Fru Lausten, Randers, missionær Laustens hustru, fortæller (vi talte om at give ungdommen kaffe ved møderne i vore hjem): »Aldrig er jeg blevet så beskæmmet, som da jeg engang mødte en gammel kone på ca. 80 år oppe i Salling, og hun sagde til mig: »Er det ikke Karen?« »Jo, det er det.« »Jeg har sådan bedt Herren om, at jeg måtte træffe dig og få sagt dig tak, for nu er mine to drenge omvendt, og I har været redskabet dertil.« »Nej, det har vi ikke, sagde jeg. »Jo,« sagde hun, »for mine drenge ville ikke gå til møde, og så kom de engang hen til jer, og der fik de kaffe, og så blev de ved med at komme til møderne — og havde I ikke holdt fast på dem ved den kaffe, så var de ikke blevet frelste.«

»Jeg sagde ellers så tit,« sagde fru Lausten, da hun fortalte mig det, »til min mand, der absolut ville give kaffe hver gang: Hvorfor skal vi det, og så så tit spare på andre ting? Derfor forstår De,« føjede hun til, »at da den gamle mor fortalte mig om sine sønners frelse, så glædede jeg mig over dette; men jeg skammede mig samtidig over det sind, jeg havde haft, når det gjaldt kaffen.«

Ja, men de har det nu alligevel bedst — —

Den gamle indremissionær Kre' Josef (Sørensen), Års, fortalte mig en dag, jeg besøgte ham, at det, der gav ham stødet, var det, at han en dag stod og så hånligt efter sin troende svigerinde og en anden kvinde, da de rejste fra dem, og samtidig kom med en hånlig bemærkning om dem til sin kone, og denne så vendte sig mod ham og sagde: »Ja, men de har det nu alligevel bedre end vi to.« »Det ramte, og det blev siddende,« sagde han.

»Jeg, jeg er den, som udsletter dine overtrædelser for min egen skyld, og jeg vil ikke ihukomme dine synder.«
Es. 43,25.

Dette ord har jeg så ofte haft brug for og fundet trøst i. Og alligevel kan det vel til tider knibe at holde fast, at vore synder ikke eksisterer for Gud, at de er glemte, slettede ud. En understregning af, at noget virkelig kan slettes ud, fik jeg imidlertid en sommerdag, da fabrikant Marius Nielsens, som så ofte før, havde stillet deres dejlige strandvilla ude ved Søndervig til rådighed for os. Jeg havde været ude på morgentur langs stranden og bemærket de utallige mærker, der var i sandet af menneskefødder m.m. Alle, der havde været på stranden, havde efterladt sig sine spor. Nogle timer senere var der højvande, og det greb mig at lægge mærke til, at efterhånden som havet trak sig tilbage, havde det udslettet alle spor, ja, der var ikke en eneste mindelse om de mærker, som jeg tidligere havde set så mange af. Og det blev et billede for mig på Guds tilgivelse. Sådan er det altså Gud tilgiver, sletter ud og glemmer. Der er ikke spor tilbage af fortidens synder i hans hukommelse. De er slettede ud, tilgivne og glemte.

»Hug din hånd af — — —.«

En af mine venner i N. sogn sagde en dag til mig: »Hvor var det sandt, det vi hørte i kirken i søndags om »at hugge hånden af« og »rive øjet ud«, når noget er til forargelse for os, og ligeså det, der blev sagt om, at der skal renses ud, bl. a. i vore bogreoler. Jeg husker således, at jeg en dag måtte tage ca. 70 bøger i pæne bind og bære dem ud på marken; de skulle brændes. Min nabo kom forbi i det samme, og han spurgte: »Men hvad er det dog, du gør ved sådanne pæne bøger? Jeg kunne godt have lyst til at få nogle af dem.« »Ja, de

er pæne udvendig,« sagde jeg, »men indeni er det noget skidt, og jeg har kun haft ondt af at læse dem, og der skal ikke være flere, der skal have ondt af dem. — Men hvor var de sejge at få brændt!«

De to B'er.

Under vort ophold ved søndagsskolekongressen i Toronto i 1950 spurgte den dansk-canadiske præst, pastor Christensen, mig en dag om, hvor vi var indkvarterede. Og da jeg svarede, at vi var indkvarterede på K.F.U.M., sagde han omgående: »Der må De ikke vente at finde kristendom.«

Jeg blev vel noget chokeret over denne oplysning; men desværre viste det sig at holde stik. Der var god mad at få, og det så på plakater og opslag ud til, at der var rigeligt med underholdning af forskellig art; men kristendom mærkede man ikke noget til. — Skulle de unge i Canada finde levende kristendom, så søgte de til kirken, i kirken prøvede man at komme både børn, unge og ældre i møde.

Men det, der for mig var det tunge i præstens udsagn, var dette, at en fordum så levende og velsignet gerning nu skulle være kommet så vidt, at der ikke mere var kristendom at finde i den.

Og det fik mig til igen at tænke over de ord, som en taler herhjemme engang sagde ved et K.F.U.M.-møde: »I K.F.U.M.s første dage gjaldt det de to B'er: »Bøn og Bibel«, i dag gælder det især de to F'er: »Fest og Foredrag«, pas på, at det ikke ender med de to S'er: »Spil og Sport«!

Ja, det får én til at tage spørgsmålet op til selvprøvelse. Hvad er det, der er det bærende i K.F.U.M. og K. i dag? Er det stadig de to B'er?

»*Død, hvor er din brod?*« 1. Kor. 15,55.

Det var i O. Feldborg, der lå en mor til en ret stor børneflok syg af tuberkulose og tæredes hen lidt efter lidt; men som det udvortes menneske fortæredes dag for dag, fornyedes det indvortes menneske. Og den dag, da hun skulle sige farvel til sine børn, sagde hun: »Jeg ved ikke, hvordan det kan være; men da jeg for et år siden rejste til Holstebro på sanatoriet, da var det så svært at sige farvel til de små, og jeg kunne ikke lade være at græde; men nu synes jeg slet ikke, jeg kan græde ved at sige farvel, de er jo lagt i Guds hånd, og der er de trygge, og så venter jeg at mødes med dem derhjemme.«

Kort før hun døde, sagde hun til sin mand: »Far, kom lige herhen!« Og da han kom hen til sengen, sagde hun: »O, løft mig op!« »Hvor skal jeg løfte dig op?« spurgte han. »Løft mig op mod Himlen!« Så lå hun et øjeblik og sagde så pludselig: »Nej, det er sandt, Jesus kommer jo selv og henter mig.« Og efter et øjebliks tavshed udbrød hun: »Ja, men han er her jo allerede,« og der var en forunderlig fryd i stemmen. Lidt efter, fortalte hendes mand mig, kom der en glans i hendes øjne, som han aldrig havde set, og det var, som så hun ind i en herlighed så skøn — og så gled hendes sjæl bort, hun havde udstridt og var hentet hjem.

På Hobro sygehus lå en sygeplejerske, en ung pige fra mit hjemsogn, og skulle dø; men hun ejede troen på sine synders forladelse, og hun vidnede for sine søskende, der stod omkring hende for at sige et sidste farvel: »Jeg er den af os søskende, der har det bedst. — I skal også komme til Jesus alle sammen.« Og til sidst sang hun, mens hendes kære stod grædende omkring

hende: »Lyksalige lod, at leve, hvor døden har mistet sin brod — —«.

»Derefter så jeg, og se, en stor skare — —.« Åb. 7, 9

Det var en aften, da jeg var først i tyverne; jeg var på rejse med toget fra Fredericia nordpå. Vi var nået til strækningen mellem Skanderborg og Århus, og jeg stod ude i gangen og så ud ad togvinduet. Da pludselig svinder alt omkring mig, og jeg så den frelste skare eller rettere en del af den; jeg så også nogle af mine kære i den skare, og det, der især betog mig, var den fred og glæde og lykke, der hvilede over alt og alle, ja, ligefrem strålede ud fra dem; det var himmelsk. Hvor længe det varede, ved jeg ikke; men pludselig var det forsvundet, og jeg stod igen i det bumlende tog og så ud i mørket, mens landskabet gled forbi. Da synet var forbi, husker jeg, ung som jeg var, med livet og dets muligheder foran mig, at jeg alligevel kun ønskede ét, at jeg måtte få lov at sige denne jord farvel og blande mig for evigt i den frelste skare, jeg lige havde set. Så skønt var det.

Ofte har jeg siden spurgt mig selv, hvad Gud mon ville sige mig med denne oplevelse? Mon ikke han ville, at denne oplevelse skulle vende mit hjerte og mine tanker mod den herlighed, der venter, hver gang jeg er ved at blive for optaget af denne forgængelige verden?

Mel.: Med strålekrans om tinde — — —

Mod himlens gyldne sale
så tit mit trætte sind
ser op fra skyggedale
at skue lidt derind.

Der er ej sorg og tårer,
der er ej synd og nød,
der ingen torne sårer,
der er ej kors og død.

Der venter evig hvile
fra livets hårde strid,
der trætter ingen mile,
der trykker ingen tid.

Der er ej skyer sorte,
kun lykke, fryd og fred,
selv tro og håb er borte,
alt ånder kærlighed.

Så skønt Guds engleskare
de gyldne harper slår,
basuners fanfare
til himles himle når.

For Guds og lammets troner
jeg ser den hvide flok,
sin frelser og forsoner
den kan ej prise nok. —

Og når i tro jeg skuer
hin verdens herlighed,
mit trætte hjerte luer
i ny bestandighed.

Nyt håb er da mig givet
for kampens mål og med,
thi stakket kun er livet,
men evig himlens fred.

INDHOLD

Barndom og ungdom 9
Studietiden 26
Haderup-Feldborg sogne 55
Varde sogn 79
Andst sogn 91
Års-Haubro sogne 103
Skjern sogn 118
Søndagsskolen og konfirmand-
forberedelsen..... 184
Glimt fra oplevelser m. m. 194

A. M. P. Bundgaard

FRA HJORDDRENG TIL SJÆLEHYRDE

Forfatteren skriver i sit forord:

Når jeg har vovet at skrive denne bog, så skyldes det dels, at det gang på gang har lydt fra tidligere sognebørn, at jeg burde skrive mine erindringer, dels at jeg gennem årene har ført en slags dagbog over åndelige oplevelser og sygebesøg i sognene, og dels og ikke mindst et inderligt ønske om også ad den vej at kunne bringe en eller anden en åndelig velsignelse.

Bogen er hovedsagelig opbygget på ovennævnte dagbøgers notater. For Skjerns vedkommende dog også for en stor del på litterære oplysninger om Skjern og på mundtlige meddelelser fra nulevende skjernboere.

LOHSE